

Tuomas Huhtala

NAAPURUUDEN HAASTEET

Ukrainan ”eurooppalainen valinta” ja Euroopan unionin kansainvälinen toimijuus

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Kansainvälinen politiikka
Pro gradu-tutkielma
Huhtikuu 2012

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu

HUHTALA, TUOMAS: Naapuruuden haasteet – Ukrainan ”eurooppalainen valinta” ja Euroopan unionin kansainvälinen toimijuus
Pro gradu -tutkielma, 124 s.
Kansainvälinen politiikka
Huhtikuu 2012

Paneudun tutkimuksessani Euroopan unionin kansainvälisen toimijuuden problematiikkaan ja kiinnostukseni kohteena on unionin toimijuus ennen kaikkea sen lähialueilla. Huomion keskipisteeksi on valikoitunut Ukraina, sillä se on EU:n naapuruspolitiikan ja itäisen kumppanuuden kohdemaista suurin ja monessa suhteessa merkittävin ja samalla maa, jonka julkilausuttuna tavoitteena on jo pitkään ollut EU-jäsenyys. Keskeinen oletukseni on, ettei EU:n toimijuutta suhteessa Ukrainaan tai muihin naapurivaltioihin voi tarkastella pureutumatta siihen, miten unionin toimijuus ulkopuolelta katsottuna ymmärretään. Tutkimusta ohjaa ajatus, jonka mukaan EU:n ulkopoliittika muokkautuu vuorovaikutuksessa ulkopuolisten toimijoiden odotusten ja reaktioiden kanssa. Tähän liittyen käyn läpi toimijoihin ja toimijuuteen liittyvää kansainvälisten suhteiden tieteenalan keskustelua ja pyrin Charlotte Brethertonin ja John Voglerin näkemyksiin nojautuen osoittamaan, miksi konstruktivistinen lähestymistapa tarjoaa rationalistisia suuntauksia paremmat edellytykset EU:n kansainvälisen toimijuuden tarkasteluun.

Tutkimuksessani tarkastelun kohteeksi nousevat ukrainalaisten poliittisten johtajien ”eurooppalaista valintaa” määrittävät lausunnot, mikä edellyttää puolestaan menetelmää, jonka avulla kielellisiin rakenteisiin on mahdollista pureutua. Välineitä tähän tarjoaa diskurssianalyysi, ja tutkimukseni menetelmälliset lähtökohdat perustuvat ennen kaikkea Jennifer Millikenin diskursiivista tutkimusta koskeviin sitoumuksiin. Vaikka Ukrainan ”eurooppalaiseen valintaan” viitataan akateemisessa tutkimuksessa usein, sitä käsitellään yleensä ikään kuin annettuna kiinnittämättä huomiota siihen liittyviin erilaisiin diskursiivisiin käytänteisiin. Pureutumalla tarkemmin Ukrainan poliittisen eliitin ”eurooppalaista valintaa” määrittäviin representaatioihin, niiden muutoksiin sekä produktiivisuuteen suhteessa Euroopan unioniin, pyrin tuomaan uutta näkökulmaa EU:n kansainvälistä toimijuutta käsittelevään keskusteluun.

Tutkimus osoittaa, että Ukrainan ”eurooppalainen valinta” on saanut vuosien saatossa eri aikoina erilaisia merkityssisältöjä. Maan asema suhteessa EU:hun on määritelty eri aikoina eri tavoin ja muutokset ovat puolestaan tuottaneet vaihtelevia poliittisia käytäntöjä. Samalla tutkimuksen perusteella on osoitettavissa, että naapurimaiden näkemykset EU:sta sekä niiden unioniin kohdistamat odotukset vaikuttavat merkittävästi olosuhteisiin, joissa EU toimijuuttaan rakentaa. Tutkimus tuo lisäksi vahvistusta Millikenin näkemykselle, jonka mukaan pelkkä representaatioiden analysointi ei yksinään riitä antamaan kattavaa kuvaa tarkastelun kohteena olevien tahojen käsityksistä ja odotuksista, vaan huomiota tulee kiinnittää myös siihen, miten representaatiot muotoilevat ja rajaavat poliittisia valintoja.

1. Johdanto	1
1.1. Miksi Ukraina?	2
1.1.1. Oranssi vallankumous.....	4
1.1.2. Naapuruuspolitiikka, itäinen kumppanuus, assosiaatiosopimus	5
1.2. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys, menetelmä ja tarkoitus	7
1.3. Katsaus aikaisempaan tutkimukseen	8
2. Toimijat ja toimijuus kansainvälisissä suhteissa – EU:n asemoimisen vaikeus	14
2.1. Kansainvälisten suhteiden toimijakeskeiset lähestymistavat ja EU:n kansainvälinen toimijuus	16
2.2. EU:n kansainvälinen toimijuus strukturalistisissa teorioissa.....	21
2.3. Sosiaalinen konstruktivismi kansainvälisten suhteiden teoriakentällä	23
2.4. Konstruktivistinen näkökulma EU:n kansainväliseen toimijuuteen	26
2.5. Ukraina ja EU:n kansainvälinen toimijuus	29
3. Tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat.....	32
3.1. Kielen merkitys konstruktiossa.....	32
3.2. Diskurssi ja diskurssianalyysi	34
3.3. Diskurssianalyysi kansainvälisten suhteiden tieteenalalla	38
3.4. Diskurssianalyysi ja integraatiotutkimus	40
3.5. Jennifer Millikenin diskursiivinen tutkimusohjelma	42
3.5.1. Diskursiivisten representaatioiden analysointi	42
3.5.2. Diskurssien produktiivisuus	44
3.5.3. Diskursiiviset muutokset ja käytäntöjen kamppailu.....	46
3.6. ”Eurooppalainen valinta” Ukrainan poliittisen eliitin representaatioissa tutkimuskohteena	48
4. Julistuksellista samaistumista vai aitoa lähentymistä? – Ukrainan poliittisen eliitin ”eurooppalaisen valinnan” representaatiot ja poliittiset käytännöt 1990-luvulta vuoteen 2011	50
4.1. Paluu Eurooppaan – ”eurooppalaisen valinnan” representaatiot ennen oranssia vallankumousta ...	50
4.1.1. Strateginen tavoite	51
4.1.2. Suunta hukassa?	53
4.2. ”Integraatioita ilman europeanisaatiota” - poliittiset käytännöt Kutšman presidenttikaudella	56
4.2.1. Uusi suunta vai tyhjää retoriikkaa?	56
4.2.2. ”Eurooppalaisen valinnan” loppu?	59
4.3. Vaikea alku – Ukraina ja EU:n kansainvälinen toimijuus ennen oranssia vallankumousta	60
4.4. Integraatio moraalisesta velvollisuudesta – ”eurooppalainen valinta” ja naapuruuspolitiikan vastaanotto Ukrainan poliittisen eliitin representaatioissa oranssin vallankumouksen jälkeen	63
4.4.1. Yhteiset arvot	65

4.4.2. Kädenojennusta odottaen	67
4.5. Valikoivasta lähentymisestä normien vastaanottoon - poliittiset käytännöt oranssin vallankumouksen jälkeen	70
4.5.1. Julistuksista uudistuksiin	70
4.5.2. Uuden aikakauden alku vai välivaihe?.....	72
4.6. Viisasta varovaisuutta vai hukattu mahdollisuus? – Ukraina ja EU:n toimijuus oranssin vallankumouksen jälkeen	73
4.7. Idealismista pragmaattisuuteen – ”eurooppalaisen valinnan” representaatiot vuosina 2006 -2009 .	76
4.7.1. Arvojen läpilyönti?.....	79
4.7.2. Rajatummin tavoittein.....	81
4.8. Hitaasti kiihuhaen - poliittiset käytänteet vuosina 2006–2009	87
4.8.1. Askel kerrallaan	89
4.8.2. Oranssin aikakauden loppu?	91
4.9. Ikuiset naapurit?.....	92
4.10. Ympyrä sulkeutuu? – ”Eurooppalaisen valinnan” representaatiot vuodesta 2010	95
4.11. Voitosta vaikeuksiin – poliittiset käytännöt vuodesta 2010.....	101
5. Johtopäätökset	104
Lähteet:.....	109

1. Johdanto

Ukrainan nykyinen presidentti Viktor Janukovyč julisti taannoin, että vuosi 2012 tulee olemaan Ukrainalle ennen kaikkea eurooppalainen vuosi. Jää nähtäväksi ja muiden arvioitavaksi, mitä presidentti lausunnollaan lopulta tarkoitti, ja missä määrin mainittu vuosi tulee olemaan edeltäneitä vuosia eurooppalaisempi. Kyseessä ei näet suinkaan ole Ukrainan ensimmäinen eurooppalainen vuosi. EU-jäsenyys on ollut maan julkilausuttu ulkopoliittinen tavoite jo 1990-luvun puolivälistä alkaen ja puolentoista vuosikymmenen ajan Ukrainan poliittinen eliitti on puolue- ja muihin taustoihin katsomatta puhunut ”eurooppalaisesta valinnasta” maan keskeisimpänä ulkopoliittisena prioriteettina. ”Eurooppalainen valinta” on kuitenkin saanut vuosien saatossa erilaisia merkityksiä eri aikoina ja muuttuneet representaatiot ovat puolestaan heijastuneet maan integraatiopolitiikan muotoiluun ja odotuksiin EU:ta kohtaan. Samalla muutokset ovat vaikuttaneet merkittävästi olosuhteisiin, joiden puitteissa EU on pyrkinyt vahvistamaan toimijuuttaan lähialueillaan. Unionin pyrkimys voimakkaampaan läsnäoloon yhdistettynä päätökseen olla tarjoamatta Ukrainalle tietä EU-jäsenyyteen on osoittautunut vähintäänkin haastavaksi yhtälöksi.

Tämän yhtälön avaamiseksi keskeistä on ymmärrys siitä, että EU:n toimijuus suhteessa sen paremmin Ukrainaan kuin muihinkaan naapurivaltioihin ei ole yksisuuntainen katu, vaan kyse on monimutkaisesta prosessista, jossa toimijoiden käsitykset ja odotukset muovautuvat vuorovaikutuksessa. Tämä prosessi luo puolestaan puitteet ja rajoitteet toimijuudelle. Käyn seuraavassa lyhyesti läpi EU:n ja Ukrainan suhteiden historiaa ja pyrin tuomaan esiin perusteluni sille, miksi naapurivaltioiden EU:hun kohdistamien odotusten tarkastelu on viisasta aloittaa juuri Ukrainasta. Tämän jälkeen luon lyhyen katsauksen tutkimukseni teoreettisiin ja menetelmällisiin lähtökohtiin. Poikkeuksellinen näkökulma EU:n kansainvälisen toimijuuden tarkasteluun edellyttää jossain määrin poikkeuksellisia menetelmällisiä ratkaisuja ja tutkimuksessani lyövät kättä konstruktivistinen näkökulma EU:n kansainväliseen toimijuuteen sekä diskurssianalyysi Ukrainan poliittisen eliitin representaatioiden analysoinnin välineenä. Näistä lähtökohdista käsin suuntaan huomioni Ukrainan poliittisen eliitin ”eurooppalaista valintaa” määrittäviin representaatioihin sekä siihen, millaisia poliittisia valintoja ne ovat vuosien saatossa mahdollistaneet. Tällä tavoin pyrin avaamaan uutta näkökulmaa EU:n kansainvälistä toimijuutta käsittelevään keskusteluun.

1.1. Miksi Ukraina?

Aluksi lienee paikallaan käydä lyhyesti läpi EU:n ja Ukrainan suhteiden yleisiä kehityslinjoja. Ukraina julistautui itsenäiseksi Neuvostoliitossa elokuussa 1991 tapahtuneen vallankaappausyrityksen jälkimainingeissa, kun taas kylmän sodan päättyminen avasi ovet EU:n laajentumiselle Itä-Eurooppaan. Unionin ja itsenäistyneen Ukrainan suhteet lähtivät kuitenkin varsin hitaasti liikkeelle, huomattavasti hitaammin kuin Ukrainan suhteet yksittäisiin EU:n jäsenvaltioihin. 1990-luvun alkupuoliskolla lännessä kannettiin huolta lähinnä Ukrainan ydinaseista, Tšernobylin ydinvoimalan sulkemisesta, sekä maan kyvystä selvitä sille niistä velvoitteista, jotka Neuvostoliiton romahdettua katsottiin siirtyneen Ukrainan vastuulle.¹ Suhteiden hitaaseen kehitykseen vaikutti myös se, että EU priorisoi suhteiden järjestämistä Venäjän kanssa, eivätkä entisten neuvostotasavaltojen asiat näin ollen nousset kovin korkealle unionin agendalla. Toisaalta EU:n varautuneisuus oli ymmärrettävää. Kylmän sodan jälkeinen tilanne Ukrainassa oli pitkään sekava, ja Neuvostoliiton luhistuminen aiheutti – muiden mullistusten ohella – maassa eräänlaisen kansallisen identiteetikriisin, jopa siinä määrin, että vielä 1990-luvun puolivälissä ukrainalaiset olivat jakaantuneita sen suhteen, oliko omassa suvereenissa valtiossa ylipäättään järkeä.² John Dryzek ja Leslie Templemann Holmes näkevät identiteetikriisin johtuneen osaltaan siitä, että Neuvostoliiton kontekstissa Ukraina oli ollut erityisasemassa.³ Maa oli paitsi supervallan vilja-aitta, myös tärkeä raskaan teollisuuden tuotantoalue ja sinne oli sijoitettu huomattava osa Neuvostoliiton ydinaseista. Ukrainalla oli lisäksi oma tuoli YK:n yleiskokouksessa. Neuvostoliiton romahtamisen myötä Ukraina menetti paitsi erityisen asemansa, myös markkinansa, mikä johti täydelliseen taloudelliseen romahdukseen.⁴ Toisaalta *kansallisesta* identiteetikriisistä puhuminen saattaa olla Ukrainan tapauksessa liioiteltua siinä mielessä, että maalla oli itsenäistyessään esimerkiksi Baltian maihin verrattuna varsin vähän ammennettavaa kansallisesta historiasta.⁵

Joka tapauksessa Ukrainan ja EU:n suhteiden kehittymisen hitautta kuvastaa osaltaan se, että vaikka osapuolten suhteiden oikeudellinen perusta määriteltiin ensimmäisen kerran 14.6.1994

¹ Molchanov 2004: 457.

² Karatnycky 1995: 118.

³ Dryzek ja Templemann Holmes 2002: 115.

⁴ Itsenäistymisen jälkeisinä vuosina Ukrainan bruttokansantuote supistui n. 60%. 1990-luvun puolivälissä maan inflaatio oli pahimmillaan 1400 % kuukaudessa. Talous kääntyi nousuun vasta vuosituhannen vaihteessa.

⁵ Dryzek ja Templemann Holmes 2002:115.

allekirjoitetulla kumppanuus- ja yhteistyösopimuksella (*Agreement on Partnership and cooperation*, jatkossa *PCA*), astui sopimus voimaan lopulta vasta maaliskuussa 1998. Näin siitä huolimatta, että Ukrainan poliittisen eliitin representaatioita on 1990-luvun puolivälin jälkeen hallinnut diskurssi ”eurooppalaisesta valinnasta” maan ulkopoliitiikan kulmakivenä ja maassa ryhdyttiin laatimaan EU-integraatioon tähtääviä strategioita. Syynä EU-suhteiden hitaaseen etenemiseen oli kuitenkin jo tuolloin, Ukrainan talouden syöksykierteen ohella, PCA-sopimuksen edellyttämien demokraattisten ja lainsäädännöllisten uudistusten verkkainen eteneminen. Samalla PCA:ta voidaan pitää ensimmäisenä merkittävänä vedenjakaajana EU:n suhteissa paitsi Ukraina, myös laajemmin entisiin Neuvostotasavaltoihin Baltian maita lukuun ottamatta. Baltian maat olivat näet jo tuolloin yhdessä Itä- ja Keski-Euroopan entisten sosialistimaiden kanssa nousseet junaan, joka eteni aluksi hitaasti, mutta lopulta varmasti kohti EU-jäsenyyttä. Kun EU:n mahdollinen itä-laajentuminen alkoi hallita poliittista agenda, tarvitsi EU jäsenhdoikkaille räätälöityjen Eurooppa-sopimusten rinnalle uudenlaisen yhteistyösopimuksen järjestääkseen suhteensa niihin entisiin sosialistimaihin, joille jäsenyyden ei ajateltu olevan mahdollinen. PCA-sopimukset räätälöitiin palvelemaan tätä tarkoitusta.⁶ Kuten Mikhail Molchanov toteaa, Eurooppa oli jaettu kolmeen osaan: EU:n jäsenmaihin, ehdokasmaihin ja ulkopuolisiin kandidaatteihin, ja samalla ukrainalaisille jäi vaikutelma, ettei Euroopan johtajien piirissä oltu valmiita harkitsemaan ajatusta Ukrainan integroitumisesta Euroopan unioniin.⁷

EU:n ja Ukrainan suhteiden perusasetelma oli näin ollen sementoitu, ja kuten tulemme huomaamaan, se ei ole monista käänteistä huolimatta tähän päivään mennessä ratkaisevasti muuttunut. Väittelyä siitä, vaikuttivatko EU:n varovaisuuteen Ukrainan kohdalla identiteettikysymykset, geopoliittinen ajattelu, epäluulo entisten neuvostotasavaltojen uudistumiskykyä kohtaan - vai kenties yksinkertaisesti organisatorinen tarkoituksenmukaisuus ja institutionaalisen ylläpidon pelko monimutkaisessa tilanteessa - on käyty pitkään ja hartaasti.⁸ Todennäköisesti kaikilla edellä mainituilla tekijöillä on ollut vaikutusta, mutta ongelmana on, että edellä mainitut tulkinnat lähestyvät ongelmaa yksinomaan EU:n näkökulmasta. Tämän tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen muodostava konstruktivistinen näkökulma EU:n toimijuuteen kehottaa puolestaan huomioimaan, ettei EU suinkaan rakenna toimijuuttaan suhteessa naapurivaltioihin tyhjiössä, vaan kyse on kaksisuuntaisesta prosessista, jossa toimijuuden kohteena olevien valtioiden

⁶ Sopimukset solmittiin Ukrainan ohella Venäjän sekä kahdeksan muuhun entisen Neuvostotasavallan kanssa. Jäsenyysputkeen päässeet maat pääsivät samalla EU:n kiitosta saaneen PHARE-avustusohjelman piiriin, kun taas Ukrainan oli muiden IVY-maiden kanssa tyytyminen huomattavasti suppeampaan TACIS-ohjelmaan.

⁷ Molchanov 2004: 456.

⁸ emt: 456-457.

unioniin kohdistamat odotukset ovat keskeisessä osassa. Ukrainan EU:hun kohdistamien odotusten ja unionin toimien välille repesi siis jo varhain kuilu, joka on vuosien saatossa toisinaan leventynyt ajoittain taas kaventunut, mutta joka ei missään vaiheessa ole kuroutunut umpeen.

1.1.1. Oranssi vallankumous

Oranssina vallankumouksena tunnettu tapahtumasarja liittyy Ukrainassa loka-marraskuussa 2004 järjestettyihin presidentinvaaleihin, joissa istuva presidentti Leonid Kutšma ei enää ollut ehdolla. Kyseiset tapahtumat ovat tuottaneet kosolti tutkimusta, eikä tarkoitukseni ole tässä yhteydessä osallistua laajemmin aiheita käsittelevään akateemiseen keskusteluun.⁹ Koska kyseessä kuitenkin on tutkimukseni kannalta tärkeä merkkipaalu, on tapahtumat syytä käydä pääpiirteissään läpi. Vaaleissa ratkaisevalle toiselle kierrokselle selviytyivät länsimielinen, erityisesti Länsi-Ukrainassa laajaa kannatusta nauttinut Meidän Ukrainamme -parlamenttiryhmän johtaja, aiemmin pääministerinä toiminut Viktor Juštšenko sekä pääosin venäjänkielisestä Itä-Ukrainasta kannatuksensa ammentanut, Kutšman hallinnon tuolloinen istuva pääministeri Viktor Janukovyč. Mielipidekyselyt ennakoivat Juštšenkolle selkeää, yli kymmenen prosenttiyksikön voittoa ja hämmennys maassa oli ymmärrettävästi melkoinen, kun tiedotusvälineet kertoivat Janukovyčšin päihittäneen Juštšenkon kolmen prosenttiyksikön marginaalilla ja julistautuneen vaalien voittajaksi.

Vaalien järjestelyissä ilmenneet epäselvyydet ja väärinkäytökset synnyttivät kuitenkin laajan protestiliikkeen, jota Juštšenkon puolueen tunnusväriin viitaten alettiin kutsua oranssiksi vallankumoukseksi. Vaikka Ukrainassa monista muista entisistä Neuvosto-tasavalloista poiketen on esiintynyt pitkään sangen vireää kansalaisaktivismia¹⁰, ei mitään likimainkaan vastaavaa oltu maan lyhyen itsenäisyyden aikana koettu. EU otti Puolan johdolla tapahtumissa näkyvän roolin ja auttoi laukaisemaan akuutin kriisin tuoden samalla legitimitettiin protestoijille.¹¹ Mielenosoituksissa nähtiinkin oranssin lippumeren seassa silmiinpistävän paljon EU:n tähtilippuja. Lopulta Ukrainan korkein oikeus päätyi vaalien toisen kierroksen uusimisen kannalle ja tapaninpäivän uusintäänestyksessä Juštšenko nousi voittajaksi 52 prosentin ääniosuudella. EU antoi symbolisen tukensa Ukrainan uudelle hallinnolle, mutta samalla unioni ajautui Ukrainan suhteen kiusalliseen tilanteeseen, sillä osapuolten suhteiden uudeksi perustaksi tarkoitettu naapuruuspolitiikan

⁹ Katso aiheesta esim. Wilson 2005; Karatnycky 2005.

¹⁰ European Economic and Social Committee 2003. Kts. myös Dryzek ja Templemann Holmes 2002: Mittavista protesteista johtuen esimerkiksi Kuchman hallinnon toistuvat yritykset rajoittaa lehdistönvapautta olivat toimittajien kohtaamasta väkivallasta – tunnetuimpana yksittäisenä tapauksena Georgi Gongadzen murha syyskuussa 2000, johon Kuchman väitettiin henkilökohtaisesti sekaantuneen – huolimatta pääosin epäonnistuneet.

¹¹ Puolan presidentin Alexandr Kwasniewski ja EU:n korkean edustaja Javier Solana vierailivat Kiovassa 24.-25.11. ja neuvottelemassa eri osapuolien kanssa kriisin ratkaisemisesta.

toimintasuunnitelma, johon Ukrainassa oltiin jo valmiiksi tyytymättömiä, oli neuvoteltu epäsuositun Kutšman hallinnon kanssa.

1.1.2. Naapuruuspolitiikka, itäinen kumppanuus, assosiaatiosopimus

Oranssin vallankumouksen ohella EU:n naapuruuspolitiikan (*European Neighbourhood Policy, ENP*) käynnistyminen muodostaa tutkimuksen kannalta tärkeän merkkipaalan. Vuoden 2004 laajentumiskierros saattoi EU:n täysin uudenlaisten kysymysten eteen, sillä laajentumisen myötä unionin oli varauduttava tilanteeseen, jossa sen rajoilla ja lähialueilla oli ennennäkemättömän kirjava joukko valtioita ja valtava määrä uusia haasteita. Joulukuussa 2002 Kööpenhaminan Eurooppa-neuvosto vahvisti, että EU:n on hyödynnettävä tulevan itälaajentumisen tarjoamat mahdollisuudet vahvistamalla suhteitaan naapurivaltioihin jaettujen arvojen pohjalta.¹² Toukokuussa 2004 EU:n komissio julkaisi strategialinjauksensa haasteisiin vastaamiseksi ja näistä linjauksista muotoutui EU:n naapuruuspolitiikka (*European Neighbourhood Policy, ENP*).¹³ Komission mukaan EU:n naapuruuspolitiikan tavoitteena on jakaa itälaajentumisen edut uusien naapurivaltioiden kanssa vakautta, turvallisuutta ja hyvinvointia edistäen.¹⁴ Tältä pohjalta unioni aloitti suhteiden uudelleenjärjestämisen myös Ukrainan kanssa.¹⁵ Komission strategialinjauksessa, sekä muissa naapuruuspolitiikkaa käsittelevissä tiedonannoissa esiintyy korostuneesti diskurssi, jossa EU:lle rakennetaan identiteettiä merkittävänä kansainvälisenä toimijana, jonka vaikutusvalta on itälaajentumisen myötä entisestään vahvistunut sekä toisaalta luodaan käsitystä EU:sta arvoyhteisönä ja normien jakajana suhteessa naapurivaltioihin. Monet tutkijat ovatkin tarkastelleet naapuruuspolitiikkaa keskittyen nimenomaan mekanismeihin, joiden kautta normit leviävät. Kuten Florent Parmentier huomauttaa, tämä johtaa lähes väistämättä vertailuun laajentumisen ja ENP:n välillä.¹⁶ Sen sijaan naapuruuspolitiikan vastaanottoon sen kohteena olevissa maissa on akateemisessa tutkimuksessa kiinnitetty huomiota huomattavasti vähemmän. EU:n pyrkimyksenä on ollut jakaa *'kaikki paitsi instituutiot'* naapurivaltioiden kanssa, mutta kuten Parmentier huomauttaa, ei ole lainkaan selvää miten naapurivaltiot määrittelevät intressinsä ilman, että niillä on mahdollisuus olla mukana eurooppalaisissa instituutioissa, joissa poliittiset pelisäännöt

¹² Commission of the European Communities 2003: 3.

¹³ Commission of the European Communities 2004.

¹⁴ emt: 3.

¹⁵ Tuolloisen laajentumiskomissaarin, Günther Verheugenin sanoin: *"EU wishes to develop closest relationship with Ukraine based on shared values of freedom, democracy, the respect for human rights and the rule of law, the very principles on which the Union is founded."* (Verhaugenin 12.9.2003, sit. European Commission, European Neighbourhood Policy News 2003.)

¹⁶ Parmentier 2008: 103 3; kts esim. Kelley 2006.

määritellään.¹⁷

Tämä ei ollut selvää myöskään Ukrainan kohdalla ja juuri tähän problematiikkaan tutkimukseni pureutuu. Tarkastelua ohjaa ajatus, jonka mukaan EU:n ulkopolitiikka, vaikka onkin sisäisten ideoiden ja prosessien ohjailemaa, muokkautuu vuorovaikutuksessa ulkopuolisten toimijoiden odotusten ja reaktioiden kanssa.¹⁸ Toisin sanoen, EU:n naapuruuspolitiikan ja sitä seuranneiden aloitteiden kohdalla politiikan kohteena olevien valtioiden unioniin kohdistamien odotusten tarkastelu on keskeisessä asemassa, mikäli halutaan ymmärtää politiikan logiikkaa ja normien vastaanottoa. Tämä pitää paikkansa erityisesti Ukrainaan kohdalla, sillä etenkin oranssin vallankumouksen jälkeen maan odotukset EU:n suhteen olivat korkealla. Samaan aikaan kun Ukrainasta oli komission dokumenttien perusteella kehittymässä eräänlainen naapuruuspolitiikan mallioppilas, koekaniini sille miten pitkälle integraatio voi edetä ilman jäsenyysporkkanaa, Ukraina puolestaan piti kysymystä EU-jäsenyydestä sitkeästi esillä, ja oranssin vallankumouksen jälkeen vaatimuksilla oli myös enemmän painoarvoa. Ukrainan johdon vetoamukset eivät kuitenkaan johtaneet jäsenyyslupaukseen EU:n taholta ja osapuolten suhteita alusta alkaen leimannut ristiriita ukrainalaisten Euroopan unioniin kohdistamien odotusten ja unionin toimien välillä kärjistyi entisestään.

Tämä toimien ja odotusten välinen epäsuhta ja toisaalta ukrainalaisten itsepintaisuus integraatiotavoitteidensa ylläpitämisessä ovat pakottaneet EU:n toistuvasti reagoimaan ja muotoilemaan lähestymistapaansa uudelleen. Naapuruuspolitiikkaa täydentämään luotu itäisen kumppanuuden aloite sekä kahdenväliset neuvottelut Ukrainan kanssa vapaa-kauppa-alueesta sekä assosiaatiosopimuksesta osapuolten suhteiden uudeksi pohjaksi ovat esimerkkejä EU:n harjoittamasta uudelleenarvioinnista. Toisaalta Ukrainan sisäpoliittiset myllerrykset ovat niin ikään pakottaneet EU:n tarkistamaan kantojaan, tuoreimpana esimerkkinä päätös assosiaatiosopimuksen allekirjoittamisen hyllyttämisestä Ukrainan nykyjohdon kieltäytyttyä vapauttamasta entistä pääministeriä Julija Tymošenkoa, jonka saamaa vankeustuomiota EU pitää poliittisena. Tämä puolestaan vahvistaa konstruktivistista tulkintaa EU:n toimijuudesta, jonka mukaan naapurivaltioiden omat toimet, näkemykset EU:n toimijuudesta ja odotukset unionia kohtaan vaikuttavat merkittävästi toimintaympäristöön, jossa EU toimijuuttaan rakentaa, ja juuri tästä syystä naapurivaltioiden näkemyksiin ja niiden unioniin kohdistamiin odotuksiin on syytä pureutua. Samalla moni seikka tukee tarkastelun kohdistamista nimenomaan Ukrainaan. Ensinnäkin, kyseessä

¹⁷ Parmentier 2008: 105.

¹⁸ Chaban et. al. 2006: 247.

on suurin ja monessa suhteessa merkittävin EU:n itäisistä naapureista. Lisäksi Ukrainan kohdalla tarkastelun tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että ukrainalaisten EU:hun kohdistamien odotusten ja unionin toimien välisen kuilun ohella Ukrainan johtajien ”eurooppalaisen valinnan” representaatiot ja niiden tuottamat poliittiset käytänteet ovat vuosien saatossa eläneet. Assosiaatiosopimusneuvottelujen kariutumiseen kulminoitunut kriisi ei ole tästä suinkaan ainut esimerkki. Jotta EU:n ja Ukrainan välisiä suhteita on mahdollista ymmärtää, on pureuduttava tarkemmin tähän ristiriitojen vyyhtiin. Tällä tavoin toivon kykeneväni tuomaan uutta näkökulmaa unionin kansainvälistä toimijuutta käsittelevään keskusteluun.

1.2. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys, menetelmä ja tarkoitus

Paneudun tutkimuksessani EU:n kansainvälisen toimijuuden problematiikkaan konstruktivistisesta näkökulmasta. Johdatuksena tähän käyn lyhyesti läpi toimijoihin ja toimijuuteen liittyvää kansainvälisten suhteiden tieteenalan keskustelua. Tarkastelun keskiössä on luonnollisesti Euroopan unioni kansainvälisenä toimijana. Unionin toimijuutta on akateemisessa kirjallisuudessa käsitelty 1970-luvulta alkaen ja debattia on vuosien varrella käyty ensinnäkin siitä, voiko EU ylittää olla toimija kansainvälisissä suhteissa erityisesti realistien painottaessa yhteisön jäsenmaita ensisijaisina toimijoina. Toisaalta EU:n toimijuutta on pyritty määrittelemään hyvinkin tiukasti erilaisten behavioralististen kriteerien avulla, kun taas strukturalistiset teoriat ovat puolestaan tarkastelleet samaa aihetta hyvin erilaisesta näkökulmasta. Käytyäni läpi toimijakeskeisten sekä strukturalististen teorioiden kohtaamia haasteita EU:n toimijuuden määrittelyssä, käsitellen yleisesti konstruktivismiin asemaa kansainvälisten suhteiden teoriakentällä, minkä jälkeen pyrin avaamaan konstruktivistista näkökulmaa EU:n kansainväliseen toimijuuteen sekä erityisesti unionin ja sen naapurivaltioiden suhteisiin. Olettamukseni on, ettei EU:n toimijuutta unionin lähialueilla voi tarkastella pureutumatta siihen, millaisena unionin toimijuus ulkopuolelta katsottuna näyttäytyy. Näin ennen kaikkea siksi, että kolmansien osapuolien EU:n toimijuudelle asettamat odotukset muokkaavat kansainvälistä ympäristöä, jossa unioni toimijuuttaan rakentaa. Charlotte Bretherton ja Johan Vogler ovat aiemmin tutkineet EU:n kansainvälistä toimijuutta tästä näkökulmasta pureutumalla siihen, millaisena toimijana ja neuvottelukumppanina kolmannet osapuolet unionin näkevät.¹⁹ Heidän kirjansa unionin globaalista toimijuudesta muodostaakin yhden perusteellisimmista kontribuutiosta kyseiseen keskusteluun ja on toiminut innoittajana myös omalle tutkimukselleni.

¹⁹ Bretherton ja Vogler 2006 (1999).

Siinä missä Bretherton ja Vogler tarkastelevat EU:n kansainvälistä toimijuutta lukuisilla aloilla kauppapolitiikasta ja kansainvälisistä ympäristöneuvotteluista aina yhteiseen puolustuspolitiikkaan, omassa tutkimuksessani tutkimuskohde on alueellisesti ja ajallisesti rajatumpi. Tarkastelun kohteeksi nousevat ennen kaikkea ukrainalaisten poliittisten johtajien lausunnot. Voitaneen perustellusti väittää, että kyseisten johtajien näkemykset ovat keskeisiä yleisen mielipiteen muovaajia ja näin ollen muokkaavat rakennetta, toisin sanoen poliittista ympäristöä, jossa Euroopan unioni pyrkii vahvistamaan kansainvälistä toimijuuttaan lähialueillaan. Huomion kiinnittäminen poliittisen eliitin lausuntoihin merkitsee luonnollisesti sitä, että olen tekemisissä kielellisten prosessien kanssa, ja erilaisilla näkemyksillä kielen merkityksestä konstruktiossa on puolestaan huomattavan suuri merkitys siihen, miten tutkimusta konstruktivistisessä viitekehysessä tehdään. Tutkimukseni metodologia pohjautuu diskurssianalyysiin, mikä ei monissa konstruktivistisissä tarkasteluissa voisi tulla kysymykseen. Tästä johtuen katson välttämättömäksi valaista kielen merkitystä konstruktiossa ja siihen liittyvää problematiikkaa, jota käsittelem tarkemmin tutkimuksen metodologisia lähtökohtia käsittelevässä kappaleessa. Tämän jälkeen tarkastelen diskurssianalyysin lähtökohtia ja sen asemaa yleisesti kansainvälisten suhteiden tieteenalalla ja erityisesti Eurooppa-tutkimuksen piirissä. Tutkimukseni menetelmälliset lähtökohdat pohjautuvat Jennifer Millikenin diskurssianalyysiä määrittäville teoreettisille sitoumuksille. Millikenin hahmottelemassa diskursiivisessa tutkimusohjelmassa keskeistä on näkemys, jonka mukaan representaatioiden järjestelmien identifiointi ei yksinään riitä, vaan lisäksi on kiinnitettävä huomiota diskurssien produktiivisuuteen ja diskursiivisiin muutoksiin.

1.3. Katsaus aikaisempaan tutkimukseen

Ennen perusteellisempaa paneutumista tutkimuksen teoreettisiin ja menetelmällisiin lähtökohtiin, on kuitenkin syytä luoda silmäys aiempaan EU:n naapurussuhteita käsittelevään tutkimukseen. Huomionarvoista on, että ulkopuolisten Euroopan unioniin ja sen toimijuuteen liitättäviä käsityksiä tarkastelevat tutkimukset ovat pääasiassa käsitelleet joko unionin jäsenmaiden tai jäsenyysneuvotteluja käyvien maiden EU-keskustelua. Yhtä lailla tutkimukset, joissa tarkastellaan EU:n kykyä saada aikaan poliittisia ja taloudellisia uudistuksia lähialueillaan, ovat pääasiassa keskittyneet jo jäsenyysneuvotteluja käyviin maihin.²⁰ Tässä mielessä oma tutkimukseni siis poikkeaa integraatiotutkimuksen valtavirrasta. Toisaalta, vaikka diskursiiviset integraatiotutkimukset ovat keskittyneet nykyisiin EU-maihin ja jäsenyysneuvotteluja käyviin

²⁰ Vanderhill 2008: 53.

maihin, herätti EU:n naapuruuspolitiikka unionin ulkosuhteisiin vihkiytyneissä akateemisissa piireissä aluksi jopa poikkeuksellisen laajaa mielenkiintoa, joka tosin talouskriisin ja muiden EU:n kohtaamien uusien haasteiden myötä on sittemmin laantunut. Joka tapauksessa artikkeleiden sekä erilaisten konferenssien ja seminaarien määrä nousi niin suureksi, ettei oletettavasti mikään EU:n ulkopoliittinen työkalu ole aiemmin saavuttanut näin laajaa akateemista mielenkiintoa niin lyhyessä ajassa.²¹

Millaisiin johtopäätöksiin tämän laajan kiinnostuksen myötä on päädytty? Ainakin se voitaneen todeta, että suuri osa tutkimuksista on varsin yksimielisiä naapuruuspolitiikkaan liittyvistä heikkouksista: laajentumisen haamu²², politiikan kohteena olevien valtioiden kirjavuus, alueellisen ulottuvuuden puute, laajentumisessa hyödynnettyjen metodien rajallisuus, kun tarjolla ei ole jäsenyysporkkanaa ja niin edelleen. Reformit, joita naapuruuspolitiikan avulla pyritään saavuttamaan, ovat yleisesti ottaen olleet varsin kunnianhimoisia ja ENP:n tarjoamat välineet useiden tutkimusten perusteella monilta osin heikkoja.²³ Naapuruuspolitiikkaa käsittelevissä kriittisissä tutkimuksissa on puolestaan kiinnitetty huomiota ennen kaikkea siihen, miten ENP perustuu toiseuden ja ulkopuolelle sulkemisen diskursseille.²⁴ Suurin osa naapuruuspolitiikkaa käsittelevästä tutkimuksesta tarkastelee tätä EU:n ulkopoliittisista työkalua kuitenkin melko laajasta näkökulmasta ja usein varsin yleisellä tasolla. Yksittäisiin naapurimaihin viitataan tutkimuksissa kyllä usein esimerkkitapauksina, mutta tiettyyn maahan keskittyvää tapaustutkimusta esimerkiksi juuri naapuruuspolitiikan vastaanotosta, toimeenpanosta ja vaikutuksista löytyy selvästi vähemmän. Tosin monet näistä harvoista tapaustutkimuksista ovat keskittyneet nimenomaan Ukrainaan, mikä on varsin luontevaa, sillä naapuruuspolitiikan tehokkuutta on mahdollista arvioida pitävimminkin sellaisen maan kohdalla, jonka julkilausuttuna tavoitteena on EU-jäsenyys. Tästä huolimatta Ukrainankin EU-suhteista naapuruuspolitiikan aikakaudella on julkaistu lopulta suhteellisen vähän tutkimusta ottaen huomioon maan julkilausutun ”*eurooppalaisen valinnan*” ja erityisesti Ukrainan merkityksen koko naapuruuspolitiikan uskottavuuden kannalta. Kuten Katerina Wolczuk asian kiteyttää, Ukraina on paitsi tärkein ja suurin ENP:n itäisistä kohdemaista, myös maa, joka on ollut

²¹ Delcour 2007: 120. Kyseinen artikkeli tarjoaa hyvän yleiskatsauksen naapuruuspolitiikkaa käsittelevän akateemisen kirjallisuuden metodologisista ja analyttisistä painopisteistä sekä päätelmistä, joita tutkijat ovat havaintojensa pohjalta tehneet.

²² Kuten Delcour (2007: 121) huomauttaa, ensimmäinen silmiinpistävä ENP-tutkimuksia yhdistävä piirre on, että naapuruuspolitiikkaa verrataan vuoden 2004 laajentumiseen johtaneeseen prosessiin.

²³ kts. esim. Emerson 2004, Kelley 2006.

²⁴ kts. esim. Del Sarto ja Schumacher 2005; Scott 2005.

kaikkein tyytymättömin koko politiikkaan tuotuaan jäsenyyspyrkimyksensä toistuvasti julki jo 1990-luvulta alkaen.²⁵

Suurin osa Ukrainan ja EU:n suhteita analysoivista tutkimuksista tarkastelee naapuruuspolitiikan implementaatiota ja siihen liittyvää ehdollistamista keskittyen lähinnä institutionaalisiin muutoksiin ja *europenisatioon*.²⁶ Näiden tutkimusten keskeisimmän annin voisi kiteyttää siten, että naapuruuspolitiikalla on kyllä ollut transformatiivista vaikutusta Ukrainassa, mutta tulokset ovat olleet vaihtelevia ja hajanaisia, mikä johtuu yhtäältä EU:n lähestymistavan puutteista, toisaalta Ukrainan sisäistä ongelmista ja hallinnon heikkouksista. EU tavoitteet ovat olleet epämääräisiä ja samaan aikaan Ukrainalta vaaditut uudistukset varsin pitkälle meneviä. Ukraina puolestaan on täyttänyt naapuruuspolitiikan toimintaohjelmassa määriteltyjä tavoitteita valikoivasti johtuen yhtäältä maan sisäisestä poliittisesta sekaannuksesta ja eliitin valtakamppailusta, toisaalta hallinnon heikkoudesta ja kyvyttömyydestä toteuttaa EU:n vaatimia uudistuksia. Toisaalta, kuten Wolczuk huomauttaa, huolimatta naapuruuspolitiikan rajallisista vaikutuksista, EU on ENP:n käynnistämisen jälkeen kyennyt ensi kertaa vaikuttamaan edes jossain määrin Ukrainan sisäiseen kehitykseen.²⁷ Wolczukin tulkinnan mukaan ennen naapuruuspolitiikkaa unionilta puutuivat tyystin visio, sitoutuminen sekä instrumentit vaikuttaa entisten neuvostotasavaltojen poliittiseen ja taloudelliseen kehitykseen.²⁸ Naapuruuspolitiikan toimintaohjelman myötä Ukraina on ensi kertaa toiminut EU:n ehdollistamispolitiikan mukaisesti, millä on ollut vaikutusta muun muassa maan viranomaishallintoon, poliittisen eliitin vaihtelevasta sitoutumisesta huolimatta. Uudistuksia ovatkin ajaneet ennen kaikkea EU-myönteiset piirit Ukrainan hallintokoneistossa sekä maan liike-elämän eliitti siltä osin kun reformit ovat palvelleet sen tarkoitusperiä. Tästä huolimatta, kuten mm. Wolczuk ja sekä Inna Melnykovska ovat tahoillaan todenneet, virkamiehet eivät yksinään voi saada aikaan uudistuksia siinä mittakaavassa, kuin mitä naapuruuspolitiikan tavoitteeksi on asetettu.²⁹ Rachel Vanderhill päätyy omassa, EU:n toimien vaikutusta Valko-Venäjän ja Ukrainan sisäiseen kehitykseen tarkastelevassa analyysissään edellä mainitun kaltaisiin johtopäätöksiin unionin ulkopoliitiikan puutteista, joskin hän epäilee normatiivisten, ideoihin ja institutionaalisiin muutoksiin keskittyvien tutkimusten kykyä selittää edellä mainittujen maiden EU-suhteita.

²⁵ Wolczuk 2009: 188.

²⁶ Esim. Solonenko 2006; Melnykovska 2008; Wolczuk 2008, 2009. *Europenisatioon* käsitteellä on akateemisessa tutkimuksessa viitattu yleisesti sisäisiin muutoksiin, joihin EU on vaikuttanut niin jäsenmaissa kuin unionin ulkopuolella.

²⁷ Wolczuk 2009: 187.

²⁸ Wolczuk 2009: 187. kts. myös Svytelov 2007: 532.

²⁹ kts. Wolczuk 2009; Melnykovska 2008. Viimeksi mainittu tarjoaa erittäin seikkaperäisen selvityksen naapuruuspolitiikan toimintasuunnitelman implementaation etenemisestä.

Vanderhill katsoo rationalististen tutkimusten, joissa tarkastellaan institutionaalisten muutosten sijaan kannustimien, ehdollistamisen ja sanktioiden vaikutusta eliitin preferensseihin ja sitä kautta taloudellisiin sekä poliittisiin uudistuksiin, kykenevän tarjoamaan parempia argumentteja pyrittäessä selittämään naapurimaiden eliitin suhtautumista EU:n vaatimuksiin.³⁰ Palaan Vanderhillin argumentteihin tarkemmin tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia käsittelevässä luvussa.

Kylmän sodan jälkeen Itä-Euroopan maiden demokratisoitumiskehitystä on tutkittu paljon, eikä Ukraina tee tässä suhteessa poikkeusta. John S. Dryzek ja Leslie Templemann Holmes ennustivat 2000-luvun alkupuolella laajassa, entisten neuvostotasavaltojen demokratisoitumiskehitystä tarkastelevassa, haastatteluaineistoon perustuvassa vertailevassa tutkimuksessaan Ukrainalle demokraattista tulevaisuutta, sillä maassa oli tutkimuksen valossa havaittavissa vähemmän autoritäärisiä diskursseja ja demokratiaan ideana liittyi huomattavasti vähemmän negatiivisia asenteita kuin esimerkiksi Venäjällä ja Valko-Venäjällä.³¹ Lisäksi etnisen nationalismin vähäisyys sai tutkijat olettamaan, että Ukraina kykenee hallitsemaan maan itä- ja länsi osien välisiä eroja, joskin tutkimus osoittaa maan länsiosien suuntautuneen itää vahvemmin liberaaliin demokratiaan ja Eurooppaan.³² Toiveikkaista arvioista huolimatta Ukrainan demokratian kehitystä ei voi luonnehtia yksinomaan menestystarinaksi. 2000-luvulla valta ja poliittiset voimasuhteet ovat kyllä vaihtuneet useissa vaaleissa peräkkäin ja oranssi vallankumous nosti ainakin hetkellisesti toiveet demokratian edistymisestä korkealle. Vallanjakoa on pyritty uudistamaan ja parlamentin asemaa vahvistamaan, mutta perustuslain uudistusprosessi on ollut kivikkoinen ja erityisesti maan syyttäjäviranomaisilla on eurooppalaisittain edelleen huomattavan paljon valtaa, mihin muiden muassa Euroopan neuvoston alainen niin kutsuttu Venetsian komissio on kiinnittänyt useaan otteeseen huomiota.³³ Viktor Janukovyčšin noustua presidentiksi ja hänen johtamansa Alueiden puolueen pitäessä hallitusvaltaa, Ukrainan on yleisesti pelätty ottavan taka-askelia kohti vallan keskittämistä ja autoritääristä hallintoa.

Ukrainan demokratisoitumista arvioitaessa paljon riippuu toki siitä, millaiseen kontekstiin kehityksen asettaa. Samuel Huntington tunnetusti ennusti Ukrainan sijaintiin läntisen ja

³⁰ Vanderhill 2008.

³¹ Dryzek ja Templemann Holmes 2002: 127–129.

³² emt. 129–130. Huomionarvoista on, että tutkimuksessa ei tehty haastatteluja Kiovan itäpuolella, joten tutkijat tyytyvätkin vain olettamaan, että demokratiaa myönteisesti asennoituvat diskurssit eivät ole täysin tuntemattomia sielläkään. Kirjoittajat arvioivatkin Ukrainan demokratisoitumisen suurimmaksi esteeksi maan kehittymättömän talouden.

³³ kts. European Commission for Democracy Through Law 16.3.2010.

ortodoksisen sivilisaation rajalla viitaten maahan vakavia konflikteja ja jopa sotaa.³⁴ Voitaneen kuitenkin perustellusti todeta, että Ukrainassa on Leonid Kutšman presidenttikauden skandaaleista ja selvittämättömistä murhista huolimatta koettu huomattavan vähän poliittista väkivaltaa verrattuna useimpiin entisiin neuvostotasavaltoihin. Tämän tutkimuksen kannalta olennaisin kysymys ei ole kuitenkaan Ukrainan demokratian tila itsessään, vaan EU:n rooli demokratisoitumisen edistäjänä ja vastaavasti ukrainalaisten käsitykset EU:n roolista arvoyhteisönä. Muun muassa Irina Solonenko on tarkastellut Ukrainan demokratisoitumiskehitystä ja EU:n transformatiivista roolia demokratian edistäjänä lähialueillaan erityisesti naapuruuspolitiikan kontekstissa.³⁵ Solonenkon mukaan EU:n rooli Ukrainan demokratisoitumiskehityksessä on jäänyt rajalliseksi johtuen pitkälti samoista syistä kuin vaikeudet naapuruuspolitiikan implementaatiossa yleisemminkin, ts. unionin poliittisista virheistä sekä toisaalta Ukrainan sisäisistä poliittisista ongelmista. EU on tehnyt Solonenkon mukaan suuren virheen ennen kaikkea siinä, että se ei ole kohdellut Ukrainaa samalla tavalla kuin itäisen Keski-Euroopan maita, eikä ole oranssin vallankumouksen jälkeenkään tehnyt mitään tukeakseen Ukrainan heikkoja demokraattisia voimia.³⁶ EU ei ole myöskään käyttänyt ehdollistamista tehokkaasti, ja vastoin unionin retoriikkaa, EU:n suhteita Ukrainaan on Solonenkon mukaan kauttaaltaan luonnehtinut arvoihin perustuvan lähestymistavan puuttuminen.³⁷

Naapuruuspolitiikan implementaatiota, sen institutionaalisia vaikutuksia sekä roolia Ukrainan demokratisoitumiskehityksessä tarkastelevissa tutkimuksissa on jossain määrin sivuttu naapuruuspolitiikan vastaanottoa maan poliittisen eliitin keskuudessa, mutta diskursiivinen näkökulma on yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta jäänyt melko vähälle huomiolle. Oleksandr Svytelov tarkastelee omassa artikkelissaan EU ja Ukrainan eliittien vuorovaikutusta aina Neuvostoliiton hajoamisesta alkaen.³⁸ Hänen analyysinsä painottuu Ukrainan ja EU:n suhteisiin naapuruuspolitiikkaa edeltävällä ajalla ja tuo näin osaltaan mielenkiintoista näkökulmaa Ukrainan ”eurooppalaisen valinnan” kehitykseen ennen vuoden 2004 oranssia vallankumousta. Lähimmäksi oman tutkimukseni lähtökohtia asettuu Christopher Browningin ja George Christoun naapuruuspolitiikan vaikutuksia Ukrainassa ja Valko-Venäjällä tarkasteleva artikkeli, vaikka heidän tutkimuksensa lähtökohtaisesti käykin enemmän kriittiseen geopolitiikkaan, kuin EU:n kansainväliseen toimijuuteen liittyvää keskustelua.³⁹ Heidän analyysinsä johtopäätöksensä on, että

³⁴ Huntington 1996.

³⁵ Solonenko 2005; 2007; 2009; kts. myös Kubicek 2005.

³⁶ Solonenko 2009: 722.

³⁷ *ibid.*

³⁸ Svytelov 2007.

³⁹ Browning ja Christou 2010.

mikäli EU:lla katsotaan olevan transformatiivista valtaa, tuon vallan luonteeseen vaikuttavat merkittävästi niiden maiden asenteet, preferenssit, strategiat ja identiteetit, joihin EU pyrkii valtaansa kohdistamaan. Taustalla on siis tämän tutkimuksen tavoin konstruktivistinen näkemys EU:n toimijuuden rakentumisesta. Kuten Browning ja Christoukin toteavat, EU identiteetin rakentumista sekä unionin toimijuuden luonnetta käsittelevät tutkimukset ovat hyvin pitkälti olleet yksisuuntaista, toisin sanoen unionin sisältä ulospäin suuntautuvia.⁴⁰ Sama pätee kirjoittajien mukaan *europenisatioon* keskittyvien analyysien ohella myös naapuruuspolitiikkaa käsittelevään kriittisiin tutkimuksiin, sillä vaikka niissä osoitetaan naapuruuspolitiikan perustuvan toiseuden ja ulkopuolelle sulkemisen diskursseille, tilaa ei jätetä inter-subjektiivisuudelle, ikään kuin EU:lla olisi kyky muodostaa identiteettinsä (ja muiden identiteetit) yksin.⁴¹ Naapurivaltioiden kyky vaikuttaa esimerkiksi ENP:n tehokkuuteen sekä siihen, miten EU konstituoii ulkorajansa ja niihin liittyvät uhkatekijät, on Browningin ja Christoun mukaan riippuvainen siitä, miten naapurit kuvaavat itsensä suhteessa Euroopan unioniin sekä marginaalistrategioista, joita ne EU-suhteissaan hyödyntävät.⁴² Marginaalistrategialla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että siinä missä perinteisesti kansainvälisissä suhteissa marginaalisilta toimijoilta on nähty puuttuvan subjektiviteetti, itse asiassa juuri asema marginaalissa – eri ydinten vaikutuspiirissä, ei sisällä eikä ulkona - avaa toimijalle mahdollisuuden konstituoivaan toimintaan.⁴³ Ukrainan marginaalistrategiana on Browningin ja Christoun mukaan ollut 1990-luvulta alkaen julistuksellinen samaistuminen Eurooppaan, mutta strategia ei ole siinä mielessä tuottanut tulosta, että maa ei ole saavuttanut EU-jäsenyyttä. Tämä ei heidän mielestään kuitenkaan tarkoita sitä, että EU olisi sanellut tapahtumien kulkua. Päinvastoin, Ukraina ei ole EU:n torjuvasta suhtautumisesta huolimatta luopunut ”*eurooppalaisesta valinnastaan*”, mikä on tehnyt EU:n aseman epämukavaksi jäsenyyskysymyksen pysyessä agendalla.⁴⁴ Vallitsevissa olosuhteissa nouseekin esiin kysymys siitä, onko Ukrainan strategia täydennettävissä tai korvattavissa esimerkiksi lähentymällä Venäjän suuntaan. Kirjoittajien mielestä tämä on Ukrainan kannalta riskialttiimpi strategia, mutta voisi samalla tarjota maan johdolle enemmän vaikutusvaltaa suhteessa Euroopan unioniin.⁴⁵

Browningin ja Christoun tutkimus asettuu siis lähimmäksi oman tutkimukseni lähtökohtia, sillä tutkimuksessa yhdistyvät konstruktivistinen näkökulma toimijuuteen sekä julkilausumien ja

⁴⁰ Emt. 110.

⁴¹ *ibid.*

⁴² Browning ja Christou 2010: 113.

⁴³ Parker 2000: 8, sit. Browning ja Christou 2010:111.

⁴⁴ Browning ja Christou 2010: 114.

⁴⁵ *ibid.*

poliittisten valintojen suhteen tarkastelu, ja palaankin heidän havaintoihinsa analyysini yhteydessä useaan otteeseen. Oma tutkimukseni jatkaa osaltaan samalla tiellä pyrkien laajentamaan ja syventämään Browningin ja Christoun avaamia näkökulmia. Laajentamaan siinä mielessä, että pyrin tuomaan oman panokseni EU:n kansainvälisen toimijuuden ymmärtämisen kannalta olennaiseen ja välttämättömään keskusteluun siitä, miten toimijuus unionin ulkopuolelta katsottuna koetaan ja ymmärretään. Samalla oma kontribuutiosi pyrkii osaltaan syvemmälle pyrkimällä tarkastelemaan Ukrainan EU-suhteita määrittäviä ja sille mahdollisesti vaihtoehtoisia diskursseja. Vaikka Ukrainan ”eurooppalaiseen valintaan” viitataan akateemisessa kirjallisuudessa usein, ja esimerkiksi Browningin ja Christoun tutkimuksessa käsitellään Ukrainan johtajien julkilausumia ja niiden suhdetta poliittisiin linjanvetoihin, ei Ukrainan EU-suhteita määrittävää diskurssia, siihen liittyviä käytäntöjä sekä mahdollisesti hegemonisesta diskurssista poikkeavia lausuntoja ole juurikaan tutkittu. ”Eurooppalaiseen valintaan” on tutkimuksissa viitattu ikään kuin annettuna kiinnittämättä sen enempää huomiota kyseiseen julkilausumaan liittyviin käytäntöihin tai sen yhteyksiin politiikan muotoiluun ja implementaatioon, saati siihen, millaisena toimijana EU eri yhteyksissä nähdään. Uutta näkökulmaa pyrin tuomaan myös kiinnittämällä huomiota mahdollisiin muutoksiin – sekä jatkuvuuteen – joita Ukrainan EU-suhteita määrittävissä diskursseissa ja diskursiivisissa käytännöissä on havaittavissa oranssissa vallankumouksessa valtaan nousseen, länsimieliseksi mielletyn eliitin menetettyä lopullisesti valta-asemansa vuoden 2010 parlamentti- ja presidentinvaalien tappioiden myötä. Ukrainan ”eurooppalaisen valinta” elää edelleen, mutta tuottaako se toisenlaisia valintoja, ja saako EU:n toiminta suhteessa Ukrainaan uudenlaisia merkityksiä?

2. Toimijat ja toimijuus kansainvälisissä suhteissa – EU:n asemoimisen vaikeus

Koska näkemys EU:n kansainvälisestä toimijuudesta on tutkimuksen kannalta olennainen kysymys, katson aiheelliseksi pureutua toimijuuden problematiikkaan kansainvälisten suhteiden tieteenalan teoriakeskustelussa.⁴⁶ Kuten edellä on todettu, Euroopan yhteisöä ja sittemmin Euroopan unionia kansainvälisenä toimijana on pyritty kategorisoimaan ja määrittelemään monin eri tavoin aina 1970-luvulta alkaen. Muodollinen toimijuuden käsite on peräisin kansainvälisestä oikeudesta, jossa toimijuus rakentuu ensisijaisesti oikeushenkilöiden käsitteen pohjalle ja liittyy perinteisesti ennen

⁴⁶ Gunnar Sjöstedt esitteli ensimmäisenä ajatuksen tuolloisesta Euroopan yhteisöstä kansainvälisenä toimijana ja määritteli toimijuuden edellytykset (Sjöstedt 1977 sit. Ginsberg 1999: 447).

kaikkea suvereeniin valtioon kansainvälisen oikeuden subjektina. Täyttäessään tietyt määritelmät – väestö, alue, hallitus, kyky ylläpitää diplomaattisia suhteita – valtio on kansainvälisen oikeuden näkökulmasta legitiimi toimija ja muut valtiot voivat sen tunnustaa.⁴⁷ Toisaalta tunnustamiskäytäntöön, toisaalta EU:n kansainväliseen toimijuuteen liittyvän esimerkkitapauksen on viime vuosina muodostanut Kosovo, jossa EU on toiminut näkyvästi, vaikka samaan aikaan osa unionin jäsenmaista ei ole tunnustanut Kosovon itsenäisyyttä. Kansainvälisen järjestelmän muutokset erityisesti toisen maailmansodan jälkeen aiheuttivat sen, että näkemys westfalenilaisesta suvereenista kansallisvaltiosta kansainvälisten suhteiden ainoana legitiiminä toimijana joutui kyseenalaiseksi. Jo vuonna 1948 Kansainvälinen tuomioistuin antoi näet Yhdistyneiden kansakuntien oikeudelliseen asemaan liittyen merkittävän päätöksen, joka koski maailmanjärjestön oikeutta vaatia korvauksia työntekijänsä murhasta.⁴⁸ Tuomioistuimen päätöksen mukaan YK:lla oli kansainvälisoikeudellinen status, joka ei kuitenkaan ollut tasavertainen valtioiden vastaavaan statukseen nähden⁴⁹. Päätös oli kuitenkin merkittävä sikäli, että sen pohjalle rakentui Euroopan yhteisön oikeushenkilöys.

Kansainvälisen oikeuden näkökulmasta yhteisön kansainvälisoikeudellinen asema vastasi siis kansainvälisen järjestön asemaa, ja näin ollen yhteisö oli oikeutettu toimimaan vain niillä aloilla, joilla sillä on laillisesti vahvistettu oikeus toimia. Euroopan unionin synty marraskuussa 1993 voimaan astuneella Maastrichtin sopimuksella ja sen yhteydessä luotu kolmen pilarin malli kuitenkin mutkisti käsitystä unionin kansainvälisestä toimijuudesta. Koska II pilarin (yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka) ja III pilarin (oikeus- ja sisäasiat) asiat käsittelivät poliittisesti arkoja kysymyksiä, seurauksena oli, ettei Maastrichtin sopimus luonut oikeushenkilöllisyyttä EU:lle. Tämä merkitsi sitä, että toisin kuin oikeushenkilöiden omaava EY, EU kokonaisuutena ei voinut esimerkiksi solmia kansainvälisiä sopimuksia. Kysymys EU:n kansainvälisoikeudellisesta asemasta oli keskeisesti esillä viime vuosikymmenen perustuslaillisessa prosessissa ja tilanne muuttui lopulta Lissabonin sopimuksen astuttua voimaan joulukuussa 2009. Unionista tuli sopimuksen myötä yhtenäinen oikeushenkilö, mikä tarkoittaa, että unioni voi ottaa ja saada oikeuksia ja velvollisuuksia kansainvälisissä sopimuksissa. Tämä mahdollisti muun muassa unionin liittymisen Euroopan

⁴⁷ Katso Hakapää 2003: 67–82.

⁴⁸ Murhan uhrina oli Palestiinassa YK:n välittäjänä toiminut kreivi Bernadotte. Tapaus herätti kysymyksen valtion, kyseisessä tapauksessa Israelin, vastuusta sen alueella YK:n henkilöstölle aiheutuneista vahingoista. Toisin sanoen kyse oli siitä, voiko kansainvälinen järjestö esittää korvausvaatimuksia valtiolle, mikä tarkoittaisi järjestön tunnustamista toimikelpoiseksi oikeushenkilöksi (Hakapää 2003: 101.)

⁴⁹ Merle 1987: 293-294.

ihmisoikeussopimukseen. EU esiintyy näin ollen kansainvälisissä suhteissa juridisesti yhtenäisenä kokonaisuutena.

2.1. Kansainvälisten suhteiden toimijakeskeiset lähestymistavat ja EU:n kansainvälinen toimijuus

Kansainvälinen oikeus tarjoaa institutionaalisen kontekstin toimijuudelle ja luo käsityksiä hyväksyttävästä käyttäytymisestä kansainvälisissä suhteissa, mutta muodollinen toimijuus ei kerro juuri mitään toimijoiden varsinaisesta kyvystä toimia kansainvälisellä areenalla. Täyden kansainvälisoikeudellisen statuksen omaava valtio voi olla täysin merkityksetön, kun taas esimerkiksi EU kykeni jo ennen Lissabonin sopimusta ylläpitämään merkittäviä toimintoja omaamatta muodollista asemaa oikeushenkilönä.⁵⁰ Tästä johtuen apua kansainvälisen toimijuuden perusteellisempaan tarkasteluun on haettava muualta ja kansainvälisten suhteiden tieteenalalla kysymys toimijuudesta onkin aina ollut keskeisessä asemassa. Syy tähän on sama kuin kansainvälisessä oikeudessakin; käsitys toimijuudesta määrittelee pitkälti sen, ketkä voivat legitimiä toimia kansainvälisellä areenalla.

Toimijan käsitettä on käytetty ikään kuin synonyyminä yksiköille, jotka muodostavat kansainvälisen järjestelmän laajimmassa merkityksessä. Toimijat ovat kuin näyttelijät teatterin lavalla ja toimijoiden määrittäminen määrittelee sen mitä tutkitaan.⁵¹ Kansainvälisiä suhteita tarkastellaan kuin teatteriesitystä, ikään kuin ulkoinen todellisuus olisi tarkasteltavissa erillään tarkastelijan omasta tietoisuudesta. Erityisesti kansainvälisten suhteiden tieteenalan realistisessa traditiossa suvereeni valtio on katsottu ensisijaiseksi toimijaksi ja näin ollen sillä on yhteys kansainvälisen oikeuden toimijakäsitykseen. Tämä ei ole yllättävää, sillä suurin osa kansainvälisen oikeuden alasta käsittelee nimenomaan valtioiden välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksiä; suvereniteettia ja sen tunnustamista, sotaa ja rauhaa sekä diplomatiaa.⁵² Anarkia ei suinkaan sulje pois kansainvälistä oikeutta. Itse asiassa kansainvälinen oikeus on olennainen osa valtiokeskeistä näkemystä kansainvälisistä suhteista ja kansainvälisen oikeuden periaatteet osaltaan ylläpitävät koko järjestelmää. Kansainvälisten suhteiden realismi kuitenkin eroaa kansainvälisen oikeuden lähestymistavasta, sillä tarkastelun painopiste on ennen kaikkea valtioiden kapasiteettien eroissa. Tarkastelun keskiöön nousevat tällöin useimmiten voimakkaat valtiot. Muihin toimijoihin, kuten kansainvälisiin järjestöihin tai ylikansallisiin yrityksiin saatetaan viitata, mutta niiden toiminta

⁵⁰ Bretherton ja Vogler 2006: 15.

⁵¹ *ibid.*

⁵² Hocking ja Smith 1995: 288. sit. Keisala 2004: 52.

nähdään toissijaisena suhteessa valtioihin. Samalla valtiokeskeisyys rajoittaa realististen lähestymistapojen mahdollisuuksia tarkastella EU:n toimijuutta.

Realistisesta näkökulmasta tarkasteltuna Euroopan unioni ei voi olla valtioiden veroinen toimija, jollei se kehity liittovaltioksi, jolla on itsenäistä sotilaallista kapasiteettia ja halua käyttää sitä. Yksi tunnetuimmista kontribuutioista tuolloisen Euroopan yhteisön kansainvälistä toimijuutta käsittelevään keskusteluun lieneekin Hedley Bullin kuuluisa toteamus, jonka mukaan sotilaallisen voiman puuttuessa Eurooppa ei ole toimija, eikä siitä todennäköisesti sellaista tule. Kyseisen artikkelin otsikon mukaisesti siviilivalta on Bullin mielestä jo käsitteenä ristiriitainen.⁵³ Hallitustenvälisyyttä korostavat realistit huomioivat kyllä EU:n olemassaolon, mutta vain areenana, jolla kansalliset hallitukset tapaavat aika ajoin neuvotellakseen sopimuksista, jotka vahvistavat heidän omia intressejään ja valtaansa. Realistisissa tulkinnoissa EU:ta onkin yleensä tarkasteltu kansainvälisenä järjestönä tai regiiminä, joka auttaa muuten itsekkäitä valtioita pääsemään strategiaan tavoitteisiin transaktion kustannuksia vähentäen⁵⁴. EU:n politiikka on siis toisin sanoen kansallisten politiikkojen jatkumoa toisenlaisin keinoin. Esimerkiksi Bullin mukaan Euroopan yhteisöä ei tullut tarkastella toimijana, vaan valtioiden kombinaationa, joka perustuu suurimpien jäsenmaiden yhteisille intresseille.⁵⁵ Tästä näkökulmasta katsottuna myöhemmin Maastrichtin sopimuksella luotu EU:n yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka ei ollut mikään uusi ilmiö, vaan ainoastaan päivitetty versio vanhakantaisesta allianssi-diplomatiasta, ja näin ollen unionin ulkopoliittikka pitäisi asettaa reaalioliittiseen viitekehykseen.⁵⁶ Samalla on kuitenkin muistettava, että unioni on viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana kehittynyt, sen instituutioiden rooli muuttunut ja taloudellinen painoarvo vahvistunut huomattavasti. Yksi realistisen lähestymistavan haasteista valtiokeskeisyyden ohella liittyykin nimenomaan lähtökohtaiseen oletukseen talouden ja politiikan erillisyydestä. Roy Ginsberg kiinnitti jo 1990-luvun lopulla huomiota siihen, että hallitustenvälisyyttä korostavat realistit keskittyivät tarkastelemaan vain unionin yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa jättäen huomiotta unionin ulkosuhteiden muut osa-alueet.⁵⁷ EU kuitenkin tunnetusti käyttää taloudellista asemaansa ulkopoliittikan välineenä, mistä osoituksena toimivat esimerkiksi unionin kansainvälisissä sopimuksissaan hyödyntämät ehdollistamisstrategiat. Näin ollen siis unionin ulkosuhteiden selittäminen perinteisistä realistisista lähtökohdista on hyvin

⁵³ Bull 1982. Kts. aiheesta myös Manners 2002.

⁵⁴ Wind 1997: 24, 28-29.

⁵⁵ Bull 1982: 151.

⁵⁶ Pijpers 1991: 31. sit. Ginsberg 1999: 441.

⁵⁷ Ginsberg 1999: 441.

haistavaa, jollei mahdotonta, sillä tarrautuminen sotilaallisen voiman puutteeseen nojaa maailmankuvaan, joka ei monilta osin ole enää pätevä.⁵⁸

Pohdittaessa toimijuutta ja mahdollisia toimijoita kansainvälisissä suhteissa keskeiseksi muodostuu käsitys muutoksen mahdollisuudesta kansainvälisessä järjestelmässä. Erityisesti realismin objektiivisuuteen sisältyy ajatus kansainvälisen järjestelmän muuttumattomuudesta. Näyttelijät lavalla pysyvät samoina, ainoastaan heidän keskinäiset suhteensa ja rooliensa painoarvo aika ajoin muuttuvat. Toisen maailmansodan jälkeinen kehitys on kuitenkin osoittanut, ettei westfalenilainen kansallisvaltioiden järjestelmä ole muuttumaton, ja vaikka tämän järjestelmän juuret ovatkin Euroopassa, juuri EU on nakertanut sen normeja kaikkein perusteellisimmin.⁵⁹ EU vaatii itselleen asemaa toimijana haastaen samalla ulkoisen suvereniteetin käsitteen, sillä klassinen käsitys suvereniteetista estää vallan delegoinnin valtion yläpuolisille toimijoille.⁶⁰ 1970-luvulta alkaen neo-liberalistiset lähestymistavat ovatkin haastaneet realismin käsitykset kansainvälisten suhteiden mahdollisista toimijoista. Suurvaltasuhteisiin keskittynyt realismi ei enää kyennyt kuvaamaan maailmaa, jossa vallitsi Keohanen ja Nyen termin kompleksinen keskinäisriippuvuus.⁶¹ 1970-luku oli merkittävää aikaa myös Euroopan yhteisön kansainvälisen toimijuuden kannalta, sillä vuonna 1970 jäsenmaat pääsivät sopuun yhteisön ulkopoliittikan koordinoimisesta *EPC:n* puitteissa. Tämän jälkeen juuri EY:n ja sittemmin EU:n yhteinen ulkopoliittikka on ollut kiinnostuksen kohteena kansainvälisten suhteiden tieteenalalla. Mainitut neo-liberalistiset lähestymistavat jakoivat kuitenkin realistien kanssa keskeisimmät kansainvälistä järjestelmää koskevat oletukset, kuten käsitykset anarkiasta ja suvereniteetista. Myös neo-liberalisteille valtio oli ensisijainen subjekti, mutta valtiokeskeisyydestä huolimatta kansainvälisten suhteiden toimijakenttä nähtiin aiempaa laajempänä. Näyttämöllä oli sittenkin tilaa uudentilaisille rooleille, kuten erilaisille hallitustenvälisille ja ei-hallitustenvälisille toimijoille. Muun muassa James Rosenau kehitti maailmanpolitiikan potentiaalisten toimijoiden määrittelyä jakaen kansainvälisen politiikan toimijat ”mikro”- ja ”makro”-tason toimijoihin.⁶² Brethertonin ja Voglerin mukaan on kuitenkin hyvin epäselvää miten EU kokonaisuudessaan sopii tällaisiin luokitteluihin.⁶³

⁵⁸ Keisala 2004: 151.

⁵⁹ emt. 58.

⁶⁰ Keohane 2002: 743–749.

⁶¹ Keohane ja Nye 1977.

⁶² Rosenau 1990.

⁶³ Bretherton ja Vogler 2006: 16.

Kuten mainittua, unionin ulkopolitiikan selittäminen realistisista lähtökohdista on osoittautunut haastavaksi, ja niinpä jäsenvaltioiden roolia EU:n ulkopolitiikassa korostavat tutkijat omaksuivat sittemmin neo-liberalistisia näkemyksiä yhteisön ja instituutioiden merkityksestä integraatioprosessissa.⁶⁴ Samaan aikaan he kuitenkin korostivat hallitusten roolia ja kansallisten preferenssien merkitystä EU:n ulkopolitiikassa.⁶⁵ Esimerkiksi Philip Gordon piti vielä 1990-luvun lopulla unionin yhteistä ulkopolitiikkaa luonteeltaan julistuksellista ilman todellisia vaikutuksia, ja todellinen yhteinen ulkopolitiikka on mahdollista vasta sitten, kun kaikki jäsenmaat katsovat sen olevan omien intressiensä mukaista.⁶⁶ Neofunktionalismi sen sijaan asemoituu selkeästi liberalistiseen traditioon korostaen EU:n instituutioiden merkitystä ja autonomista roolia. Suuntaus huomioi kansainväliset normit ja niiden vaikutuksen valtioiden käyttäytymiseen sekä siihen, miten ne määrittelevät identiteettinsä ja intressinsä yhdistellen federalistista idealismia sekä kommunikatiivista teoriaa ja on kiinnostunut lojaliteettien ja odotusten siirtymisestä kansalliselta ylikansalliselle tasolle.⁶⁷ Mielenkiinto kohdistuu siis ennen kaikkea kysymykseen siitä, miksi valtiot ovat halukkaita luovuttamaan osan suvereenisuudestaan suuremmille alueellisille yhteisöille. Näin ollen neofunktionalismi edustaa tavallaan proto-konstruktivistista ajattelua, vaikka onkin lähestymistapana toimijakeskeinen ja sitoutunut rationalistiseen ontologiaan.⁶⁸ Lisäksi EU:n toiminnan ulkoinen ulottuvuus on jäänyt neofunktionalismissa varsin vähälle huomiolle.⁶⁹

Sitoutuminen rationalistiseen epistemologiaan leimaa siis yhtä lailla neoliberaaleja, kuin realistejakin. Taustalla vaikuttaa rationaalisen valinnan teoria, joka keskittyy lähinnä toimijoiden käyttäytymiseen pitäen identiteettejä ikään kuin annettuina. Väittely rajoittuukin lähinnä erilaisiin näkemyksiin vuorovaikutuksen ja instituutioiden roolista ja merkityksestä integraatiossa. Tätä taustaa vasten myös neo-funktionalistinen teoria on ymmärrettävissä eräänlaisena ”pehmeänä” rationaalisen valinnan sovelluksena. Lisäksi, kuten Tomas Risse huomauttaa, rationalistit käsittelevät sosiaalisia instituutioita EU mukaan lukien yksinomaan toimijoiden käyttäytymistä rajoittavina rakenteina.⁷⁰ Niin realismiin kuin liberalistiseen traditioon pohjaavat lähestymistavat, funktionalismi ja neofunktionalismi mukaan lukien, ovat lisäksi olleet kiinnostuneempia EU:n

⁶⁴ Suuntaus tunnetaan liberaalina intergovernmentalismina, joka neofunktionalismin ohella on edustanut pitkään valtaviiran integraatiotutkimusta (Risse 2004: 161). Enemmän lähestymistavasta esim. Cini 2010.

⁶⁵ Katso esim.; Gordon 1997; Moravcsik 1993, 2001. Viimeksi mainitussa Moravcsik kritisoi konstruktivistista integraatiotutkimusta.

⁶⁶ Gordon 1997: 84.

⁶⁷ Keisala 2004: 75.

⁶⁸ Risse 2004: 161. Risse viittaa erityisesti Ernst Haasin myöhempiin näkemyksiin neofunktionalismista.

⁶⁹ Schmitter (1969) pyrki korjaamaan puutetta tarkastelemalla ulkoistumisen (*externalization*) käsitteen avulla sitä, miksi ulkopuoliset valtiot painostavat EY:tä toimimaan nimenomaan yhteisönä. Kuten mainittua, realistien huomion kohteena on ollut yksinomaan hallitustenvälinen yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka. Ginsbergin mukaan käsite on hyödyllisyydestään huolimatta kuitenkin jäänyt varsin vähälle huomiolle (Ginsberg 1999: 437).

⁷⁰ Risse 2004: 162.

ominaisuuksista ja instituutioiden roolista, kuin kansainvälisistä rakenteista, jotka viime kädessä määrittelevät toimijalta vaadittavat ominaisuudet.

Toimijoiden ominaisuuksia on pyritty kansainvälisten suhteiden tieteenalalla määrittelemään myös erilaisin behavioralististen kriteerein. Behavioralistisiin lähestymistapoihin liittyy jo lähtökohtaisesti problematiikkaa, sillä tiukasti ymmärrettynä vain yksilöt omaavat kapasiteetin toimijuuteen ja tarkoituksenmukaisen toiminnan sekä tahdon attribuutit ovat lähtökohtaisesti varsin vaikeasti yhdistettävissä kollektiiveihin. Toimijuuden käsite ei behavioralistisissa lähestymistavoissa liity kuitenkaan ainoastaan kansainvälisessä järjestelmässä toimivien yksiköiden määrittelyyn, vaan tarkastelu keskittyy toimijan sisäisiin ominaisuuksiin, autonomiaan sekä kykyyn toimia vapaasta tahdosta ja tarkoituksenmukaisesti. Kansainvälisten suhteiden tieteenalalla erityisesti autonomian käsite on ollut keskeinen ja myös EY:n/EU:n toimijuutta on pyritty määrittelemään käsitteen pohjalta. Esimerkiksi Merlen mukaan ollakseen autonominen, kansainvälisen toimijan tulee kyetä toimimaan itsenäisesti jäsentensä tahdosta riippumattomana. Tältä pohjalta hän torjui näkemyksen yhteisöstä autonomisena toimijana viitaten jäsenmaiden yksimielisyyden vaatimukseen neuvoston päätöksenteossa.⁷¹ Näkemys on kuitenkin turhan yksipuolinen jättäen huomiotta tärkeitä yhteisön toimijuuteen liittyviä tekijöitä ja Bretherton ja Vogler huomauttavatkin, että määränemmistö säännösten soveltamisalan laajentumisen ja komission roolin vahvistumisen myötä on mahdollista päätyä myös toisenlaisiin johtopäätöksiin.⁷² Esimerkiksi ukrainalaisesta näkökulmasta katsottuna EU näyttäytyy yhtenäisenä toimijana, tehtiinpä neuvostossa päätöksiä millaisilla äänestysäännöillä tahansa.

Gunnar Sjöstedtin mukaan autonomia ei ollut yksinään riittävä edellytys toimijuudelle, vaan sen lisäksi tarvitaan kykyä (*actor capability*) toimia aktiivisesti ja harkitusti suhteessa kansainvälisen järjestelmän muihin toimijoihin.⁷³ Sjöstedt viittaa kyvykkyyden käsitteellä toimijan erilaisiin sisäisiin ominaisuuksiin ja resursseihin yhteisistä intresseistä aina ulkopolitiikan osa-alueisiin. Bretherton ja Vogler nojaavat tutkimuksessaan osittain juuri Sjöstedtin toimijuuden määrittelyyn, joskin yksinkertaistetussa muodossa, tarkastellessaan unionin toimijuuden institutionaalisia edellytyksiä.⁷⁴ Heidän näkemyksensä mukaan behavioralistiset toimijuuden määritelmät ovat

⁷¹ Merle 1987: 296.

⁷² Bretherton ja Vogler 2006: 17. Teoksensa aiemmassa painoksessa Bretherton ja Vogler huomauttavat, että autonomiatestit soveltuvat ylipäättään huonosti nyky-EU:n toimijuuden tarkasteluun unionin monimutkaisen rakenteen ja päätöksentekojärjestelmän vuoksi. (Bretherton ja Vogler 1999: 22.)

⁷³ Sjöstedt 1977: 16. sit. Bretherton ja Vogler 2006: 17.

⁷⁴ Bretherton ja Vogler 2006: 17, 30.

kuitenkin yksinään riittämättömiä toimijuuden määrittämisessä.⁷⁵ Näin ennen kaikkea siksi, ettei sosiaalisten toimijoiden ominaisuuksia ole mahdollista määritellä viittaamatta sosiaalisiin rakenteisiin, joihin kyseiset toimijat ovat juurtuneet.⁷⁶ Toimijoiden ja sosiaalisten rakenteiden välisen vuorovaikutuksen huomioimisesta muotoutuu konstruktivistinen näkökulma EU:n toimijuuteen, jonka varaan Bretherton ja Vogler oman analyysinsä perustavat. Oma tutkimukseni lähestyy EU:n toimijuuden problematiikkaa samoista lähtökohdista, mutta ennen tarkempaa paneutumista niihin, on syytä käydä vielä lyhyesti läpi strukturalististen teorioiden pyrkimyksiä selittää unionin toimijuutta.

2.2. EU:n kansainvälinen toimijuus strukturalistisissa teorioissa

Kuten edellä on tullut ilmi, behavioralistiset toimijuuden määritelmät törmäävät siis samaan ongelmaan kuin realistiset ja liberalistiset käsitykset toimijuudesta; kansainväliset rakenteet, joihin toimijat ovat asemoituneet jäävät lähes kokonaan huomioimatta. Kansainvälisten suhteiden tieteenalalla onkin 1960-luvulta alkaen käyty keskustelua siitä, pitäisikö tutkimuksessa huomio keskittää toimijoihin vai kansainväliseen järjestelmään. 1970-luvun loppu merkitsi huomattavaa muutosta tarkastelun tasoa koskevassa tieteenalan keskustelussa, sillä tuolloin näki päivänvalon muun muassa Kenneth Waltzin strukturalistinen realismi, joka tunnetaan myös neo-realismina.⁷⁷ Neorealismissa kiinnostuksen kohteena on yksittäisten toimijoiden sijaan kansainvälinen järjestelmä, jossa anarkia determinoi yksiköiden, siis valtioiden, käyttäytymistä. Valtioiden intressit ovat toisin sanoen neorealismien näkökulmasta ikään kuin annettuja ja niiden käyttäytyminen näin ollen periaatteessa ennustettavissa. Neorealismien näkökulmasta Euroopan yhteisön syntyminen oli mahdollista, koska kylmän sodan kaksinapainen järjestelmä paitsi heikensi Länsi-Euroopan suurvaltoja, myös ikään kuin lievensi anarkiaa, jossa valtiot toimivat. Näin ollen yhteistyön keskeinen este, pelko siitä että jokin valtioista katsoisi itselleen edullisemmaksi turvautua sotilaalliseen voimaan muita vastaan, oli voitettu.⁷⁸ Selvää on kuitenkin, ettei neorealismien lähtökohdista voida enää selittää kylmän sodan jäkeistä tilannetta, sillä rationaalinen seuraus Neuvostoliiton romahduksesta olisi pitänyt olla EU:n hajoaminen ja kansallisen turvallisuusajattelun paluu. Tämän skenaarion sijaan Euroopan valtioiden vastaus kylmän sodan asetelman purkautumisen aiheuttamaan epävakauteen itäisessä Euroopassa tapahtui pitkälti EU-tasolla mittavien taloudellisten avustusohjelmien ja diplomaattisten aloitteiden muodossa, mikä

⁷⁵ Bretherton ja Vogler 2006: 17.

⁷⁶ Risse 2004: 163.

⁷⁷ Waltz 1979.

⁷⁸ Waltz 1979: 70.

johti lopulta Unionin itälaajentumiseen vuonna 2004. Samaan aikaan jäsenvaltiot ajoivat alas kansallisia puolustusmenojaan. Strukturalistisen realismi ei toisin sanoen huomioi riittävässä määrin taloudellisten rakenteiden merkitystä poliittiselle yhteisölle, joka on rakentunut pitkälti sisämarkkinoiden toteuttamisen pohjalta.⁷⁹

Neomarxilaiset teoriat tarkastelevat kansainvälisiä suhteita niin ikään järjestelmän tasolta, tosin hyvin erilaisesta näkökulmasta kuin ylikorostuneen poliittinen neo-realismi. Valtakamppailua kansainvälisissä suhteissa lähestytään ennen kaikkea taloudellisen hyödyn ja riippuvuuden näkökulmasta. EU:n kansainvälistä toimijuutta on mahdollista tarkastella esimerkiksi Immanuel Wallersteinin systeemiteorian ja Robert Coxin neo-gramscilaisen tulkinnan pohjalta. Wallerstein pyrki selittämään maailmanjärjestelmän historiallista evoluutiota, jossa tapahtumat nähdään kapitalistisen maailmantalouden ekspansion ja stagnaation vaiheiden kontekstissa.⁸⁰ Tästä näkökulmasta EU:n kansainvälinen toimijuus näyttäytyi ennen kaikkea Länsi-Euroopan valtioiden pyrkimyksenä haastaa Yhdysvaltojen taloudellinen hegemonia.⁸¹ Robert Cox näki puolestaan globaalin kapitalistisen järjestelmän kehittymisen pikemminkin nykyaikaisena ja vielä epätäydellisesti toteutuneena ilmiönä.⁸² Cox keskittyikin maailmanhistoriallisten kehitysvaiheiden sijaan tarkastelemaan ajankohtaisia muutoksia Euroopan maissa. Näin ollen Coxin lähestymistavassa valtioiden sisäisillä poliittisilla prosesseilla on huomattavasti enemmän merkitystä kuin Wallersteinin teoriassa.⁸³ Coxin näkökulmalla on annettavaa EU:n toimijuutta koskevaan keskusteluun ennen kaikkea siksi, että alueellisten taloudellisten toimijoiden syntyminen on ymmärrettävissä vastauksena globalisaation haasteisiin, ja alueelliset toimijat puolestaan haastavat perinteiset westfalenilaiset oletukset suvereniteetista ja territoriaalisuudesta.⁸⁴

Kuten Bretherton ja Vogler huomauttavat, erityisen merkittävää EU:n kansainvälistä toimijuutta koskevan keskustelun kannalta on territoriaalisuuteen perustuvan sotilaallis-poliittisen vallan ja yhä enenevässä määrin hajautuneen taloudellisen vallan välinen epäsuhta.⁸⁵ Globalisaation myötä taloudellista valtaa on siirtynyt kansallisvaltioiden kontrollista EU-tasolle. Samaan aikaan ei ole

⁷⁹ Bretherton ja Vogler 2006:21.

⁸⁰ Wallerstein 1991.

⁸¹ Wallerstein myös spekuloi tuolloisen Euroopan yhteisön itälaajentumisella, joka toteutuessaan voisi "puhaltaa merkittävästi uutta eloa vallitsevaan kapitalistiseen maailmantalouteen". (Wallerstein 1991: 63.)

⁸² Cox 1993, sit Bretherton ja Vogler 2006: 19.

⁸³ Gramscilainen näkemys toimijaan ja rakenteen suhteesta eroaa sikäli systeemiteorioista, että Gramscin mukaan ihmiset voivat vapautua rakenteista saavuttamalla korkeamman tietoisuuden tason (Gramsci 1971: 367 sit. Keisala 2004: 33).

⁸⁴ Bretherton ja Vogler 2006: 19.

⁸⁵ *ibid.*

nähtävissä mitään rakenteellisista tekijöistä aiheutuvaa yllykettä, joka johtaisi kohti EU:n ulkosuhteiden politisoitumista, sillä perinteisen ulkopoliittikan ja taloudellisten ulkosuhteiden erillisyys palvelee parhaiten taloudellisen liberalismien intressejä. Tästä huolimatta EU on vuosien mittaan yhä enenevässä määrin käyttänyt taloudellisia instrumentteja poliittisiin tarkoituksiin.⁸⁶ Toinen esimerkki taloudellisen ja sotilaallispoliittisen ulottuvuuksien erillisyydestä liittyy näkemykseen EU:n ja Yhdysvaltojen globaalista työnjaosta, jossa Yhdysvalloilla on johtava rooli sotilaallisissa pakotetoimissa, kun taas EU on ollut pikemminkin maksumiehen roolissa vailla merkittäviä poliittisia intressejä. Tästä näkökulmasta EU:n rooli *siviilivaltana* olisi näin ollen enemmän kansainvälisen rakenteen määrittämä tehtävä kuin tietoinen valinta, mutta Brethertonin ja Voglerin mukaan tähänkin johtopäätökseen on suhtauduttava varauksellisesti.⁸⁷ Rakenteelliset tekijät eivät yksin kykene selittämään EU:n toimia, vaan ovat osa erilaisten tekijöiden monimutkaista vuorovaikutusta, jossa unionin kansainvälinen toimijuus rakentuu. Esimerkiksi unionin haluttomuus toimia ”maksumiehen” roolissa Irakin jälleenrakentamisessa osoittaa, etteivät rakenteelliset selitysmallit yksin selitä EU toiminnan ulottuvuuksia.⁸⁸

2.3. Sosiaalinen konstruktivismi kansainvälisten suhteiden teoriakentällä

Edellä käsitelty problematiikka pakottaa siis pohtimaan toimijan ja rakenteen suhdetta, mikä puolestaan on sosiaalisen konstruktivismin ominta alaa. Kyse on sosiologialle ominaisesta ongelmasta; ihmiset asuttavat sosiaalista maailmaa, jonka ovat itse luoneet, mutta jonka alamaisia he samalla ovat.⁸⁹ Toisin sanoen konstruktivismi pohjaa ajatukseen, jonka mukaan toimijat pitävät yllä sosiaalisia rakenteita ja ovat toisaalta itse rakenteiden konstituoimia.⁹⁰ Rakenteet puolestaan determinoivat toimijoiden ominaisuudet, mutta niiden olemassaolo on kuitenkin toimijoista riippuvaista, sillä toimijat luovat, uudelleentuottavat ja muuttavat rakenteita. Näin ollen rakenteet ovat siis jatkuvan vuorovaikutusprosessin tuotosta.⁹¹ Konstruktivismin lähtökohtana on itsestäänselvyydeltä vaikuttava näkemys, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus ei ole taivaasta tipahtanut asiointi, vaan ihmiset konstruoivat ja uudelleentuottavat todellisuutta päivittäisissä

⁸⁶ Bretherton ja Vogler 2006: 19–20.

⁸⁷ *ibid.* Mannersin ja Whitmanin mukaan EU:n kansainvälinen rooli on muuttunut yhä monimutkaisemmaksi. EU on heidän mukaan ymmärrettävä hybridisenä poliittisena kokonaisuutena, jonka kolme erilaista rooli-representaatiota – siviilivalta, sotilaallinen valta ja normatiivinen valta – muokkaavat unionin kansainvälistä identiteettiä. Toisinaan roolit näyttävät tukevan toisiaan, toisinaan ne ovat keskenään ristiriidassa. (Manners ja Whitman 2003, s.384 ja 388.)

⁸⁸ Bretherton ja Vogler 2006: 20.

⁸⁹ Gouldner 1971: 54. sit. Bretherton ja Vogler 2006: 21.

⁹⁰ Risse 2000: 5.

⁹¹ Samalla on syytä huomauttaa, että konstruktivismissa toimijat ja rakenteet nähdään yhteenkietoutuneiksi ja näin ollen vain ”teoreettisesti” erotettaviksi. (Hay 1995: 200, sit. Bretherton ja Vogler 2006: 22.)

käytännöissään. Kyse on näin ollen siitä, mitä Berger ja Luckmann kutsuvat todellisuuden sosiaalisesti konstruktioksi.⁹² Rissen mukaan tämä itsestäänselvyys ei kuitenkaan tarjoa vielä riittävän selkeää määritelmää, ja hän täsmentää konstruktivismiin pohjautuvan ontologiaan, jonka mukaan ihmiset eivät toimi riippumattomina sosiaalisesta ympäristöstään ja siihen liittyvistä kollektiivisten merkitysten järjestelmistä.⁹³

Konstruktivismiin merkitystä kansainvälisten suhteiden tutkimukselle ei voi väheksyä. Lähestymistavalla on edellä käsiteltyihin toimijakeskeisiin ja strukturalistisiin lähestymistapoihin verrattuna huomattavia vahvuuksia pyrittäessä ymmärtämään esimerkiksi juuri EU:n kansainvälistä toimijuutta, jota on vaikea – jopa mahdoton – selittää rationalistisessa viitekehyksessä. Näin ollen ei ole yllättävää, että konstruktivistista lähestymistapaa on nimenomaan integraatiotutkimuksen puitteissa hyödynnetty varsin laajalti viimeisten 15 vuoden aikana, jopa siinä määrin, että Euroopan integraatiosta on tullut eräänlainen konstruktivismiin koekenttä.⁹⁴ Tästä huolimatta yli kaksi vuosikymmentä sen jälkeen, kun suuntaus alkoi kansainvälisten suhteiden tieteenalalla vaikuttaa, näkemykset konstruktivismiin sisällöstä ja asemasta kansainvälisten suhteiden teoriakentällä ovat kaikkea muuta kuin yhteneväisiä. Myös integraatiotutkimuksen piirissä on erimielisyyttä konstruktivismiin sisällöstä, ja toisin kuin esimerkiksi pitkään valtavirran Eurooppa-tutkimusta edustanut neofunktionalismi, konstruktivismi itsessään ei ole integraatioteoria.⁹⁵

Erimielisyydet juontuvat pitkälti siitä, että konstruktivismiin lukeutuu erilaisia ontologisia olettamuksia ja tiedettä koskevia väittämiä.⁹⁶ Zehfussin mukaan on olemassa kaksi vakiintunutta tapaa hahmottaa konstruktivismiin asemaa kansainvälisten suhteiden teoriakentällä. Ensimmäinen tapa asettaa vastakkain konstruktivismiin ja valtavirran rationalistiset lähestymistavat, neorealismiin ja neoliberalismiin. Tässä vastakkainasettelussa keskeistä ei ole niinkään lähestymistapojen erilainen käsitys toimijuudesta ja mahdollisista toimijoista, vaan erilainen näkemys tiedon luonteesta.⁹⁷ Rationalistit ovat yleisesti ottaen olleet haluttomia osallistumaan ontologiaa ja epistemologiaa käsittelevään keskusteluun ja pyrkivät selittämään kansainvälisiä suhteita objektiivisesti positivistista lähtökohdista. Sanottu pätee yhtä lailla realismiin, kuin sen liberaaliin institutionaaliseen kritiikkiinkin. Kuten mainittua, sitoutuminen rationalistiseen epistemologiaan

⁹² Berger ja Luckmann 1987 [1966]

⁹³ Risse 2004: 160. Katso konstruktivismiin määritelmistä myös esim. Christiansen, Jörgensen ja Wiener (2001).

⁹⁴ Friedrich 2004: 111–114.

⁹⁵ Risse 2004: 160. Rissen mukaan konstruktivismi voi osallistua yhtä lailla hallitustenvälisyyttä korostavaan (realistiseen), kuin neofunktionalistiseen keskusteluun.

⁹⁶ Jörgensen 1997. sit. Risse 2004.

⁹⁷ Zehfuss 2002: 2.

leimaa yhtä lailla neoliberaaleja kuin neorealistejakin, ja juuri erilainen näkemys epistemologiasta, tiedon luonteesta ja ennen kaikkea sen tuottamisesta erottaa konstruktivismiin positivistisista suuntauksista. Konstruktivismiin merkitystä kansainvälisissä suhteissa korostaa usein toistettu väite, jonka mukaan konstruktivismiin ja rationalismin välinen debatti nähdään tieteenalan merkittävämmäksi teoreettiseksi keskusteluksi.⁹⁸ Zehfussin mukaan on paradoksaalista, että rationalismi-konstruktivismi – debatin ympärillä pyörivä keskustelu tavallaan vahvistaa niin sanotun keskitien konstruktivismiin asemaa ”oikeana” konstruktivismina. Lähtökohtaisesti edellä mainituissa debaateissa mikä tahansa lähestymistapa, joka haastaa rationalismin, luetaan konstruktivismiin kategoriaan. Kuten sanottua, konstruktivististen lähestymistapojen kirjo on kuitenkin varsin laaja ja pitää sisällään käytännössä lukuisia erilaisia lähestymistapoja. Näiden erilaisten suuntausten seurauksena konstruktivismiin kategoriana voidaan katsoa jakautuvan moderniin ja postmoderniin alaluokkaan. Zehfussin mukaan näistä alaluokista vain modernin, tai konventionaalisen, suuntauksen katsotaan todella käyvän debattia rationalistien kanssa, joten lopulta tästä jaottelusta seuraa, että vain keskitien konstruktivistit ovat ”oikeita” konstruktivisteja.⁹⁹

Mitä sitten tarkkaan tarkoitetaan niin sanotulla keskitien konstruktivismilla? Zehfuss nostaa esiin toisen yleisen tulkinnan konstruktivismiin asemasta kansainvälisten suhteiden teoriakentällä, jonka mukaan konstruktivismi ”rakentaa siltaa” eri suuntausten välillä, tai kulkee ”keskitietä” rationalismin ja reflektivismiin välimaastossa.¹⁰⁰ Zehfussin mukaan ongelmana on, että näennäisestä välittäjäasemastaan huolimatta keskitien konstruktivismi rakentaa siltaa yksinomaan rationalismin suuntaan pyrkien joko rakentamaan synteesiä rationalististen lähestymistapojen kanssa, tai ainakin eksplisiittisesti tekemään selvän eron post-moderneihin suuntauksiin.¹⁰¹ Niin sanotun keskitien konstruktivismiin pyrkimyksenä on toisin sanoen hakeutua lähemmäksi tieteenalan valtavirtakeskustelua rakentamalla koherenttia teoriaa sekä empiirisiä tutkimusasetelmia ja tehdä näin selvä ero radikaalimpiin post-positivistisiin suuntauksiin. Tässä tulkinnassa post-modernistit jäävät statistin rooliin, sillä heidän katsotaan tekevän yhteiskuntatieteestä mahdotonta ja olevan haluttomia käymään opillista keskustelua rationalistien kanssa.¹⁰² Jörg Friedrichin mukaan konstruktivismille lähentyminen rationalismin suuntaan ja pyrkimys valtavirran teoriakeskusteluun

⁹⁸ emt: 3. Mainitunkaltaisen näkemyksen ovat esittäneet mm. Katzenstein, Keohane ja Krasner 1998: 642.

⁹⁹ Zehfuss 2002: 4-5. Katso esim. Adler 1997.

¹⁰⁰ Zehfuss 2002: 5. Robert Keohane esitteli ensimmäisenä jaon rationalisteihin ja reflektivisteihin (Keohane 1988). Linklaterin (2001: 31) mukaan tämän jaottelun jälkeen ennen kaikkea postmodernit tutkijat ovat saaneet rationalistien taholta valtavasti kritiikkiä osakseen. Linklater (2001:31).

¹⁰¹ Zehfuss 2002:5. Ensin mainituista katso esim. Checkel 1997, Wendt 1999, jälkimmäisistä esim. Adler 1997.

¹⁰² Katzenstein, Keohane ja Krasner 1998: 677.

on osoittautunut konstruktivismille epäonnistuneeksi strategiaksi.¹⁰³ Friedrichin, kuten muidenkin keskitien konstruktivismin kriitikoiden mielestä sosiaalinen ontologia ei ole yhdistettävissä rationalistiseen epistemologiaan ilman, että samalla tingitään konstruktivismin sosiaalisen todellisuuden luonnetta koskevista lähtökohdista. Ei liene yllätys, että keskitien konstruktivismi on samalla joutunut postmodernistien kritiikin kohteeksi.¹⁰⁴

2.4. Konstruktivistinen näkökulma EU:n kansainväliseen toimijuuteen

Tutkimukseni pohjautuu siis konstruktivistiseen näkemykseen, jonka mukaan käsitys toimijan ja rakenteen suhteesta on olennainen elementti toimijuuden määrittelyssä. Tämä näkökulma korostuu ennen kaikkea tarkasteltaessa EU:n kansainvälistä toimijuutta, joka on ollut kansainvälisten suhteiden perinteisille lähestymistavoille ansiokkaista yrityksistä huolimatta vaikea pala purtavaksi. Edellä käsitelty tieteenalan keskustelu osoittaa tarvetta lähestymistavalle, joka ei keskity yksinomaan rakenteeseen tai toimijaan, vaan niiden väliseen suhteeseen. Konstruktivistinen näkökulma EU:n kansainväliseen toimijuuteen pyrkii vastaamaan tähän haasteeseen, sillä aiemmista lähestymistavoista poiketen konstruktivismi ei määrittele ennalta mitä toimijoita tulisi tarkastella, vaan tutkittavat yksiköt ja rakenteet jäävät tutkijan valittaviksi.¹⁰⁵ Konstruktivistinen lähestymistapa antaa näin ollen tilaa erilaisille toimijoille ja toimijuudelle. Rationalistisista lähestymistavoista poiketen toimijoiden intressejä ja identiteettejä ei myöskään oleteta ikään kuin ennalta annetuiksi, vaan toimijat muokkaavat niitä itse vuorovaikutuksessaan. Näin ollen edellytykset EU:n kansainvälisen toimijuuden tarkasteluun ovat lähtökohtaisesti rationalistisia suuntauksia paremmat.

Konstruktivistinen lähestymistapa eroaa rationalistisista myös suhtautumisessa kansainvälisiin rakenteisiin. Toisin kuin esimerkiksi neorealismi, konstruktivismi lähtee liikkeelle olettamuksesta, jonka mukaan rakenteet eivät pelkästään rajoita toimijaa, vaan lisäksi määrittelevät ja muovaavat itse toimijan. Rakenteet ovat siis toisin sanoen intersubjektiivisiä. Ajatuksena on, että rakenteet luovat kehykset toimijuudelle, ja toimijat ovat puolestaan ainakin jossain määrin tietoisia puitteista, joissa toimivat, ja ovat mahdollisesti kykeneviä niitä muuttamaan. Rakenteet eivät siis determinoi toimijoiden käyttäytymistä, vaan tilaa jää myös poliittiselle innovatiivisuudelle, mitä EU on vuosien

¹⁰³ Friedrich 2004: xiii, 105-106, 109-110, 122-124.

¹⁰⁴ Katso esim. Cambell 1998 [1992]: 207-227. Cambell kritisoi erityisesti Alexander Wendtin "heikkoa" konstruktivismia, mutta pitää Friedrichin tavoin radikaalia (eurooppalaista) konstruktivismia lupaavana lähestymistapana.

¹⁰⁵ Wendt 1999: 31-32. Tosin Wendtiä itseään on kritisoitu valtiokeskeisyydestä, samoin kuin lähentymisestä rationalismin suuntaan.

varrella osoittanut. Lisäksi konstruktivistinen lähestymistapa kiinnittää huomiota siihen, miten hyvin toimijat ovat strategisesti asemoituneet. Tietynlaiset strategiat toimivat tiettyjen rakenteiden puitteissa toisia paremmin. Voidaan esimerkiksi ajatella, että vallitseva käsitys liberaalin markkinatalouden tehokkuudesta mahdollistaa EU:n naapuruussuhteissaan hyödyntämät ehdollistamisstrategiat. Toisaalta taas esimerkiksi kansainvälisoikeudelliset rakenteet eivät suosi EU:ta, joka ei ole valtio, muttei perinteinen kansainvälinen järjestökään.¹⁰⁶ Konstruktivismi pyrkii ikään kuin oikaisemaan strukturalististen lähestymistapojen determinismiiä. Kansainvälinen järjestelmä rajoittaa, mutta luo myös mahdollisuuksia toiminnalle. Näyttämöllä on siis tilaa uudennlaisille rooleille. Näyttämö itsessään muodostaa puitteet ja rajat itsensä toteuttamiselle, mutta taitava näyttelijä kykenee improvisoimaan ja reagoimaan odottamattomiin tilanteisiin, joita näytelmän edetessä avautuu. Samalla on huomioitava, että näytelmää seuraavan katsojan – siis tässä tapauksessa tutkijan – asema on muuttunut. Hän ei katso näytelmää objektiivisesti ikään kuin ulkopuolelta, vaan on yhtäläillä osa sosiaalista maailmaa, jota pyrkii analysoimaan.¹⁰⁷

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on EU:n kansainvälinen toimijuus ennen kaikkea unionin lähialueilla. Edellä käsiteltyjen valtaviiran lähestymistapojen puitteissa on keskusteltu paljon erityisesti unionin ulkopoliittikan materiaalisista edellytyksistä ja päätöksenteosta. Konstruktivistinen näkökulma kuitenkin korostaa puolestaan näihin edellytyksiin liittyviä merkityksiä. Näin ollen kolmansien osapuolien käsitykset unionin poliittisista prosesseista, poliittisten instrumenttien soveltuvuudesta ja saatavuudesta ovat olennaisia EU:n kansainvälisen toimijuuden kannalta. Kolmansien osapuolien edustajien lausunnot ja jokapäiväiset käytännöt osoittavat, että kaikesta unionin kansainvälistä asemaa käsittelevästä teoreettisesta väittelystä huolimatta EU on jo pitkään nähty monilla aloilla *de facto* merkittäväksi kansainväliseksi toimijaksi. Tämä on osoitus prosessista, jossa intersubjektiiviset käsitykset kehittyvät, mikä puolestaan ohjaa tutkijaa kiinnittämään huomiota kolmansien osapuolien käsityksiin EU:sta kansainvälisenä toimijana. Naapurivaltioiden käsitykset EU:sta, sen rooleista, vastuista ja rajoitteista muodostavat osan intersubjektiivisista rakenteista, jotka muodostavat puitteet unionin toimijuudelle globaalissa politiikassa. Samalla EU puolestaan muokkaa rakenteita omalla toiminnallaan ja läsnäolollaan.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Bretherton ja Vogler 2006:21–22.

¹⁰⁷ Kyse on siis Giddensin kaksoishermeneuttisesta lähestymistavasta (Giddens 1982. sit. Risse 2004: 160).

¹⁰⁸ Bretherton ja Vogler 2006: 23. Läsnäolon (presence) käsite on mahdollisuuden (opportunity) ja kyvykkyyden (capability) ohella keskeinen toimijuuden määrittämiseen liittyvä käsite Brethertonin ja Voglerin tutkimuksessa. Läsnäolon käsite on alun perin Allenin ja Smithin (1990) lanseeraama. Läsnäolo viittaa EU:n kykyyn jo pelkällä olemassa olollaan vaikuttaa rajojensa ulkopuolelle. Se on siis unionin rakenteellisen vallan ilmentymä. Mahdollisuuden käsite kuvaa puolestaan muuttuvia tekijöitä ulkoisessa tapahtumien ja ideoiden ympäristössä, jotka näin ollen

Kuten mainittua, erityisesti realismiin kuuluu oletamus muuttumattomasta kansainvälisestä järjestelmästä. Buzanin ja Littlen mukaan kansainvälisissä suhteissa on kuitenkin tapahtunut siirtymä sotilaallispoliittisesta sfääristä sosiaaliseen ja taloudelliseen sfääriin. Kehitys suosii erityisesti EU:ta, sillä se vie kansainvälistä järjestelmää pois sotilaallispoliittisten yksiköiden dominanssista kohti tilannetta, jossa on tilaa erilaisille toimijoille.¹⁰⁹ Wendtin mukaan kyseessä on jatkuva sosiaalinen prosessi, jossa tuotetaan ja uudelleen tuotetaan subjektiivisuuden, siis toimijuuden muotoja.¹¹⁰ Kansainvälisen järjestelmän muutokset ja suvereniteetin oheneminen luovat mahdollisuuksia toimijoille, joita ei määritellä valtion ehdoin. Erityisesti EU:n merkitys on muutoksen myötä kasvanut ja unionin ulkopoliittikka vahvistunut. Kansainvälinen järjestelmä siis mahdollistaa sen, että unioni voi olla merkittävä tekijä maailmassa.¹¹¹ EU:n kehitys heijastelee näin ollen kansainvälisen järjestelmän muutosta ja vaatimuksia, joita se asettaa toimijalle.¹¹² Toisaalta on muistettava, että ulkopuolisin silmin EU:n toimijuutta kuitenkin arvioidaan usein lähinnä valtioon liitettävien ominaisuuksien perusteella. Unionin toimijuuteen liittyviksi heikkouksiksi nähdään sotilaallisen voiman ja johtajuuden puute sekä päätöksenteon heikkous erityisesti yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan puitteissa, mistä johtuen unionin on toisinaan vaikea saada tunnustusta toimijuudelleen. EU on eräänlainen hybridi – kuluneen määritelmän mukaan vähemmän kuin valtio, enemmän kuin kansainvälinen järjestö – jota ei aina mielletä yhtenäiseksi toimijaksi.¹¹³ EU ei lopulta kuitenkaan eroa ulkopoliitikassaan kovinkaan olennaisesti valtiotoimijoista. Unionin repertuaariin kuuluvat yleisimmin ulkopoliitikassa hyödynnettävät välineet; kyky diplomatiaan ja taloudellisten instrumenttien hyödyntämiseen. Erityisesti taloudessa unioni näyttäyty yhtenäisenä

muodostavat unionin toimijuuden ulkoisen kontekstin. Behavioralistisista toimijuuden määritelmistä ammentava kyvykkyyden käsite taas viittaa EU:n sisäisiin ominaisuuksiin ja kapasiteetteihin. (Bretherton ja Vogler 2006: 24-33). Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut ennen kaikkea EU:n ulkoisesta toimijuudesta, mutta suppeamassa kontekstissa. Läsnäolon käsite toimijuuden kuvaajana on puolestaan sikäli ongelmallinen, että läsnäolo on ymmärrettävissä pikemminkin toimijuuden edellytykseksi. Ukrainan näkökulmasta unionin taloudellinen ja poliittinen läsnäolo on taas itsestäänselvyys. Kyvykkyyden tarkoittamat sisäiset ominaisuudet puolestaan jäävät tässä tarkastelussa vähemmälle huomiolle, koska kiinnostuksen kohteena ovat ulkopuolisten toimijoiden käsitykset EU:n toimijuuden edellytyksistä.

¹⁰⁹ Buzan ja Little 2000: 360.

¹¹⁰ Wendt 1999: 366–367.

¹¹¹ Keisala 2004: 44. Keisalan mukaan integraatioon sisältyy elementtejä, jotka saattavat tehdä unionista sopeutuvamman muuttuvaan kansainväliseen järjestelmään, kuin suvereenit kansallisvaltiot. Tässä mielessä EU on siis enemmän kuin valtio (Keisala 2004: 20).

¹¹² emt. 165.

¹¹³ Käsitteet, joilla unionia toimijana on kuvattu, siviilivalta, normatiivinen valta, monitasoinen hallinta, mulitperspektiivinen polity, eivät ole kovinkaan selkeästi määriteltyjä. Thomas Diez vertaakin lukuisia yrityksiä unionin luonteen määrittelystä eläintieteilijään, joka pyrkii määrittelemään ja luokittelemaan löytämänsä uuden lajin ominaisuuksia olemassa olevan tieteellisen tiedon pohjalta. Samalla hän huomauttaa, että vaikka määritelmiä usein pidetään vain kuvauksina todellisuudesta, jopa eläintieteilijä tarvitsee luokitteluunsa tiettyä kielellistä järjestelmää. Kieli on näin ollen keskeisessä osassa jäsentäessämme todellisuutta, eikä vain läpinäkyvä välittäjä. (Diez 2001: 85).

toimijana ja sen taloudelliset resurssit ovat valtavat. Siviilivaltansa turvin unioni kykenee määrittelemään arvoja, normeja ja sääntöjä ulkosuhteissaan, eli käyttämään normatiivista valtaa.¹¹⁴

Kansainvälisen järjestelmän muutos siis vahvistaa unionin toimijuutta. Tämä luonnollisesti herättää kysymyksen siitä, missä määrin kansainvälinen järjestelmä todella on muuttunut ja millainen järjestelmä on kehittymässä tilalle. Muutokset ovat eittämättä ilmeisimpiä EU:n alueella, ja jotkut ovat jopa verranneet kehittyvässä olevaa järjestelmää keskiajan Eurooppaan useine erilaisine toimijoineen ja valtarakenteineen.¹¹⁵ Muutokset ovat joka tapauksessa hitaita, eikä mikään takaa, että prosessi ei voisi ottaa ikään kuin taka-askelia. Joka tapauksessa unionilta vaaditaan omaa aktiivisuutta ja aloitteellisuutta, sillä rakenteelliset muutokset yksin eivät tee unionista toimijaa. Näin ollen unionin sisäiset prosessit ja kapasiteetit eivät ole unionin toimijuutta tarkasteltaessa merkityksellisen tutkimuskohde, päinvastoin. Tässä tutkimuksessa mielenkiinnon kohteena on kuitenkin ennen kaikkea EU:n kansainvälinen toimijuus ulkopuolisin silmin katsottuna. EU:lta yhteisönä odotetaan toimijuutta; esimerkiksi ukrainalaiset johtajat ovat peräänkuuluttaneet unionilta toimijuutta muun muassa Georgian sodan yhteydessä ja sittemmin globaalissa finanssikriisissä. Ulkopuolelta katsottuna EU:n kansainvälisen toimijuuden ongelmat liittyvät valtioon liitettävien ominaisuuksien puutteen ohella usein uskottavuuden ja arvovallan puutteeseen. Se missä määrin unionin toimet koetaan tehokkaiksi ja legitiimeiksi, vaikuttaa kolmansien osapuolien odotuksiin sekä käsityksiin EU:sta ja erilaiset käsitykset unionin toiminnasta ovat puolestaan osoitus erilaisista unioniin liitetyistä merkityksistä. Juuri EU:hun liitetyt merkitykset ovat konstruktivistisesta näkökulmasta katsottuna keskeisiä. Ne eivät ole universaaleja, vaan erilaisia tarinoita unionin toimijuudesta.¹¹⁶

2.5. Ukraina ja EU:n kansainvälinen toimijuus

Mitä konstruktivistinen näkökulma toimijuuteen sitten tarkoittaa EU:n ja sen naapurimaiden, erityisesti unionin ja Ukrainan välisten suhteiden kontekstissa? Ensinnäkin on huomioitava, että rakenteelliset muutokset ovat mahdollistaneet EU:n toimijuuden suhteessa naapurimaihin. Kylmän sodan aikaisen vastakkainasettelun päättyminen mahdollisti unionin laajentumisen, jonka menestyksellinen läpivienti loi puolestaan pohjan toimintatavalle, jota on mahdollista hyödyntää muuallakin. Samalla laajentuminen toi lähelle entiset neuvostotasavallat, joita EU on pitkään

¹¹⁴ Keisala 2004: 154–155.

¹¹⁵ Katso Friedrich 2004: 125–149.

¹¹⁶ Keisala 2004: 29.

hylkinyt, mutta jotka samalla ovat tärkeitä unionin uusille itäisille jäsenmaille. Kyseessä on siis jälleen rakenteellinen muutos, joka edellyttää unionilta toimintaa. Ulkoisessa toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten ja EU:n vahvistuneen läsnäolon yhdistelmä on tarjonnut unionille tilaisuuden osoittaa toimijuutta, missä se on toistaiseksi onnistunut lähinnä silloin, kun tarjolla on ollut jäsenyysporkkana. Kuten Bretherton ja Vogler huomauttavat, suhteet jäsenkandidaateihin ja muihin naapurimaihin ovat unionin ulkoisen toiminnan osa-alueista kaikkein keskeisimmässä asemassa EU:n kollektiivisen identiteetin rakentumisessa.¹¹⁷

EU:n toimijuus suhteessa naapurivaltioihin on kuitenkin monella tapaa problemaattinen, ja Ukraina tarjoaa problematiikasta havainnollisen esimerkitapauksen. Unionilla vaikuttaisi edelleen olevan ”mystistä” vetovoimaa, joka tuli esille itälaajentumista edeltäneen prosessin aikana. Vaikka 2000-luvun alun jälkeiset institutionaaliset uudistukset ovat helpottaneet unionin ulkopoliittikan koordinoitua, EU:n toimet, erityisesti suurin odotuksin lanseerattu naapuruuspolitiikka, eivät ole kuitenkaan kaikilta osin osoittautuneet tyydyttäväksi järjestelyiksi toteuttamaan julkilausuttuja lähialueiden vakauden ja turvallisuuden sekä eurooppalaisten normien leviämisen tavoitteita. Näin siitä huolimatta, että naapuruuspolitiikkaan on kasattu paljon toiveita ja sen täytäntöönpanoon ohjattu huomattavasti taloudellisia resursseja EU:n pyrkiessä tosissaan vastaamaan itälaajentumisen mukanaan tuomiin haasteisiin. EU:n kyky hyötyä taloudellisesta läsnäolostaan vaihtelee rakenteellisten mahdollisuuksien ja rajoitteiden mukaan riippuen ulkoisesta ideoiden ja tapahtumien kontekstista ja EU:n sisäisestä poliittisesta ympäristöstä.¹¹⁸ Naapuruuspolitiikan itäisen ulottuvuuden sekä vuonna 2009 käynnistyneen itäisen kumppanuuden aloitteen piiriin kuuluvat maat ovat Venäjän lähipiiriä, mikä luonnollisesti asettaa haasteita unionin toimijuudelle. EU:n suuret jäsenmaat, erityisesti Ranska ja Saksa ovat yleisesti ottaen omaksuneet sovittelevan asenteen suhteessa Venäjään, joskin Georgian sota sittemmin hetkellisesti viilensi suhteita. Toisaalta Itä-Euroopan uudet jäsenmaat, erityisesti Puola ja Liettua, ovat puolestaan priorisoineet suhteita Ukrainaan. Unionin jäsenmaiden epäyhtenäisyyteen liittyvät ongelmat korostuvatkin juuri naapuruuksuhteiden kontekstissa, vaikka toimien koordinoitua EU-tasolla on näennäisesti ollut monia muita ulkoisen toiminnan osa-alueita johdonmukaisempaa.¹¹⁹ Joka tapauksessa Venäjän suhtautuminen EU:n vaikutusvallan kasvuun IVY- maiden alueella on keskeinen rakenteellinen

¹¹⁷ Bretherton ja Vogler 2006: 137.

¹¹⁸ Bretherton ja Vogler 2006: 258. Kirjoittajat ovat sitä mieltä, että naapuruuspolitiikka voi toimia jopa paremmin Välimeren maiden suhteen, koska niillä ei Marokkoa lukuun ottamatta ole halukkuutta jäsenyyteen. (Bretherton ja Vogler 2006: 158- 159.)

¹¹⁹ Bretherton ja Vogler 2006: 258

tekijä EU:n rakentaessa toimijuuttaan lähialueillaan, ja tässäkin suhteessa juuri Ukraina on monella tapaa keskeisessä roolissa.

Keskeinen olettamukseni siis on, ettei EU:n toimijuutta naapuruussuhteiden ja erityisesti Ukrainan kontekstissa voi tarkastella pureutumatta siihen, miten unionin toimijuus ulkopuolelta katsottuna ymmärretään, sillä kolmansien osapuolien unionin toimijuudelle asettamat odotukset muokkaavat kansainvälistä ympäristöä, jossa unioni toimijuuttaan rakentaa. Esimerkiksi naapuruuspolitiikka otettiin Ukrainassa vastaan eräänlaisena hopeamitalina, lohdutuspalkintona jäsenyysneuvotteluja odoteltaessa. Kuten aikaisempaa tutkimusta käsittelevässä luvussa on todettu, muiden muassa Rachel Vanderhill on kuitenkin kyseenalaistanut normatiivisten tulkintojen uskottavuuden tarkasteltaessa naapurivaltioiden toimintaa suhteessa EU:hun väittäen EU:n tarjoamiin kannustimiin keskittyvien rationaalisten lähestymistapojen selittävän vakuuttavammin niiden toimia.¹²⁰ Vanderhill vetoaa muun muassa siihen, että vaikka demokratian ja liberalismien ideat ovat Euroopassa vahvasti läsnä, ei pelkkä demokraattisten normien olemassaolo ole saanut entisten sosialistimaiden johtajia muuttamaan käyttäytymistään.¹²¹ Vanderhillin mukaan naapurivaltioiden eliitin laskelmointiin ja vastaanottavuuteen vaikuttavat ennen kaikkea taloudellisen riippuvuuden taso suhteessa EU:hun sekä kyseisten maiden sisäinen poliittinen tilanne ja yleinen mielipideilmasto.¹²² Totta onkin, että itälaajentumisen ja naapuruuspolitiikan myötä EU:n taloudellinen vaikutusvalta suhteessa Ukrainaan vahvistui ja erityisen tärkeää Ukrainan kannalta oli EU:n sille myöntämä markkinatalouden status. Tämä rationalistinen näkemys ei kuitenkaan kykene täysin tyhjentävästi selittämään, minkä Vanderhill itsekin epäsuorasti toteaa,¹²³ esimerkiksi sitä, miksi Ukrainassa oranssin vallankumouksen jälkeen valtaan noussut uusi poliittinen johto suhtautui täysin edeltäjistään poikkeavalla tavalla eurooppalaisiin arvoihin ja normien vastaanottamiseen. Ja tämä muutos puolestaan vaikutti merkittävästi toimintaympäristöön, jossa EU pyrki naapuruuspolitiikan avulla vahvistamaan toimijuuttaan lähialueillaan.

Mitä tämän luvun anti kokonaisuudessaan sitten merkitsee itse tutkimuksen kannalta? Ensinnäkin on todettava, että Brethertonin ja Voglerin viitoittama konstruktivistinen näkökulma EU:n kansainväliseen toimijuuteen muodostaa tutkimukselle relevantin teoreettisen viitekehyksen. Näin ennen kaikkea siksi, että toimijakeskeisten ja strukturalististen teorioiden kyky selittää unionin toimijuutta on osoittautunut rajalliseksi. Samalla on syytä huomauttaa, että olen omassa työssäni

¹²⁰ Vanderhill 2008: 57. Kts. esim. Shcimmelfening ja Sedelmeier 2005.

¹²¹ Vanderhill 2008: 57.

¹²² emt. 59.-61.

¹²³ Vanderhill 2008: 72.

kiinnostunut ennen kaikkea Brethertonin ja Voglerin tutkimuksen reflektivistisestä ulottuvuudesta, toisin sanoen ulkopuolisten toimijoiden EU:hun liittämistä käsityksistä ja odotuksista, ja tämän seurauksena tutkimukseni asemoituukin edellä käsitellyn konstruktivistisen tutkimusorientaation postpositivistiselle laidalle pyrkien käymään keskustelua myös postmodernistien suuntaan. Katson, että tarkastelemani tutkimusongelma edellyttää tulkitsevampaa otetta, kuin mitä niin sanottu keskitien konstruktivismi lähentymispyrkimyksissään edustaa. Lisäksi näkemykseni kielen merkityksestä konstruktiossa poikkeaa monien valtavirran konstruktivistien käsityksistä. Tämä sanottuna, on tullut korkea aika käydä läpi tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat.

3. Tutkimuksen menetelmälliset lähtökohdat

Lähestyttäessä EU:n kansainvälisen toimijuuden problematiikkaa konstruktivistisesta näkökulmasta, keskeiseksi nousee siis kysymys siitä, miten toimijuus unionin ulkopuolelta katsottuna ymmärretään. Ulkopuolisten unioniin toimijuuteen liittämät merkitykset nousevat siis tarkastelun keskiöön, mikä tämän tutkimuksen puitteissa tarkoittaa EU:n kansainvälisen toimijuuden tarkastelua Ukrainan poliittisten johtajien unioniin ja sen ulkopoliittikkaan liittämien merkitysten kautta. Tämä edellyttää puolestaan menetelmää, jonka avulla merkityksiin voidaan pureutua. Tarvittavia välineitä tarkastelulle tarjoaa diskurssianalyysinä tunnettu lähestymistapa, jonka asema kansainvälisten suhteiden tieteenalalla on kuitenkin kiistelty ja jakaa mielipiteitä myös konstruktivistisen tutkimusorientaation sisällä. Tästä johtuen katson aiheelliseksi käsitellä lyhyesti kielen merkitystä konstruktiossa, minkä jälkeen tarkastelen diskurssianalyysin lähtökohtia ja sen asemaa yleisesti kansainvälisten suhteiden tieteenalalla sekä erityisesti Eurooppa-tutkimuksen piirissä. Lopuksi esittelen tarkemmin tutkimukseni menetelmälliset lähtökohdat, jotka pohjautuvat Jennifer Millikenin diskurssianalyysiä määrittäville teoreettisille sitoumuksille, ja esitän muutamia keskeisiä huomioita omaan tutkimusongelmaani liittyen.

3.1. Kielen merkitys konstruktiossa

Kuten tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia käsittelevässä luvussa on tullut ilmi, konstruktivistinen tutkimusorientaatio voidaan karkeasti jakaa rationalismia lähestyvään suuntaukseen ja erityisesti Euroopassa vaikuttavaan radikaaliin konstruktivismiin.¹²⁴ Paitsi suhtautuminen postmoderneihin

¹²⁴ Christiansen, Jörgensen ja Wiener käyttävät nimitystä *Wittgensteinilaiset konstruktivistit*. Tämä konstruktivismiin suuntaus katsoo ennen kaikkea kielen tuottavan merkityksiä tietyssä sosiaalisessa kontekstissa. Toisinaan puhutaan

suuntauksiin yleensä, konstruktivisteja jakaa myös käsitys kielen merkityksestä konstruktiossa. Itse asiassa jakolinjat ovat melko lailla yhteneväiset, sillä keskitien konstruktivismia edustavissa tulkinnoissa diskursiivista (anti-) metodologiaa hyödyntävät lähestymistavat luetaan yleensä postmoderneihin suuntauksiin, joihin siis pyritään tekemään eroa. Henrik Larsen näkee neljä keskeistä eroa diskurssianalyysiä hyödyntävien ja rationalismia lähestyvien konstruktivististen tutkimusten lähtökohdissa.¹²⁵ Ensinnäkin, niin sanotussa keskitien konstruktivismissa kieli nähdään läpinäkyväksi välittäjäksi ja julkisiin teksteihin viitataan lähinnä oletusten ja näkemysten indikaattoreina, kun taas radikaalimmat suuntauokset ovat kiinnostuneita itse diskurssista ja niille on näin ollen usein ominaista diskursiivisten menetelmien hyödyntäminen. Tällaisia tutkimuksia johdattaa ajatus, jonka mukaan kommunikaatio ja diskurssit on otettava vakavasti, mikäli halutaan ymmärtää sosiaalista käyttäytymistä.

Ero tulee ilmi esimerkiksi tavassa käyttää julkisia tekstejä. Keskitien konstruktivistit viittaavat julkisiin teksteihin lähinnä oletusten ja näkemysten indikaattoreina, mikä puolestaan aiheuttaa ongelmia liittyen diskurssin validiteettiin tiedonlähteenä.¹²⁶ Diskurssianalyysi on puolestaan kiinnostunut itse diskurssista, ja huomio kiinnittyy siihen, mitä voidaan merkityksellisesti sanoa tietyllä poliittisella areenalla. Tämä puolestaan voi hyvinkin erota siitä mitä yksityisesti sanotaan. Diskurssianalyysiä hyödyntäissä konstruktivistisissä tutkimuksissa diskurssi ei siis ole indikaattori jollekin muulle ja näin ollen diskursiivinen lähestymistapa pitää erottaa kognitiivisista lähestymistavoista, jotka keskittyvät siihen, miten ihmiset asiat mieltävät ja ymmärtävät.¹²⁷ Diskurssit eivät tällöin ole yksittäisten kielenkäyttäjien tuotosta, vaan näkemykset ja identiteetit on konstruoitu diskurssissa, jotka ovat muotoutuneet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja ovat näin ollen perustuvanlaatuisesti sosiaalisia. Näin ollen esimerkiksi yksittäisen politiikan näkemykset ovat tällöin relevantteja vain laajemmin jaetun diskurssin ilmauksina.¹²⁸ Huomio kiinnittyy siihen, mitä voidaan merkityksellisesti sanoa tietyllä poliittisella areenalla.

myös postmodernista konstruktivismista lähestymistavan reflektiiviseen luonteeseen viitaten (Christiansen, Jörgensen ja Wiener 2001, s.8 ja 19).

¹²⁵ Larsen 2004: 65-66.

¹²⁶ Tämä pätee osaltaan myös sinänsä monilta osin ansiokkaaseen Brethertonin ja Voglerin tutkimukseen. Vaikka he tutkimuksensa uudistetussa painoksessa eksplisiittisesti vahvistavatkin diskursiivisten käytäntöjen merkityksen (2006: 22.), viittaavat he julkisiin teksteihin lähinnä oletusten ja näkemysten indikaattoreina.

¹²⁷ Waever 2004: 199.

¹²⁸ Larsen 2004: 65. Larsen kehottaa kiinnittämään vertailun vuoksi huomiota Alexander Wendtin taipumukseen keskittyä Gorbatsšoviin tunnetuimmassa artikkelissaan (Wendt 1992: 420-422).

Toiseksi, kielen tuottaessa merkityksiä analyttinen huomio ei kiinnity siihen, mitä jokin teksti tai lausunto ”todella” tarkoittaa, sillä asioiden tullessa merkitykselliseksi vain kielen kautta ei tutkijalla voi olla pääsyä kielen ulkopuolisiin merkityksiin. Tutkimuksessa pysytellään ikään kuin tekstin ”pinnalla” ja kiinnitetään huomiota rakenteisiin ja sanastoon.¹²⁹ Kolmanneksi, diskursiivisissa lähestymistavoissa kieli nähdään häilyvänä ja epäepävakaana, ja merkityksiä tuotetaan ja uudelleen tuotetaan jatkuvasti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Neljänneksi, sen sijaan että tarkasteltaisiin mitä jokin lausunto tai teksti todella tarkoittaa, diskurssianalyysiä hyödyntävissä tutkimuksissa keskitytään useita tekstejä leikkaaviin diskursiivisiin rakenteisiin sekä siihen, miten tietyt diskurssit dominoivat tai vastaavasti kilpailevat keskenään. Toisin sanoen kysymys on siitä, miten analysoitava teksti artikuloi laajempia diskursiivisia rakenteita, ei niinkään yksittäisen tekstin viestistä. Erilaiset yritykset luonnehtia esimerkiksi Euroopan unionina eivät ole vain jonkin tuntemattoman poliittisen kokonaisuuden kuvailuja, vaan ne ottavat osaa kyseisen kokonaisuuden konstruktion. Näin ollen eri toimijoiden artikulaatiot eivät ole poliittisesti viattomia, vaan itsessään mielenkiintoisia tutkimuksen kohteita.¹³⁰ Diskursiivisen lähestymistavan liittäminen konstruktivistiseen lähestymistapaan avaa näin ollen tärkeän ulottuvuuden integraatiotutkimukseen. Oletuksena on, että konstruktivismille keskeiset ideat ja instituutiot eivät voi olla olemassa irrallaan diskursseista.

3.2. Diskurssi ja diskurssianalyysi

Tutkimukseni kannalta keskeinen käsite on luonnollisesti diskurssi, joka tässä yhteydessä ymmärretään Foucault’n viitoittamaan tapaan järjestelmäksi, joka ”säätlee lausuntojen muodostumista”.¹³¹ Keskeistä on niin ikään, että kieli ymmärretään erottamattomaksi osaksi sosiaalista elämää, ja että se on läheisesti sidoksissa muihin sosiaalisen elämän elementteihin, mikä puolestaan tarkoittaa, että kieli on otettava tutkimuksissa huomioon. Diskurssi toimii toisin sanoen makrokäsitteenä tarkasteltaessa sitä, miten kieli rajoittaa toimijoiden valintoja. Tähän tarjoaa välineitä diskurssianalyysinä tunnettu, kiistelty ja usein kritisoitu suuntaus, jonka post-strukturalistiset juuret voidaan ulottaa Heideggerin ja Nietzschen kaltaisiin hahmoihin, ja jonka polku kulkee Foucault’n, Derridan, Lacanin ja Deleuzen ajatusten kautta muun muassa sellaisiin vaikutusvaltaisiin teoreetikoihin kuten Laclau ja Mouffe, William Connolly ja Judith Butler.¹³² Näin vaikuttava nimilista nostaa väistämättä esiin kysymyksen siitä, missä määrin tutkijan on

¹²⁹ Kielen taktinen käyttö ja retoriikka nähdään niin ikään tärkeiksi, joskaan ne eivät ole oman tutkimukseni keskiössä.

¹³⁰ Diez 2001: 86.

¹³¹ Foucault 1972, sit. Waever 2004: 199.

¹³² Waever 2004: 200.

osallistuttava meta-teoreettiseen pohdiskeluun ja pureuduttava esimerkiksi post-strukturalismin erilaisiin virtauksiin ja ajattelutapoihin.¹³³ Silläkin uhalla, että tuotan lukijoilleni pettymyksen, joudun toteamaan, etten aio tässä yhteydessä näihin kysymyksiin kovin perusteellisesti syventyä. Näin ensinnäkin siksi, että vaikka uppoutuisin post-strukturalismin syövereihin vuosikausiksi, tuskin onnistuisin tuomaan mainittuun pohdiskeluun merkittävästi uutta annettavaa. Toisen perustelun osalta tukeudun pitkälti Ole Waeverin auktoriteettiin. Waever näet katsoo diskursiivisten lähestymistapojen kentän kehittyneen siinä määrin, että sen tarjoamia välineitä voidaan soveltaa kuten muunkinlaista tutkimusta tekevät olettaen, että aiemmat teoreetikot ovat pohtineet asiat laajemmin.¹³⁴ Omassa tutkielmassani diskurssianalyysi tarjoaa ennen kaikkea välineet tarkastella tiettyä tutkimusongelmaa tietyistä teoreettisista näkökulmista, eikä menetelmän filosofisten lähtökohtien pohtiminen voi tällöin nousta itse tutkimusta tärkeämmäksi, niin mielenkiintoista kun se epäilemättä olisikin.

Todettakoon kuitenkin, että strukturalismissa, josta post-strukturalismi luonnollisesti ammentaa, merkitykset päättyvät staattisiin järjestelmiin. Post-strukturalismi puolestaan pyrkii osoittamaan, miten merkitysten sulkeutuminen on mahdotonta. Diskurssit kylläkin pyrkivät ”pystyttämään” jotain yliluonnollista merkittyä - esimerkiksi jumala, järki, kansakunta - mihin viitataan perimmäisenä totuutena, mutta mikään ei ole olemassa itsessään, vaan vaatii viittaamista johonkin muuhun ja näin ollen merkkien ikuinen leikki jatkuu.¹³⁵ Samalla jatkuu kuitenkin myös varman pohjan kaipuu. Osittaiset fiksaatiot poliittisille merkityksille ovat jatkuvasti yrityksen kohteena ja niillä on suuri merkitys politiikan dynamiikassa, mutta merkitykset ovat aina väljiä ja avoimia uudelleenartikuloinnille. Tälle näkemykselle rakentuu esimerkiksi Laclau ja Mouffin vaikutusvaltainen teoria.¹³⁶ Tämä Waeverin ”ranskalaiseksi” nimittämä diskurssianalyysin suuntaus pyrkii ennen kaikkea havaitsemaan diskursseissa malleja ja rakenteita, joiden pohjalle tietyt poliittiset lausunnot rakentuvat.¹³⁷ Diskursiivisten tutkimusten tehtävänä on näin ollen empiirisesti analysoida miten diskurssit jäsentävät maailmaa merkitysten tasolla. Pyrkimyksenä on löytää julkisista lausunnoista rakenteita, jotka sääntelevät poliittista debattia niin, että tietyt asiat voidaan sanoa muiden jäädessä merkityksettömiksi tai ainakin heikommiksi ja vähemmän järkeviksi.¹³⁸

¹³³ *ibid.* Esim. heideggerilaisen ajattelun voidaan nähdä implikoivan käsitystä merkitysten rakenteista vakaina ja vaikeasti paettavina, mikä eroaa huomattavasti yleisemmästä käsityksestä post-strukturalismin skeptisyydestä ”varmaa tietoa” kohtaan.

¹³⁴ Waever 2004.

¹³⁵ Kts. Derrida 1978 [1967].

¹³⁶ Laclau ja Mouffe 1985.

¹³⁷ Waever 2004: 201.

¹³⁸ *emt.*: 199.

Diskurssi toimii toisin sanoen makrokäsitteenä tarkasteltaessa, miten kieli rajoittaa toimijoiden valintoja. Asiat eivät itsessään sisällä merkityksiä, vaan tulevat merkityksellisiksi diskursseissa. Subjektit ja objektit on konstruoitu diskursiivisesti, ja tähän prosessiin tulisi kiinnittää huomiota, ennen kuin mainittuja subjekteja ja objekteja voidaan itsessään tutkia.¹³⁹

Tiedon objektien voidaan toki katsoa olevan olemassa kielestä riippumatta. Esimerkiksi ukrainalaiset törmäivät viisumisäädösten höllentämisestä huolimatta toisinaan varsin konkreettisiin fyysisiin esteisiin pyrkiessään Schengen-alueelle. Venäjän katkaistua kaasutoimitukset Ukrainaan keskellä talvea vuosina 2006 ja 2009 palelivat ihmiset niin Ukrainassa kuin EU:n itäisissä jäsenmaissakin riippumatta siitä, millaisia merkityksiä he toimitusten katkeamisessa näkivät. Materiaalinen maailma on siis olemassa, muuta se ei itsessään ilmaise mitään, vaan ihmiset liittävät asioihin merkityksiä käyttäen (pääosin, muttei yksinomaan) kielellisiä merkkijärjestelmiä.¹⁴⁰ Juuri tämä merkityksiin liittyvä ulottuvuus kytkee diskurssianalyysin luontevasti osaksi konstruktivistista tutkimusta. Taustalla on näet yleinen konstruktivistinen näkemys merkitysten rakentumisesta, olkoonkin, että konstruktivistit ovat siis varsin erimielisiä kielen merkityksestä konstruktiossa. Thomas Diezin mukaan esimerkiksi mainitut Schengen-alueen rajat voidaan diskursiivisesta kontekstista riippuen nähdä yhtäläillä turvallisuuden ja hyvinvoinnin turvaajina, kuin ihmisten vapaan liikkumisen laittomina esteinä.¹⁴¹ Venäjän ja Ukrainan kaasukiista voidaan näkökulmasta riippuen tulkita Venäjän suurvaltapolitiikaksi tai oikeutetuksi pyrkimykseksi saada ukrainalaiset maksamaan kaasustaan markkinahintaa siinä missä EU-maatkin. Kyse on siitä, että sosiaalisen vuorovaikutuksen piiriin objektiiviset havainnot tulevat aina ”jonakin”, toisin sanoen kategorisoituina ja käsitteellistettyinä. Diskurssit ovat siis signifikaation järjestelmiä, jotka konstruoivat sosiaalisia todellisuuksia, ja tutkijan on puolestaan pureuduttava merkitysten verkkoihin.¹⁴² Diskurssianalyysin keinoin on mahdollista tarkastella näkökulmia, joita rationalistiset lähestymistavat vähättelevät. Integraatiotutkimuksen saralla rationalistit suhtautuvat esimerkiksi EU:n ulkosuhteisiin usein vähättelevästi kuvaillen niitä ”pelkiksi sanoiksi” ja ”julistukselliseksi diplomatiaksi” ilman käytännön merkitystä.¹⁴³ Kuitenkin juuri näillä sanoilla ja julistuksilla on ratkaisevan tärkeä merkitys unionin identiteetin rakentumisessa.

¹³⁹ Kiinnostuksen kohteena on siis subjektiivisuuden problematiikkaa kansainvälisissä suhteissa, sen sijaan että tarkasteltaisiin ennalta määriteltyjen subjektien suhteita (Cambell 1998: x).

¹⁴⁰ Milliken 1999: 229.

¹⁴¹ Diez 2001: 91.

¹⁴² *ibid.*

¹⁴³ Larsen 2004: 62.

Yleisesti ottaen merkitysten rakenteiden tutkiminen on ominaista kaikille diskursiivisille lähestymistavoille. Tästä huolimatta diskurssianalyysi ei kuitenkaan muodosta yhtenäistä menetelmällistä kokonaisuutta, vaan käsitteen alle on luettavissa lukematon määrä erilaisia tutkimustapoja. Edellä mainitun ”ranskalaisen” suuntauksen ohella on olemassa useita diskurssianalyysin variaatioita, joissa kiinnitetään enemmän huomiota esimerkiksi metaforiin ja kiertoilmauksiin, siis operationaalisempiin asioihin lingvistiikassa. Tämänätyyppiset tutkimukset ovat kiinnostuneempia tekstin mikrotason ominaisuuksista ”ranskalaisen” suuntauksen liikkeessa makrotasolla. Operationaalisempien diskurssianalyysin variaatioiden vahvuutena on, että tutkimusprosessi on helpommin dokumentoitavissa ja saattaa tuottaa mielenkiintoisia havaintoja esimerkiksi yksittäisten poliitikkojen puheista. Tästä huolimatta esimerkiksi pelkästään metaforiin keskittyvä diskurssianalyysi ei kuitenkaan välttämättä anna kovin laajaa kokonaiskuvaa poliittisista debaateista. Ole Weaver nostaakin esiin tarpeen yhdistellä operationaalisempaa diskurssianalyysiä ”ranskalaiseen” suuntaukseen.¹⁴⁴

Yhdistämiseen tarjoaa välineitä muiden muassa Jennifer Millikenin hahmottelema diskursiivinen tutkimusohjelma, jota käsitellään tarkemmin tuonnempana. Millikenin tutkimusohjelman lisäksi yhteiskuntatieteellisempää otetta ja yksityiskohtaista tekstien analysointia on pyrkinyt yhdistelmään myös kriittisenä diskurssianalyysinä tunnettu suuntaus, tunnetuimpana kuulakuvanaan Norman Fairclough.¹⁴⁵ Suuntaukselle ominaista ovat analyysit, joissa edetään tekstien tulkinnessa mikrotasolta makrotasolle usein varsin monimutkaisten mallien viitoittamana. Ongelmana on, että lähestymistavan eri elementit ovat vaikeasti yhdisteltävissä, ja suuntausta on toisinaan kritisoitu turvautumisesta intuitiivisiin ”ostoslistoihin” kysymyksistä, joita analysoitavalta tekstiltä pitäisi kysyä.¹⁴⁶ Tämä saattaa osittain selittää sen, ettei kriittistä diskurssianalyysiä ole integraatiotutkimuksen eikä ylipäätään kansainvälisten suhteiden piirissä kovin laajalti hyödynnetty. Onkin tullut aika käsitellä diskurssianalyysin asemaa yleisesti kansainvälisten suhteiden tieteenalalla ja tämän jälkeen erityisesti integraatiotutkimuksen puitteissa. Todettakoon sitä ennen, että Waeverin mukaan diskurssianalyysin tulevaisuuden kannalta tieteenalan sisäisen metodologisen itsetutkiskelun ohella keskeinen kysymys on, mitä annettavaa lähestymistavalla on muille teorioille.¹⁴⁷ Waever itse näkee kaikkein välittömimmän yhtymäkohdan diskurssianalyysin sekä

¹⁴⁴ Waever 2004: 201.

¹⁴⁵ Katso Fairclough 1992, 2004; Wodak ja Meyer 2002.

¹⁴⁶ esim. Waever 2004: 201.

¹⁴⁷ Waever 2004: 213.

sosiaalisen konstruktivismiin välillä¹⁴⁸, olkoonkin, että diskurssianalyysin asema myös konstruktivistisen tutkimusorientaation sisällä on siis varsin kiistelty.

3.3. Diskurssianalyysi kansainvälisten suhteiden tieteenalalla

Kansainvälisten suhteiden tieteenalalla diskursiivisilla lähestymistavoilla oli pitkään yleisesti ottaen heikohko maine, jopa itseään rationalismia avarakatseisempaan pitävän konstruktivistisen tutkimusorientaation puitteissa, joskin 2000-luvulla suhtautuminen diskurssianalyysia kohtaan on muuttunut. Erityisesti Yhdysvalloissa diskurssianalyysi leimattiin vielä 1990-luvulla postmodernien lähestymistapojen epämetodiksi. Testattavien teorioiden ja empiirisen analyysin puutteiden takia diskurssianalyysiä kritisoitiin ”huonoksi tieteeksi”¹⁴⁹, pahimmillaan suorastaan vaaralliseksi sen ollessa samanaikaisesti sekä valikoivaa että ”pitkäveistä ja mukavuudenhaluista”.¹⁵⁰ Leimautumisen välttäminen lienee osasy sille, miksi osa konstruktivisteista, Alexander Wendt ja Emmanuel Adler esimerkkeinä mainittakoon, on halunnut tehdä selvän pesäeron diskurssianalyysiin.¹⁵¹ Tämänkaltainen eksplisiittinen rajanveto vahvisti entisestään kuvaa kansainvälisistä suhteista tieteenalana, jossa diskurssianalyysi on suljettu marginaaliin.¹⁵²

Miksi näin? Ehkä post-strukturalismista ja diskurssianalyysistä tuli tavallaan oman menestyksensä uhreja. Siinä missä politiikantutkimuksessa diskurssianalyysi on Laclau ja Mouffin kaltaisten edelläkävijöiden ansiosta saavuttanut aseman vakiintuneena alakulttuurina, kansainvälisten suhteiden puolella post-strukturalismista tuli 1980-luvulla sitkeä ja äänekkäs kiusankappale rationalistisille lähestymistavoille. Osaltaan tähän vaikutti paradigmojen välisen debatin laantumisen neoliberalismin ja neorealismien lähentyessä toisiaan.¹⁵³ Kuten tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia käsittelevässä luvussa on tullut ilmi, sitoutuminen rationalistiseen epistemologiaan yhdistää edellä mainittuja suuntauksia ja niiden välinen debatti kaventui vähitellen painotuserojen asteelle. Tämä perinteisten lähestymistapojen lähentyminen raivasi puolestaan tilaa niin sanotulle neljännelle suurelle debatille rationalismin ja post-strukturalismin välillä. Odottamattoman suuri huomion määrä vaikutti kenties jossain määrin negatiivisesti post-strukturalisteihin. Suuntauksesta tuli ehkä liiankin itsetietoinen ja omaan tieteenfilosofiseen yliveritaisuutensa luottava. Ylpeys kävi

¹⁴⁸ *ibid.*

¹⁴⁹ Esim. Keohane 1988.

¹⁵⁰ Walt 1991: 223, sit. Milliken 1999a: 227.

¹⁵¹ kts. esim Adler 1997: 320-332; Jeppeson, Wendt ja Katzenstein 1996: 46. Mm. David Cambell on kritisoinut erityisesti Alexander Wendtin ”heikkoa konstruktivismia”. (Cambell 1998: 219–221.)

¹⁵² Milliken 1999: 227.

¹⁵³ Waever 2004: 201–202.

lankeemuksen edellä. Waeverin mukaan seurauksena oli suuntauksen radikalisoituminen ja sotkeutuminen koko tieteenalan olemassaoloa pureskelevaan meta-tason debattiin varsinaisten tutkimuksellisten elementtien, diskurssianalyysi mukaan luettuna, jäädessä yhä vähemmälle huomiolle.¹⁵⁴ Samalla valtavirran näkökulmasta diskurssianalyysistä tuli postlähestymistapoihin liittyvä epämääräinen antimetodi, joka ei juuri kehuja ansainnut.

On kuitenkin todettava, että edellä kuvatun kaltaiset kertomukset tieteenalan suurista debaateista äärimmäisine vastakkainasetteluineen ovat osittain liioiteltuja. Ensinnäkin tarina neljästä suuresta debatista on vain yksi tapa jäsentää tieteenalan historiaa. Tarinat ovat usein voittajien jälkeensä konstruoimia, olipa kyse sitten todellisista tai niin sanotusti moraalisisista voittajista. Voisi kenties väittää, että reflektivistien tapa suhtautua rationalismiin on monesti ”alentumista” jälkimmäisten tasolle; maailmaa, siis kansainvälisten suhteiden tieteenalan maailmaa kuvataan vastakkainasetteluna, jossa yhteen sovittamattomat intressit kamppailevat lähes verissä päin paikasta auringossa. Monet post-suuntausten edustajat ovat lisäksi itse eksplisiittisesti määritelleet diskurssianalyysin tieteelliseksi toisinajatteluksi ja näin ollen vieraaksi valtavirran kansainvälisten suhteiden tutkimukselle.¹⁵⁵ Tämä on tuttua tieteenalan postmodernia kritiikkiä, jolle on ominaista tutkimuksellisten ja metodologisten kriteereiden torjuminen.¹⁵⁶ Valtavirran lähestymistavat nähdään rikoskumppaneina dominoivissa valtarakenteissa, joissa ne saavuttavat ”normaaliutensa” osoittamalla tieteellisiä lähtökohtia ja asettamalla sääntöjä ajattelulle ja tutkimukselle. Tällainen kapinallinen henki on osaltaan luonut tieteenalan toisinajatteliijoille kriittistä itsetietoisuutta ja samalla synnyttänyt strategian, jonka avulla määritellään kuka kuuluu yhteisöön ja kuka ei.¹⁵⁷ Näin on luotu narratiivi kognitiivisesta auktoriteetista suhteessa valtavirran lähestymistapoihin.¹⁵⁸

Jennifer Millikenin mukaan metodien ja tutkimusstandardien tarkastelun ja arvioinnin torjunta ”paradigmaattisena pöyhkeilynä”¹⁵⁹ on ollut ongelmallista kolmesta syystä. Ensinnäkin, kuten mainittua, se on asettanut diskurssianalyysia hyödyntävät tutkijat ja heidän kritisoijansa samalle puolelle liittyen yhteiskuntatieteellisiin standardeihin siinä mielessä, että molempien mukaan diskurssianalyysissä ei ylipäätään ole kyse tiukan empiirisestä tutkimuksesta tai ”parempien” teorioiden kehittämisestä. Toiseksi, metodologiaa ja tutkimusasetelmia koskevan keskustelun

¹⁵⁴ emt: 202.

¹⁵⁵ esim. Ashley ja Walker 1990: 399; George 1994: 15; 191.

¹⁵⁶ Kansainvälisten suhteiden valtavirran teorioiden tunnetuimpiin kriitikoihin lukeutuva Richard Ashley on vastustanut myös metodologista kategorisointia sekä saavutusten arviointia. (Ashley 1996, sit. Milliken 1999a: 227.)

¹⁵⁷ Milliken 1999: 227-228.

¹⁵⁸ Fuller 1988: 196 sit. Milliken 1999:228.

¹⁵⁹ Ashley ja Walker 1990: 398

poissulkeminen asettaa tarpeettomia rajoitteita kriittiselle ajattelulle, jonka nimenomaan tulisi olla diskurssianalyysin keskiössä. Kolmanneksi, näkemys oli Millikenin mukaan ristiriidassa diskurssianalyysin kehityksen kanssa, mihin sisältyy erilaisten analyttisten lähestymistapojen ja metodien kehittäminen yhä lisääntyvän empiirisen tutkimuksen, teoreettisten käsitteiden määrittelemisen ja kansainvälisten suhteiden kriittisen tarkastelun kautta.¹⁶⁰ Näin ollen diskurssianalyysin asema ei-pragmaattisena, epämetodologisena marginaalisuuntauksena on vähintäänkin kyseenalainen, sillä lähestymistapa muodostaa erilaisia tutkimusohjelmia sisältävän itsenäisen suuntauksen, joka jatkuvasti kehittyy. Lähestymistapa on toki erilainen siinä mielessä, että se kiinnittää huomiota kielellisiin representaatioihin, muttei lopultakaan niin eksoottinen, kuin ensi näkemältä voisi ajatella. Kuten muidenkin lähestymistapojen edustajat, myös diskurssianalyysiä hyödyntävät tutkijat osallistuvat keskusteluihin, siteeraavat ja laajentavat muiden tutkijoiden työtä ja perustavat näin ollen työnsä jaetuille teoreettisille sitoumuksille.¹⁶¹

3.4. Diskurssianalyysi ja integraatiotutkimus

Yleisesti ottaen integraatiotutkimuksen kontekstissa suhtautuminen diskurssianalyysiin on ollut pragmaattisempaa, kuin tieteenalan suurten debattien alkulähteellä Yhdysvalloissa. Syy tähän saattaa olla se, että Eurooppa-tutkimus on asemoitunut tavallaan politiikan tutkimuksen ja kansainvälisten suhteiden välimaastoon ja diskurssianalyysin politiikan tutkimuksen piirissä nauttima marginaalinen, mutta vakiintunut asema on heijastunut Eurooppa-tutkimukseen.¹⁶² Waeverin mukaan kyse saattaa olla myös siitä, että kyseessä on nimenomaan eurooppalainen tutkimushaara. Euroopassa on ylipäätään suhtauduttu USA:ta pragmaattisemmin erilaisiin suuntauksiin ja metodeihin, ja äärimmäisen vastakkainasettelun sijaan vanhalla mantereella diskurssianalyysillä ja postmoderneilla suuntauksilla on paikkansa kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa.¹⁶³ Lisäksi rationalismin ja post-strukturalismin välinen debatti ei suoraan heijastunut integraatiotutkimukseen, vaan sen piirissä debattia käytiin lähinnä liberaalin intergovernmentalismin sekä monitasoisen hallinnan (multi-level governance) teorioiden välillä, ja kesti pitkään, ennen kuin diskurssianalyysiä alettiin pitää itsenäisenä suuntauksena.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Milliken 1999a: 228.

¹⁶¹ Milliken 1999a: 228.

¹⁶² Waever 2004: 197.

¹⁶³ *ibid.*

¹⁶⁴ Diez 2001.

Waeverin mukaan integraatiotutkimuksen piirissä on erotettavissa kolme laveasti määriteltyä suuntausta, jotka kaikki tavalla tai toisella hyödyntävät diskurssianalyysiä.¹⁶⁵ Ensimmäinen suuntaus tarkastelee erilaisia tapoja, joilla eurooppalaista hallintoa pyritään määrittelemään.¹⁶⁶ Toinen, erityisesti konstruktivistisen integraatiotutkimuksen piirissä vaikuttava suuntaus - johon oma tutkimukseni asemoituu - tarkastelee eri Euroopan maiden, yleensä EU:n jäsenmaiden, ulkopoliittisia valintoja ja kilpailevia kansallisia tulkintoja Euroopan integraatiosta.¹⁶⁷ Kyseinen suuntaus edustaa edellä käsiteltyä, Waeverin ”ranskalaiseksi” nimittämää diskurssianalyysiä, eli tarkastelee diskursseja prosesseina, joissa merkitykset rakentuvat mahdollistaen tiettyjä tulkintoja poissulkien toisia. Diskurssi ymmärretään siis järjestelmäksi, joka säätelee lausuntojen muodostumista ja huomio kiinnittyy ennen kaikkea siihen, kuka saa puhua tietyllä poliittisella areenalla, mikä katsotaan järkeväksi väittämäksi ja mitkä merkitysten konstruktioit nousevat dominoiviksi itsestäänselvyyksiksi. Samalla kyseistä lähestymistapaa hyödyntävät kontribuutiot edustavat siis radikaalimpaa konstruktivismia suhtautuessaan skeptisesti totuusväitteiden mahdollisuuden yhteiskuntatieteissä. Näin ollen epistemologinen lähtökohta poikkeaa niin sanotusta keskittien konstruktivismista. Samaan aikaan suuntaus on kuitenkin tavallaan monia diskurssiivisia lähestymistapoja traditionalisempi pyrkiessään sanamukaisesti *selittämään* eri maiden poliittisia valintoja; pyrkimys johon monet post-strukturalistiset analyytikot suhtautuvat skeptisesti.¹⁶⁸ Kolmas, hyvin laveasti määritelty diskurssianalyysiä hyödyntävä suuntaus puolestaan tarkastelee Euroopan integraatiota itsessään keskittyen unionin sisältä kumpuavien erilaisten integraation merkitysten dynamiikkaan.

Thomas Risse nostaa edellä mainittujen lisäksi esiin vielä kaksi muuta kielellisistä prosesseista kiinnostunutta lähestymistapaa integraatiotutkimuksen alalla. Niistä ensimmäinen, jota mm. Risse itse on hyödyntänyt, pohjaa Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaan.¹⁶⁹ Kyseinen lähestymistapa keskittyy ennen kaikkea väitteisiin ja perusteluihin toimija-keskeisenä vuorovaikutuksen muotona. Keskeistä lähestymistavassa on argumentatiivinen rationaalisuus, mikä merkitsee, että diskurssin osallistujat ovat alttiita suostuttelulle parempien argumenttien edessä. Näin ollen toimijoiden valtasuhteet ja sosiaaliset hierarkiat jäävät lähestymistavassa taka-alalle. Käyttäytyminen vuorovaikutustilanteissa on kylläkin tavoite-orientoitunutta, mutta tavoitteena ei

¹⁶⁵ Waever 2004: 202-211.

¹⁶⁶ esim. Jahtenfuchs et al. 1998; Diez 2001.

¹⁶⁷ kts. esim. Larsen 1997, 1999.

¹⁶⁸ Waever 2004: 205-207. Suuntaus onkin tavallaan enemmän strukturalistinen kuin post-strukturalistinen.

Ongelmana on, että kielen sisäinen dynamiikka ja ristiriidat jäävät toisinaan vaille huomiota.

¹⁶⁹ Risse 2009: 149. Kts. esim. Risse 2000.

ole päästä ennalta määriteltyihin strategisiin tavoitteisiin, vaan saavuttaa järkevä konsensus. EU:n instituutioita on näin ollen mahdollista tarkastella diskursseina, joissa deliberatiiviset prosessit ovat mahdollisia, ei pelkästään neuvotteluareenoina.¹⁷⁰ Toinen, ja tässä käsitellyistä suuntauksista tuorein, lähestymistapa puolestaan keskittyy rajat ylittävän eurooppalaisen poliittisen tilan tarkasteluun ja kansallisten julkisten tilojen eurooppalaistumiseen.¹⁷¹

3.5. Jennifer Millikenin diskursiivinen tutkimusohjelma

Oman tutkielmani menetelmälliset lähtökohdat pohjautuvat Jennifer Millikenin diskurssianalyysiä koskeville teoreettisille sitoumuksille.¹⁷² Milliken on hahmotellut suuntaviivoja diskursiiviselle tutkimusohjelmalle kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa ja Henrik Larsen on puolestaan myöhemmin soveltanut Millikenin ohjelmaa EU:n ulkosuhteiden kontekstissa.¹⁷³ Keskeistä Millikenin tutkimusohjelmassa ovat kolme teoreettista avainväittämää. Ensinnäkin, diskurssit ovat merkitysten järjestelmiä, jotka konstruoivat sosiaalisia todellisuuksia. Toiseksi, diskurssit ovat luonteeltaan produktiivisia, eli ne toisin sanoen tuottavat subjekteja ja objekteja sekä tekevät tietyt poliittiset käytännöt mielekkäiksi sulkien muut mahdolliset toimintatavat ulkopuolelle. Kolmanneksi, diskurssit ovat muuttuvia ja historiallisesti kontingenteja.¹⁷⁴ Edellä on jo käsitelty tarvetta yhdistellä edellä mainittuja ulottuvuuksia, johon Millikenin tutkimusohjelma osaltaan pyrkii. Merkitysten järjestelmiä analysoidaan empiirisen analyysin avulla diskurssien produktiivisuuden ja eri diskurssien välillä käytävän kamppailun tarkastelun edustaessa makrotason tutkimusta. Seuraavassa käyn tarkemmin läpi Millikenin tutkimusohjelman kolmea teoreettista sitoumusta ja niihin kytkeytyviä menetelmällisiä ratkaisuja.

3.5.1. Diskursiivisten representaatioiden analysointi

Kuten todettua, tässä tutkimuksessa diskurssi ymmärretään järjestelmäksi, joka säätelee lausuntojen muodostumista. Diskurssit ovat toisin sanoen merkitysten rakenteita, jotka aktualisoituvat säännöllisessä käytössä tiettyinä kielellisinä käytäntöinä. Tämänkaltainen näkemys diskursseista merkitysten käyttöä säätelevinä rakenteina johtaa puolestaan siihen, että diskursiivisen tutkimuksen tehtävänä on empiirisesti analysoida kielellisiä käytäntöjä, jotka ohjailevat ihmisten käsityksiä

¹⁷⁰ Risse 2009: 164-165.

¹⁷¹ emt.: 150

¹⁷² Milliken 1999a.

¹⁷³ Larsen 2004.

¹⁷⁴ Milliken 1999a: 229-230.

asioista, joita diskurssi määrittelee.¹⁷⁵ Käsitteet esimerkiksi EU:sta, sen rooleista, vastuista, rajoitteista ja suhteista muihin toimijoihin muodostavat osan intersubjektiiivisista rakenteista, jotka puolestaan muodostavat puitteet unionin toimijuudelle globaalissa politiikassa. Ukrainan kohdalla kiinnostavin näkökulma liittyy erityisesti EU:n aloitteiden, kuten naapuruuspolitiikan ja itäisen kumppanuuden vastaanottoon, toisin sanoen siihen, millaisia merkityksiä unionin ulkopoliittikkaan liittyy maassa, jolle ei ole eksplisiittisesti tarjottu jäsenyysporkkanaa. Samalla on huomionarvoista, ettei mikään teksti konstruoi vain yhtä asiaa, vaan implisiittisesti tai eksplisiittisesti myös muut asiat, ja muut toimijat, lokeroidaan ja ne saavat tiettyjä attribuutteja.¹⁷⁶

Tutkimuksen kannalta olennainen kysymys kuuluu, onko ukrainalaisesta keskustelusta ylipäätään identifioitavissa representaatioita EU:sta yhtenäisenä toimijana suhteessa ulkovaltoihin, sillä mikäli tällaisia representaatioita ei löydy, ei unionin ulkopoliittikan tutkiminen diskursiivisesta perspektiivistä ole mielekäästä. Lausunnot ja jokapäiväiset käytännöt kuitenkin osoittavat, että kaikesta unionin kansainvälistä asemaa käsittelevästä teoreettisesta väittelystä huolimatta EU näyttäytyy ukrainalaisessa poliittisessa keskustelussa merkittävänä kansainvälisenä toimijana. Seuraava analyttinen askel on tällöin kysyä, millainen toimija on kyseessä ja miten toimijoiden suhteet on kielen tasolla konstruoitu. Tämän empiirisen analyysin toteuttamiseen ei ole olemassa yhtä selkeästi määriteltyä metodologiaa. Kansainvälisten suhteiden tutkimuksen puitteissa, muista tieteenaloista puhumattakaan, löytyy useita erilaisia välineitä, joiden avulla tutkijat voivat identifioida merkkijärjestelmien aspektit ja empiirisen tarkastelun pohjalta määrittellä diskurssin. Millikenin nostaa yhtenä mahdollisena metodina esiin predikaattianalyysin.¹⁷⁷ Nimensä mukaisesti predikaattianalyysi tarkastelee predikaatteihin liittyviä kielellisiä käytäntöjä, verbejä, adverbejä ja adjektiivejä, jotka kiinnittyvät substantiiveihin. Edellä mainitut lauseenjäsenet konstruovat substantiivit tietynlaisiksi asioiksi tietynlaisine ominaisuuksineen ja kapasiteetteineen. Näin määriteltyjen objektien ohella myös subjektit saavat vastaavalla tavalla tiettyjä määreitä liittyen niiden kapasiteettiin, toimintatapoihin ja vuorovaikutukseen.

Keskeistä menetelmässä on prosessi, jossa empiirinen tutkimus ja abstraktio kulkevat ikään kuin käsi kädessä. Teoreettiset kategoriat luodaan empiirisen aineiston pohjalta sen sijaan, että tekstejä valittaisiin a priori kategorioiden mukaan.¹⁷⁸ Teoria muodostuu empiirisen tarkastelun ja abstraktion kautta siten, että uusia tekstejä verrataan olemassa oleviin kategorioihin, joita uuden tiedon myötä

¹⁷⁵ Weldes ja Saco, 1996: 373, sit. Milliken 1999a: 231.

¹⁷⁶ Milliken 1999a: 232.

¹⁷⁷ Katso Doty 1996; Milliken 1999b.

¹⁷⁸ Taustalla on siis erityisesti sosiologian piiristä tuttu Grounded Theory (Glaser ja Strauss, 1967).

tarvittaessa muokataan niin, että ne ovat empiirisesti valideja. Tämä auttaa ensinnäkin päättämään sen milloin on sopiva aika lopettaa tekstien analysointi, eli toisin sanoen silloin kun uudet tekstit eivät enää tuo mitään lisää tutkijan luomiin kategorioihin. Samalla menetelmä tarjoaa ainakin osittaisen vastauksen diskurssianalyysin luotettavuuteen liittyviin kysymyksiin, toisin sanoen, että tarjottu tulkinta on tarkastettu ja muokattu niin että se sopii ja selittää johdonmukaisesti tekstejä, jotka eivät olleet alun perin osa sen empiiristä pohjaa.¹⁷⁹ Luotettavuuden kannalta olennaista on toki myös tulkintojen vertaamien muihin aiheita käsitteleviin tutkimuksiin, yhtäläillä diskursiivisiin kuin muunlaisiin.¹⁸⁰

Predikaattianalyysin kaltainen metodi edustaa muodollisempaa tapaa tutkia kielellisiä käytäntöjä, kuin mihin kansainvälisten suhteiden tieteenalalla on yleisemmin totuttu. Yleisemmin yhteiskuntatieteiden piirissä Foucault'ta seuraavat diskurssianalyttikot harvemmin kiinnittävät huomiota tekstien lingvistisiin piirteisiin.¹⁸¹ Tämänkaltaisen menetelmä saattaa toki jo haiskahtaa metodologismilta, jota tieteenalalla on sen kriitikkojen mielestä esiintynyt pitkään jo liiankin kanssa.¹⁸² Milliken on kuitenkin puolustautunut viittaamalla muihin tieteenaloihin, joilla tämäntyyppistä menetelmää pidetään täysin soveliaana, sillä se tekee abstraktista signifiikaation teoriasta helpommin lähestyttävää. Olen Millikenin kanssa samoilla linjoilla siitä, että selkeä metodi on tärkeä diskursiivisessa tutkimuksessa, sillä se tekee tutkimuksesta helpommin organisoitavan ja toteutettavan. Parhaimmillaan menetelmä tuo myös valaistusta siihen miten diskurssi muotoutuu ja miten eri diskurssit eroavat toisistaan ja voi myös edesauttaa vertailun ja keskustelun kehittymistä tutkijoiden välillä.¹⁸³ Millikenin lähestymistapa ei toki ole ainoa tapa analysoida diskursiivisia representaatioita. Olen jo edellä viitannut niin sanottuun kriittiseen diskurssianalyysiin. Lisäksi Milliken nostaa itse esiin yhtenä varteenotettavana menetelmänä Mark Johnsonin ja George Lakoffin metafora-analyysin, joka nimensä mukaisesti kiinnittää huomiota metaforiin ja kiertoilmauksiin.¹⁸⁴

3.5.2. Diskurssien produktiivisuus

Millikenin ensimmäinen teoreettinen sitoumus määrittelee siis diskurssit representaation järjestelmiksi. Toinen sitoumus liittyy puolestaan diskurssien produktiivisuuteen.

¹⁷⁹ Milliken 1999a: 234.

¹⁸⁰ emt. 234-235.

¹⁸¹ Fairclough 2004: 2.

¹⁸² esim. Der Derian 1989: 7.

¹⁸³ Milliken 1999a: 236.

¹⁸⁴ Milliken 1999a: 235. Kriittisen diskurssianalyysin erilaisista metodeista kts. esim. Wodak ja Meyer 2002.

Merkkijärjestelmien analysointi ei näet yksinään riitä antamaan kattavaa näkemystä esimerkiksi Ukrainan ja EU-suhteiden kehityksestä, vaan niiden pohjalta tulee tarkastella, miten hegemoninen diskurssi, sikäli kun sellainen on identifioitavissa, muotoilee ja rajaa poliittisia valintoja mahdollistaen tiettyjä toimintatapoja poissulkien toisia. Toisin sanoen on riittämätöntä tutkia vain representaatioiden järjestelmiä, joiden kautta ihmiset maailmaa jäsentävät. Millikenin toinen teoreettinen sitoumus kehottaakin kiinnittämään huomiota siihen, miten diskurssi tuottaa objekteja ja subjekteja, tekee valituista poliittisista linjauksista loogisia ja asianmukaisia, miten niiden implementaatio vaikuttaa ja miten mahdollisesti auktoriteettien ulkopuolelta kumpuavat yritykset vaihtoehtoisten näkemysten tuottamiseksi tehdään tyhjiksi.¹⁸⁵ Lisäksi diskurssit tuottavat yleisöjä auktorisoiduille toimijoille ja yleisen käsityksen erilaisista ilmiöistä sekä siitä, miten vallanpitäjien tulisi yleisön nimissä ja sen puolesta toimia. Tarkastelu painottuu tällöin ennen kaikkea siihen, miten diskurssi tuottaa maailmaa politiikat mukaan lukien.¹⁸⁶ Kaiken kaikkiaan diskurssit siis määrittävät ja mahdollistavat, mutta myös hiljentävät ja sulkevat ulkopuolelle.

Yksittäinen tutkimus ei kuitenkaan voi tarkastella kaikkia produktiivisuuden aspekteja, vaan tutkijan on tehtävä valintoja sen suhteen, mitä merkkijärjestelmiä ensisijaisesti tutkitaan. Millikenin mukaan kansainvälisten suhteiden tieteen alalla on tähän liittyen erotettavissa kolme tutkimustyyppiä: ulkopoliitiikan, kansainvälisten suhteiden teorian sekä kansainvälisen diplomatian ja järjestöjen tutkimus.¹⁸⁷ Suhteessa näihin tutkimushaaroihin, oma tutkimukseni asemoituu selkeimmin ulkopoliitiikan tutkimuksen piiriin, ja kuten edellä on jo tullut mainittua, tämäntyyppisiä tutkimuksia on tehty paljon juuri integraatiotutkimuksen kontekstissa. Ulkopoliitiikkaa tarkasteleville diskurssianalyysille on ominaista kiinnittää huomiota ennen kaikkea siihen, miten diskurssi tuottaa poliittisia käytäntöjä. Millikenin mukaan tämän tulisi käsittää politiikan muotoilun ohella myös politiikan implementaation tarkastelun.¹⁸⁸ Olen tutkimuksessani kiinnostunut siis ennen kaikkea Ukrainan poliittisen eliitin EU-suhteita EU:n kansainvälistä toimijuutta määrittävistä representaatioista. Seuraava askel on kiinnittää huomiota siihen, miten analysoidut representaatioiden järjestelmät vaikuttavat Ukrainan poliittisiin valintoihin suhteessa EU:hun ja toisaalta muihin toimijoihin. Siinä missä merkitysten järjestelmien tarkastelu pohjautuu operatiivisemmalle analyysille, pohjaa diskurssien produktiivisuuden tarkastelu pitkälti tutkijan omaan tulkintaan.

¹⁸⁵ Milliken 1999a: 236.

¹⁸⁶ Milliken 1999a: 229; Larsen 2004: 67.

¹⁸⁷ Milliken 1999a: 236-237

¹⁸⁸ emt. 240. Katso esimerkkinä Larsen 2004: 67-79. Milliken näkee monien diskursiivisten tutkimusten sen, että niissä ei huomioida mitä politiikan muotoilun jälkeen tapahtuu.

3.5.3. Diskursiiviset muutokset ja käytäntöjen kamppailu

Kolmas teoreettinen sitoumus liittyy diskursiivisissa tutkimuksissa yleisesti jaettuun näkemykseen diskursseista muuttuvina ja historiallisesti kontingenteina. Siinä missä edellinen, diskurssien produktiivisuutta koskeva teoreettinen sitoumus on vahvasti foucaultlainen, kumartaa kolmas sitoumus Derridan suuntaan. Kieli ei ole suljettu vaan sarja avoimia ketjuja ja näin ollen avoin muutokselle. Kolmannen teoreettisen sitoumuksen kohdalla Milliken nojautuu muun muassa Richard Ashley'n ja Roxanne Dotyn käsityksiin diskursiivisten ”käytäntöjen kamppailusta”¹⁸⁹, jota käydään dominoivien merkitysten vakiinnuttamiseksi ja ylläpitämiseksi. Diskurssit vaativat jatkuvasti auktorisoiduilta puhujilta uudelleen tuottamista, eivätkä tällaiset pyrkimykset ole välttämättä aina menestyksekkäitä.¹⁹⁰ Diskurssianalyysin tehtävänä on kiinnittää huomiota diskurssien vakiinnuttamispyrkimykseen ja siihen miten dominoivia diskursseja pidetään yllä. Diskurssien epätäydellisyys avaa kuitenkin mahdollisuuksia muutokselle, katkoksille ja variaatioille, mikä puolestaan tarkoittaa tutkijan huomion suuntaamista vaihtoehdoisille diskursseille ja ”alistetulle tiedolle”.¹⁹¹ Muutos on kuitenkin mahdollinen vain, mikäli hyväksytään oletamus, jonka mukaan merkitykset eivät ole muuttumattomia ja rintamalinjat eri diskurssien välisissä kamppailuissa saattavat siirtyä.¹⁹² Kunkin diskurssin ulkoiset rajat muodostuvat toisista diskursseista, jotka ovat puolestaan yhtä lailla avoimia ja epävakaita, mikä implikoi puolestaan sitä, että diskurssit ovat osittain keskenään päällekkäisiä ja kaikki vakiinnuttamispyrkimykset ovat aina vajavaisia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että diskurssit olisivat perustavanlaatuisesti häilyviä ja epävakaita, vaan kyse on pikemminkin siitä, että merkitykset eivät ole ikuisia ja ennalta annettuja. Näin ollen tarkasteltuun aiheeseen liittyvät diskurssit eivät ole koskaan täysin suljettuja, vaan avoimia muutoksille.

Kansainvälisten suhteiden tieteenalalla on käytäntöjen kamppailun tutkimiseen käytetty ainakin neljää menetelmää. Yleisin näistä lienee erityisesti post-strukturalistien suosimaa dekonstruktio, jolla on juurensa Derridan tuotannossa. Useimmiten dekonstruktio keskittyy mm. binääriin vastakohtiin tekstissä, – esimerkiksi sellaisiin käsittepareihin kuten rauha/sota, järjestys/anarkia, jne. – ja pyrkii esittämään ne yhteen kietoutuneina ja mahdottomina erottaa. Toisin sanoen jonkin asian

¹⁸⁹ ”Play of practice” (Ashley 1989; Doty 1997).

¹⁹⁰ Milliken 1999a: 242.

¹⁹¹ ”Subjugated knowledge”. kts. Doty 1996: 6.

¹⁹² Diez 2001, s.93.

merkitys syntyy aina suhteessa siihen mitä se ei ole.¹⁹³ Tästä voidaan johtaa se, ettei merkitystä ole olemassa minkäänlaisena selkeänä absoluuttisena kategoriana. Muun muassa David Cambell on puolestaan hyödyntänyt Yhdysvaltain ulkopolitiikan dominoivia diskursseja analysoidessaan hieman samankaltaista metodia, kuitenkin siten, että hän rinnastaa tietyn diskurssin tietystä asiantilasta konstruoiman ”totuuden” tapahtumiin ja ongelmiin, jotka tuo kyseinen diskurssi jättää huomiotta ja vertaa dominoivia representaatioita muihin tulkintoihin, jotka esittävät samat tapahtumat eri tavalla ja määrittelevät toimijoiden suhteet eri tavoin.¹⁹⁴ Menetelmä ei siis dekonstruktion tavoin tyydy vain osoittamaan, että asiat voidaan periaatteessa tulkita toisin. Muita mahdollisia tapoja analysoida käytäntöjen kamppailua ovat alisteisen tiedon, toisin sanoen hegemonisesta diskurssista olennaisesti eroavien diskurssien tarkastelu sekä genealogia, jossa dominoivien diskursiivisten käytäntöjen sattumanvaraisuus pyritään osoittamaan tarkastelemalla menneitä diskursiivisia käytäntöjä.

Milliken nostaa esiin kaksi viimeksi mainittua menetelmää, alisteisen tiedon tutkimuksen sekä genealogian, hedelmällisimpinä lähestymistapoina kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa. Genealogia ei kuitenkaan tule tämän tutkimuksen kohdalla kysymykseen, sillä EU:n ja itsenäisen Ukrainan suhteiden ajallinen perspektiivi on yksinkertaisesti niin lyhyt, ettei vertailu menneisiin diskursiivisiin käytäntöihin ole mahdollista. Alisteisen tiedon tutkiminen on niin ikään haastavaa, ja ylipäätään hyvin harvat tutkimukset analysoivat systemaattisesti alisteisia diskursseja. Tämä johtuu pitkälti siitä, että usein aineistoa ei ole saatavilla valtakielillä, ja analyysi vaatisi lisäksi laajaa kenttätyötä.¹⁹⁵ Tulen analyysissäni kuitenkin Millikenin kolmannen sitoumuksen mukaisesti kiinnittämään huomiota diskursiivisiin muutoksiin sekä vaihtoehtoisiin diskursseihin ja avoimiin diskursiivisiin vastakohtaisuuksiin. Käytettävissä olevan aineiston pohjalta on mahdollista tarkastella diskursiivisten käytäntöjen kamppailua, ja niin sanotussa oranssissa vallankumouksessa valtaan nousseen koalition hajoaminen sekä Ukrainan poliittisissa valtasuhteissa tapahtuneet muutokset tuovat tarkasteluun mielenkiintoisen ulottuvuuden. En kuitenkaan käsittele tätä käytäntöjen kamppailun ulottuvuutta erillisenä, vaan yhdistän sen diskursiivisten representaatioiden tarkasteluun.

¹⁹³ Gregory 1989, s.xv.

¹⁹⁴ Campbell 1998 [1992].

¹⁹⁵ Milliken 1999a: 244.

3.6. ”Eurooppalainen valinta” Ukrainan poliittisen eliitin representaatioissa tutkimuskohteena

Tutkimani aineisto koostuu Ukrainan poliittisen eliitin puheista, haastatteluista sekä artikkeleista. Aineisto kattaa kaikkiaan noin 80 keskimäärin 2-3 sivun mittaista dokumenttia, joista tarkempaan luentaan on valikoitunut osapuilleen 60. Aineiston aikajänne ulottuu pääasiallisesti joulukuusta 2004 vuoden 2011 loppuun, toisin sanoen oranssista vallankumouksesta ja naapuruuspolitiikan käynnistymisestä oranssin koalition hajoamiseen ja EU:n ja Ukrainan suhteiden kehitykseen Janukovytsin presidenttikauden alkutaipaleella. Tarkastelun alkuajankohta on perusteltavissa kahdellakin tapaa. Ensinnäkin, vaikka niin sanottu oranssi koalitio on sittemmin hajonnut ja rakoili jo aiemmin lähinnä presidentti Juštšenkon ja pääministeri Julia Tymošenkön valtataistelun seurauksena, säilytti oranssissa vallankumouksessa valtaan noussut eliitti kaikesta huolimatta valta-asemansa aina kevääseen 2010 saakka. Toiseksi, EU:lla oli oranssissa vallankumouksessa merkittävä rooli. Tämän seurauksena Ukrainan ja EU:n suhteet ottivat vallankumouksen myötä vauhtia ja naapuruuspolitiikkaan liittyvä toimintasuunnitelma allekirjoitettiin pian vallankumouksen jälkeen helmikuussa 2005, vaikka suunnitelma olikin alun perin neuvoteltu Kutšman hallinnon kanssa. Tarkastelun ulottaminen vuoteen 2011 mahdollistaa puolestaan Ukrainan EU-suhteita määrittävissä representaatioissa sekä diskursiivisissa käytännöissä mahdollisesti tapahtuneiden muutosten analysoinnin presidentti Janukovytsin ja Alueiden puolueen johtaman hallituksen valtakaudella sekä nykyisen opposition lausuntojen tarkastelun suhteessa valtaa pitävien tahojen näkemyksiin. Tämän lisäksi relevantti tarkastelu edellyttää myös jossain määrin paneutumista unionin ja Ukrainan suhteisiin ennen naapuruuspolitiikan lanseeraamista. Kuten todettua, Ukrainan ”eurooppalainen valinta” ei näet syntynyt oranssin vallankumouksen myötä, vaan lähentyminen länteen on ollut agendalla jo 1990-luvun puolivälistä lähtien.

Lähdeaineisto on koottu pääosin poliittisten elinten, presidentin, hallituksen ja parlamentin, sekä poliittisten liikkeiden ja niiden johtajien virallisilta verkkosivuilta sekä vähemmässä määrin muutamien ukrainalaisten ja länsimaisten sanomalehtien sekä EU:n toimielinten verkkosivuilta. Aineisto on pääosin englanninkielistä, joskin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta dokumenttien alkuperäinen kieli on joko ukraina tai venäjä. Englanninkielisiin käännöksiin tukeutuminen selittyy sillä, että alkuperäistekstien käyttö edellyttäisi tutkijalta sekä erittäin hyvää ukrainan että venäjänkielen taitoa poliittisten liikkeiden julkaistessa materiaalia yleensä ainoastaan vain toisella edellä mainituista kielistä. Kuten edellä on todettu, läheisempien EU-suhteiden ajaminen on ollut Ukrainassa sisäpoliittisesti hyödyllistä ja samaan aikaan EU:n merkitys Ukrainan

kauppakumppanina on vahvistunut, ja tämä lienee osaltaan vaikuttanut siihen, että presidentin kanslian, hallituksen sekä parlamentin julkaiseman materiaalin ohella merkittävimmillä poliittisilla liikkeillä on ollut voimakas tarve edustaa itseään EU:n suuntaan ja julkaista johtavien poliitikkojensa puheita sekä muuta materiaalia myös englanniksi. Kyse on näin ollen toimijoiden itse ulkomaisten lukijoiden tarpeisiin tuottamasta materiaalista, mikä vahvistaa osaltaan aineiston pohjalta tehtävien havaintojen luotettavuutta. Erityisesti Viktor Janukovyčšin lyhyttä pääministerikautta lukuun ottamatta lähes koko oranssin vallankumouksen jälkeisen ajan tärkeimmän oppositiovoiman muodostanut Alueiden puolue on ollut tässä suhteessa varsin aktiivinen, samoin nykyinen oppositiojohtaja Julia Tymošenko tukijoukkoineen. Samalla lienee syytä huomauttaa, että sitaateissa toisinaan ilmenevät tyylilliset epäkohdat ja epämääräiset sanavalinnat sekä sisällön ajoittainen vaikeaselkoisuus aiheutuvat siitä, että lainaukset ovat pääosin käännöksiä ukrainan- ja venäjänkielisistä alkuteksteistä, ja käännöstyön laatu on osittain vaihtelevaa. Lisäksi on paikallaan todeta, että käytän ukrainalaisten poliitikkojen nimistä suomalaisen translitterointikäytännön mukaisia kirjoitusasuja, minkä seurauksena nimet esiintyvät tekstissä ja käännössitaateissa useimmiten eri muodossa kuin alkuperäislähteissä.

Vastausta kaipaamaan jää vielä kysymys siitä, miten kattavaa aineisto on erityisesti valtavirrasta poikkeavien näkemysten esiintymisen osoittamiseksi. Myös pienempien poliittisten liikkeiden ja länsimaissa vähemmän tunnettujen poliitikkojen osalta englanninkielistä materiaalia on poliittisten liikkeiden ja yksittäisten poliitikkojen verkkosivujen kautta saatavilla, mikä tukee mahdollisesti valtavirrasta poikkeavien diskurssien identifioimista, joskaan otos ei tältä osin ole yhtä kattava, kuin edellä mainittujen valtaryhmittymien kohdalla. Joka tapauksessa laajan lähdemateriaalin merkitys korostuu tutkimuksessa, jossa diskursseja tarkastellaan sosiaalisina merkitysten järjestelminä. Tällöin diskurssianalyysin keskittäminen vain yhteen tekstiin, olkoon kyseessä kuinka merkittävät puhe tai asiakirja hyvänsä, ei ole riittävää. Yksittäisen tekstin ei näet voi katsoa tarjoavan riittävää empiiristä pohjaa oletukselle diskurssista sosiaalisena taustatekijänä, joka ilmentyy laajemmin tiettyjen henkilöiden tai ryhmien käytössä. Tekstien valintaan sekä rajaamiseen – ja näin ollen parempaan teoretisointiin - liittyen on pyrittävä valitsemaan tekstejä sen mukaan ottavatko ne erilaisia positioita suhteessa tarkasteltavaan aiheeseen.¹⁹⁶ Jos tarkastelun kohteena on sosiaalinen signifikaation järjestelmä, analyysin tulee pohjautua useampien, tarkasteltavan kysymyksen puitteissa auktorisoiduiksi katsottujen, dominoivan tai mahdollisesti vaihtoehtoisen diskurssin

¹⁹⁶ Milliken 1999a: 233. Klotzin ja Lyncchin (2007: 18-19) mukaan konstruktivistit laidasta laitaan ovat yllättävänkin yksimielisiä siitä, että empiirinen epäjohtomukaisuus heikentää tulkintojen vakuuttavuutta, oli kyseessä sitten useissa tapauksissa sovellettava malli tai tietyn instanssin puitteissa tapahtuvan vuorovaikutuksen tarkastelu. Laajan ja monipuolisen lähdemateriaalin merkitys korostuu molemmissa tapauksissa.

puitteissa vaikuttavien puhujien lausuntoihin. Valtavirrasta poikkeavan lähestymistavan ohella toivon laajan aineiston avaavan uusia näkökulmia Ukrainan ja EU:n suhteisiin ja tätä kautta EU:n kansainvälistä toimijuuden tarkasteluun.

4. Julistuksellista samaistumista vai aitoa lähentymistä? – Ukrainan poliittisen eliitin ”eurooppalaisen valinnan” representaatiot ja poliittiset käytännöt 1990-luvulta vuoteen 2011

Tarkastelen seuraavassa Ukrainan EU-suhteita määrittäviä representaatioita, niiden muutoksia sekä diskursiivista kamppailua neljällä eri ajanjaksolla aloittaen 1990 luvulta ja päättäen vuoden 2011 loppuun. En kuitenkaan käsittele Millikenin diskursiivisen tutkimusohjelman kaikkia ulottuvuuksia erikseen, vaan luettavuuden ja rakenteellisen selkeyden nimissä yhdistän ensimmäisen ja kolmannen ulottuvuuden, eli diskursiivisten representaatioiden ja käytäntöjen kamppailun tarkastelun.¹⁹⁷ Representaatioiden analysoinnin jälkeen tarkastelen puolestaan niiden produktiivisuutta, toisin sanoen sitä, millaisia poliittisia valintoja ja käytäntöjä identifioitujen representaatiot ovat mahdollistaneet kulloinkin tarkastelun kohteena olevalla ajanjaksolla olettaen Millikenin toisen avainväittämän mukaisesti, että representaatiot tuottavat subjekteja ja objekteja ja muodostavat mahdollistavan viitekehyksen tietynlaisille poliittisille käytännöille poissulkien muita vaihtoehtoja. Kolmen ensimmäisen tarkastelun kohteena olevan ajanjakson lopussa vedän lisäksi yhteen huomiota analyysin tuloksista EU:n kansainvälisen toimijuuden näkökulmasta.

4.1. Paluu Eurooppaan – ”eurooppalaisen valinnan” representaatiot ennen oranssia vallankumousta

Johdannossa on käsitelty EU:n ja Ukrainan suhteiden yleisiä kehityslinjoja 1990-luvulla, mutta kuten mainittua, tämän tutkimuksen varsinaisena tehtävänä on kiinnittää huomiota Ukrainan EU-suhteita määritteleviin representaatioihin, niiden jatkuvuuteen ja muutoksiin, sekä toisaalta siihen, millaisia poliittisia valintoja diskursiiviset käytännöt ovat kulloinkin tuottaneet. Vaikka tarkastelun pääpaino on vuoden 2004 lopulla tapahtuneen niin kutsutun oranssin vallankumouksen jälkeisessä ajassa, on sekä representaatioiden että niiden tuottamien poliittisten valintojen ja politiikan implementoinnin tasolla ilmenevää jatkuvuutta sekä muutoksia ymmärtääkseen syytä pureutua tätä edeltävään ajanjaksoon. Itse asiassa tämä on välttämätöntä ymmärtääkseen EU:n ja Ukrainan suhteiden kehityslinjoja ja nykytilannetta. Vaikka Ukrainan ”eurooppalainen valinta” yhdistetään

¹⁹⁷ vrt. Larsen 2004.

usein nimenomaan oranssiin vallankumoukseen ja sen myötä valtaan nousseeseen uuteen, länsisuuntautuneeksi miellettyyn eliittiin, se ei suinkaan noussut hallitsevaksi oranssin vallankumouksen seurauksena, vaan vakiinnutti asemansa jo 1990-luvun puolivälin jälkeen. Näin siitäkkin huolimatta, että vuonna 1994 itsenäisen Ukrainan toiseksi presidentiksi valittu Leonid Kutšma nousi valtaan ennen kaikkea maan itä- ja eteläosien venäjänkielisten alueiden tuella lupailtuaan talouden vakauttamisen ohella parantaa edeltäjänsä Leonid Kravtšukin valtakauden lopulla tulehtuneita suhteita Venäjään. Vaikka tämän tutkimuksen puitteissa primääriaineistoa vuotta 2004 edeltävältä ajalta on käytettävissä niukalti, voidaan aiemman tutkimuksen pohjalta varsin kiistattomasti osoittaa, että Ukrainan poliittisten johtajien EU-suhteita määrittäviä representaatioita on aina 1990-luvun puolivälistä alkaen hallinnut diskurssi, jonka mukaan Ukraina on eurooppalainen valtio ja ansaitsee paikkansa Euroopassa, ja EU-integraatioon johtava tie on maalle keskeinen strateginen valinta.

4.1.1. Strateginen tavoite

Christopher Browningin ja George Christoun mukaan Ukrainan poliittisten johtajien diskursiivisena strategiana 1990-luvun jälkipuoliskolta alkaen oli nimenomaan julistuksellinen samaistuminen Eurooppaan.¹⁹⁸ Huomionarvoista on kuitenkin, että ennen oranssia vallankumousta Ukrainan poliittisen eliitin näkemys maan eurooppalaisuudesta perustui lähinnä maantieteellisiin ja historiallisiin viittauksiin. Samaan aikaan EU:n piirissä käsitys eurooppalaisuudesta yhdistettiin yhä ponnekkaammin liberaaleihin arvoihin unionin rakentaessa itsestään kuvaa arvoyhteisönä. Browning ja Christou tulevatkin siihen tulokseen, että huolimatta Ukrainan johtajien Eurooppa-myönteisestä diskursiivisesta strategiasta ja julkilausutuista integraatiopyrkimyksistä, EU:n näkökulmasta eron eurooppalaisen identiteetin ja ukrainalaisen ”toisen” välillä voitiin katsoa säilyneen.¹⁹⁹ Kuten tulemme huomaamaan, Ukrainan poliittisen eliitin representaatioissa tapahtui kuitenkin vuoden 2004 jälkeen muutoksia, jotka näyttivät tuottavan - ainakin aluksi - myös toisenlaista politiikkaa.

Oli johdannossa käsitelty PCA-sopimus ukrainalaisten silmissä miten vajavainen järjestely tahansa, se ei suinkaan estänyt Ukrainan johtoa pitämästä esillä jäsenyystavoitettaan. Päinvastoin, vuosituohannenvaihteen lähestyessä ”*paluusta Eurooppaan*” ja ”*eurooppalaisesta valinnasta*” oli

¹⁹⁸ Browning ja Christou 2010: 113. Katso myös Parmentier 2008: 112.

¹⁹⁹ Browning ja Christou 2010: 113. Myös mm. Paul Kubicek on kiinnittänyt huomiota ristiriitaan Ukrainan ”eurooppalaisen valinnan” retoriikan ja autoritäärisen hallinnon välillä ennen oranssia vallankumousta tarkastellessaan EU:n vaikutusta Ukrainan demokratiakehitykseen. (Kubicek 2005.)

tullut vakiintunutta retoriikka. EU-jäsenyydestä tuli Ukrainan julkilausuttu ulkopoliittinen tavoite jo Kutšman ensimmäisellä presidenttikaudella vuonna 1996 ja heinäkuussa 1998, siis samana vuonna kun PCA astui voimaan, hyväksyttiin Ukrainassa presidentin asetus EU-integraatiota koskevasta strategiasta, jossa asetettiin tavoitteeksi täyttää kaikki EU-jäsenyyden ehdot vuoteen 2007 mennessä.²⁰⁰ Strategiassa todetaan muun muassa, että ”...*Ukrainan kansalliset intressit edellyttävät tunnustusta maan asemalle merkittävänä eurooppalaisena valtiona ja täysvaltaisena EU-jäsenmaana*”, ja että Ukrainan tärkein ulkopoliittinen prioriteetti keskipitkällä aikavälillä on ”*EU-jäsenehdokkaan statuksen myötä varmistaa maan kuulumisen eurooppalaiseen poliittiseen, taloudelliseen ja oikeudelliseen tilaan*”.²⁰¹ Strategiassa korostuvat siis sekä symbolinen paluu Eurooppaan että ”*eurooppalainen valinta*” ennen kaikkea Ukrainan omista kansallisista intresseistä kumpuavana linjauksena.

Kaikki ei kuitenkaan mennyt Ukrainan johdon toivomalla tavalla. Vaikka maa myöhemmin saikin niin kutsutun erityisen naapuruuden statuksen, päätti EU kuitenkin erityisesti Saksan ja Ranskan vastuksesta johtuen olla toistaiseksi tarjoamatta Ukrainalle täyttä jäsenyyttä unionissa. Johdannossa käsiteltyyn, EU:n varovaisuuden syitä ruotivaan debattiin viitaten syyt jäsenehdokkaan aseman epäämiseen olivat moninaisia. Taustalla vaikuttivat epäilemättä myös identiteettikysymykset. Kouriintuntuvampaa huolta aiheuttivat kuitenkin Ukrainan kooltaan suuri, mutta EU:n standardeilla mitattuna kehittymätön maataloussektori sekä yhtä lailla mittasuhteiltaan suuri mutta tehoton raskas teollisuus. Lisäksi EU:n piirissä kritiikki Ukrainan uudistusten hitautta ja erityisesti presidentti Kutšmaa kohtaan alkoi 2000-luvun alussa voimistua. EU:n passiivisuus Ukrainan jäsenyspyrkimyksiä kohtaan aiheutti maassa luonnollisesti pettymyksen. Muun muassa ulkoministeri Boris Tarasjuk puki tämän pettymyksen sanoiksi todetessaan, että hän ei usko ukrainalaisten olevan sen erilaisempia kuin ”*itäksalaiset ja muut entiset Varsovan liiton jäsenmaat... jotka olivat eristettyinä Euroopan valtaviirasta vuosikymmenten ajan*”.²⁰² Ukrainan integraatiopyrkimyksiä korostavat sekä paikkaa Euroopassa legitimoivat viittaukset hallitsivat maan poliittisen eliitin representaatioita myös Kutšman kauden viimeisinä vuosina, mutta samalla turhautuminen EU:ta kohtaan alkoi heijastua lausuntoihin monin tavoin.

²⁰⁰ Molchanov 2004: 460.

²⁰¹ ”...national interests of Ukraine require identification of Ukraine as an influential European country, full-fledged EU member”. “... [to] ensure involvement of Ukraine into the European political, economic, and legal space and acquiring on this basis of a status of the EU associated member”. Strategy of Ukraine’s Integration to the European Union 2000:75–76, sit. Molchanov 2004:460.

²⁰² “Eastern Germans and other former Warsaw Pact countries... separated from the European mainstream for decades”.²⁰² (Tarasjuk 3.6.2000.)

4.1.2. Suunta hukassa?

Kutšman kauden loppua kohden myös dominoiva diskurssi ”eurooppalaisesta valinnasta” Ukrainan ulkopolitiikan kulmakivenä vaikutti rakoilevan erityisesti itse presidentin aiheuttaessa hämmennystä ristiriitaisilla lausunnoillaan. Huhtikuussa 2001 Kutšma totesi, jouduttuaan EU:n taholta yhä voimistuvan kritiikin kohteeksi toimittaja Georgi Gongadzen katoamisen (johon presidentin väitettiin henkilökohtaisesti sekaantuneen) sekä salakuuntelusyytösten vuoksi, että: ”[M]itä vähemmän ovia Euroopassa on Ukrainalle avoinna, sitä enemmän maa tulee tekemään yhteistyötä Venäjän kanssa.”²⁰³ Sinänsä Venäjä-suhteiden korostaminen yhtenä Ukrainan ulkopolitiikan prioriteeteista EU-jäsenyyden ja transatlanttisten suhteiden rinnalla ei ollut mitään uutta. ”Eurooppalaisesta valinnasta” huolimatta Ukrainan ulkopolitiikka oli ollut jo pidempään luonteeltaan multivektoraalista ja muun muassa Tarasjukia ulkoministerinä seurannut Anatoli Zlenko toi tämän esille myös ulkomaisilla areenoilla kuitenkin EU-integraation erityismerkitystä korostaen.²⁰⁴ Sen sijaan EU:n ja Venäjän peluuttaminen avoimesti toisiaan vastaan oli täysin uutta ja nousi representaatioiden tasolla esiin vasta Kuchman presidenttikauden loppua kohden.

Toisaalta Ukrainan poliittisen johdon lausunnot olivat usein ristiriitaisia ja tuntuivat toisinaan muuttuvan kohdeyleisön mukaan. Samaan aikaan kun Kutšma vihjaili julkisuudessa lähentymisellä Venäjän suuntaan, ulkoministeri Zlenko kävi Euroopan Parlamentin ihmisoikeusvaliokunnassa vakuuttelemassa Ukrainan sitoutumista jäsenyyskriteerien täyttämiseen ja julistamassa maan halua saada takaisin ”luonnollinen paikkansa Euroopan kansakuntien joukossa”.²⁰⁵ Ukrainan johtajien odotusten ja EU:n toimien välinen kuilu alkoi kuitenkin nousta entistä selkeämmin esiin EU:n julkistettua naapuruuspolitiikkaa koskevat suunnitelmansa, kun ukrainalaisille kävi selväksi, että huolimatta muodollisesta tunnustuksesta maan jäsenyyspyrkimyksille, ENP:n oli alusta asti suunniteltu täysin jäsenyyskysymyksestä erilliseksi järjestelyksi. Puhuessaan lehdistötilaisuudessa EU:n ja Ukrainan huippukokouksen alla lokakuussa 2003 presidentti Kutšma totesi muun muassa, että: ”Yksikään EU-virkamies ei ole koskaan sanonut haluavansa nähdä Ukrainan unionin jäsenenä”²⁰⁶, viitaten jälleen EU:n pelkoihin Venäjän mahdollisista reaktioista Ukrainan jäsenyyden

²⁰³ ” [T]he fewer doors are open in Europe for Ukraine, the more Ukraine will cooperate with Russia.” (Kuchma 2001, sit. Varfolomeyev, 2002: 2.)

²⁰⁴ Zlenko 22.3.2001 ja 24.10.2001.

²⁰⁵ ”...god given place in the European family among other European nations”. (Zlenko 24.4.2001, sit. European Parliament News Report 24.4.2001.)

²⁰⁶ ”Not one of the [EU] officials has ever stated that he wants to see Ukraine in the EU.” (Kuchma 5.10.2003, sit. Woronowycz 2003.)

esteenä. Kuitenkin erityisesti ulkomaisilla areenoilla sekä Kutšma että vuodesta 2003 ulkoministerin tehtäviä hoitanut Konstantin Hryštšenko antoivat edelleen ymmärtää, että Ukraina on sitoutunut EU-integraation edellyttämiin uudistuksiin kytkien lausunnoissaan ”eurooppalaisen valinnan” ainakin epäsuorasti myös arvoihin ja normien vastaanottamiseen.

Voin sanoa täysin avoimesti, että tällä hetkellä Ukraina ei ole millään standardeilla mitattuna valmis EU:n täysjäseneksi. Mutta olemme asettamassa itsellemme kunnianhimoisen tavoitteen saavuttaa nuo standardit. Siksi aiomme lopettaa julkilausumat EU-jäsenyyden aikataulusta ja [sen sijaan] aiomme vakuuttaa omat poliitikkomme ja yhteiskuntamme siitä, että meidän on ansaittava [oikeus tulla EU:n jäseneksi].²⁰⁷

Ukrainan presidentti ja hallitus tekevät kaikkensa varmistaakseen maassamme perusoikeuksien ja vakauksien edistämisen ja suojelun, laillisuusperiaatteen ja demokratian periaatteiden täyden toimeenpanon, edellytysten luomisen taloudelliselle kasvulle sekä demokraattisten instituutioiden tehokkaan toiminnan. Tämä politiikka on erottamaton osa kulkuamme kohti eurooppalaista ja euro-atlanttista integraatiota.²⁰⁸

Kaikesta huolimatta erityisesti presidentti Kutšman, pääministeriksi vuoden 2002 lopussa nousseen Viktor Janukovyčšin sekä varapääministeri Mykola Azarovin lausunnoissa hallitsevaksi piirteeksi nousi yhä selkeämmin turhautuminen EU:n passiivisuuteen ja jopa näennäinen välinpitämättömyys EU:ta kohtaan.

Ukraina on väsynyt odottamaan. Kukaan, ei edes vähäpätöinen byrokraatti, ei ole koskaan sanonut haluavansa Ukrainaa EU:hun. Ja niille, joilla on asian suhteen kiire, haluan sanoa, että jos minua pyydetäisiin tänään liittymään EU:hun, kieltäytyisin.²⁰⁹

Ukrainan muuttumaton kurssi kohti eurooppalaista integraatiota ei ole missään nimessä sama asia, kuin liittyminen EU:hun. EU-jäsenyyden sijaan keskitymme luomaan sellaiset taloudelliset, sosiaaliset ja oikeudelliset standardit, ettei meidän

²⁰⁷ “I can say completely openly that at present, by any standards, Ukraine is not ready to be a full-blooded member of the European Union. But we are setting ourselves a task, as ambitious as it is, to achieve those standards. Therefore, we’re going to stop making declarations about a timetable to become part of the European Union and [instead] we will convince our politicians and society that to be there we need to merit [the right to be in the EU].” (Kuchma 8.10.2003, sit. Krushelnycky 2003.)

²⁰⁸ “The President and the Government of Ukraine do foremost to ensure promotion and protection of fundamental rights and freedoms in my country, full implementation of the principles of the rule of law and democracy, creation of conditions for economic growth and effective functioning of the democratic institutions. This policy is an integral part of our course towards European and Euro-Atlantic integration.” (Hryštšenko 16.3.2004.) Hryštšenko piti tätä ennen varsin samansisältöisen puheen Ukrainan kansainvälistä asemaa käsitelleessä konferenssissa (21.2.2004.)

²⁰⁹ “Ukraine is tired of waiting. No one, not even a petty bureaucrat, has said they want Ukraine in the EU. And I say to those who are in a hurry, if they asked me to join the EU today I would refuse.” (Kuchma 30.9.2003, sit. Vahl 2004:1.)

*tarvitse anella EU:lta jäsenyyttä, vaan voimme viileästi päättää liittymmekö [EU:hun], vai emme.*²¹⁰

Vuodesta 2003 alkaen poliittisen eliitin representaatioissa nousee esiin siis uusi lähestymistapa, jonka mukaan EU-jäsenyys ei olekaan Ukrainalle enää itsestään selvä strateginen päämäärä, vaan maa etenee rajatummin tavoittein omien kansallisten intressiensä ohjaamana. Samoihin aikoihin Ukrainan opposition kritiikki Kutšman hallinnon ulkopoliittikkaa kohtaan voimistui. Opposition katsannossa Ukrainan EU-jäsenyyden esteenä ei näyttäytynyt unionin tai sen yksittäisten jäsenmaiden haluttomuus edetä asiassa, vaan maan oman hallituksen ristiriitainen ulkopoliittikka, hallinnon kyvyttömyys sisäisiin uudistuksiin sekä haluttomuus sitoutua eurooppalaisiin arvoihin. Keskeisimpiin oppositiojohtajiin tuolloin lukeutuneen Viktor Juštšenkön sanoin:

*Kaikki mahdollinen ja mahdoton on tehty, jotta hallinnon harjoittama politiikka muodostaisi huomattavan haasteen eurooppalaiselle yhteisölle, sillä se sotii eurooppalaisia arvoja vastaan.*²¹¹

Representaatioiden tasolla kuva Ukrainan johtajien odotuksista EU:ta kohtaan on siis vähintäänkin ristiriitainen. Ambivalenssista huolimatta olennaisinta lienee kuitenkin, että Kutšman kauden loppua kohden EU:ta kohtaan osoittamastaan pettymyksestä, turhautumisesta ja näennäisestä välinpitämättömyydestä huolimatta Ukrainan poliittinen eliitti on hallituksen kulloisestakin kokoonpanosta ja poliittisista valtasuhteista riippumatta 1990-luvun puolivälistä alkaen itsepintaisesti pitänyt esillä kysymystä maan EU-jäsenyydestä, mikä on tehnyt EU-johtajien asemana toisinaan tukalaksi.²¹² Edellä käsitellyt representaatiot vahvistavat kuitenkin osaltaan Browningin ja Christoun havainnon, jonka mukaan Ukrainan ”eurooppalainen valinta” perustui pitkään pääosin enemmän tai vähemmän ympäröiväisiin historiallisiin ja maantieteellisiin viittauksiin, ei niinkään liberaaliin arvomaailmaan nojaavan eurooppalaisen identiteetin korostamiseen. Arvot ja normien vastaanottaminen EU-integraation edellytyksenä nousevat toki toisinaan esiin erityisesti ulkomaisilla areenoilla, mutta toisaalta samanaikaiset vihjailut maan ulkopoliittisen kurssin muuttumisesta nakertavat lausuntojen uskottavuutta. Kuten seuraavassa käy ilmi, ”eurooppalainen valinta” ei tuottanut johdonmukaista poliittista linjaa, vaan oli ainakin

²¹⁰ *Ukraine's unalterable course toward integration with Europe is not at all equivalent to EU entry. We are focusing not on joining the EU but on the creation of economic, social and legal standards in Ukraine that could allow us not to beg for EU membership but calmly decide - join [the EU] or not.* (Azarov 26.4.2004, sit. Maksimiuk 2004.)

²¹¹ *“Everything possible and impossible has been done to make the regime's domestic policy a formidable challenge to the European community, because it contradicts basic European values.”* (Juštšenko 29.4.2004, sit. Radio Free Europe/Radio Liberty 30.4.2004.)

²¹² Svytelov 2007: 534.

osittain puhtaasti sisäpoliittisia tarkoituksena palvelevaa retoriikka. Uudistusten hidas eteneminen teki samalla EU:lle helpoksi sivuuttaa Ukrainan vaatimukset jäsenyysperspektiivin vahvistamisesta. Oleksandr Svytelov katsookin, että merkittävien uudistusten vähäisyys Ukrainassa ja EU-suhteiden viilentyminen Kutšman kauden lopulla tuli EU-eliitille jopa jonkinlaisena helpotuksena.²¹³ On siis syytä luoda katsaus siihen, millaisia poliittisia käytäntöjä ja valintoja Kutšman kauden ristiriitaiset, mutta pääpiirteiltään integraatiomyönteiset ja ”eurooppalaisen valinnan” strategista merkitystä korostavat diskursiiviset käytännöt tuottivat.

4.2.” Integraatioita ilman europeanisaatiota” - poliittiset käytännöt Kutšman presidenttikaudella

Kuten tutkimuksen metodologiaa käsittelevässä luvussa on todettu, perustuu analyysi näkemykselle, jonka mukaan on riittämätöntä tutkia vain edellä käsiteltyjä representaatioiden järjestelmiä, joiden kautta tarkastelun kohteena ovat ryhmät maailmaa jäsentävät. Jennifer Millikenin toisen teoreettisen sitoumuksen mukaisesti huomiota tulee representaatioiden ohella kiinnittää myös diskurssien produktiivisuuteen. Tarkastelu painottuu tällöin ennen kaikkea siihen, miten diskurssi tuottaa maailmaa politiikat mukaan lukien, mikä käytännössä tarkoittaa sitä, että analysoitujen representaation järjestelmien pohjalta tulee tarkastella, miten kyseinen järjestelmä muotoilee ja rajaa poliittisia valintoja mahdollisten tiettyjä toimintatapoja poissulkien toisia. Erityisesti ulkopoliittikkaa tarkasteleville diskurssianalyysille on ominaista kiinnittää huomiota siihen, miten diskurssi tuottaa poliittisia käytäntöjä, mikä tämän tutkimuksen kontekstissa tarkoittaa huomion kiinnittämistä Ukrainan ulkopoliittikan muotoiluun ja politiikan implementaatioon suhteessa Euroopan unioniin.

4.2.1. Uusi suunta vai tyhjää retoriikkaa?

Ukrainan ”eurooppalainen valinta” sai siis alkunsa ja vakiintui Leonid Kutšman presidenttikaudella 1990-luvun puolivälin jälkeen. Kyseinen diskurssi rakentui ennen kaikkea maantieteellisille ja historiallisille viittauksille Ukrainan eurooppalaisuudesta ja se tuotti käsitystä, jonka mukaan EU:n olisi pitänyt tarjota Ukrainalle jäsenyyttä yksinkertaisesti siksi, että Ukraina on osa Eurooppaa eikä maan eliitin näkemyksen mukaan eronnut historialliselta taustaltaan Itä- ja Keski-Euroopan entisistä sosialistimaista. Vaikka EU-integraation edellyttämät merkittävät

²¹³ ibid.

rakenteelliset ja lainsäädännölliset uudistukset jäivät Kutšman kaudella lopulta vähäisiksi ja niiden toteuttaminen oli yleisesti ottaen hidasta ja tehotonta, olisi kuitenkin liian yksinkertaista todeta ”eurooppalaisen valinnan” olleen pelkää sanahelinää vailla minkäänlaista sisältöä. Hallitsevan diskurssin produktiivisuus näyttäytyi ensinnäkin käsityksenä ”eurooppalaisen valinnan” peruuttamattomuudesta ja vaihtoehdottomuudesta, mikä rajasi perustavanlaatuisella tavalla Ukrainan ulkopoliittista liikkumatilaa. Representaatiot siis tuottivat käsitystä, jossa EU-jäsenyys oli ainoa mahdollisuus ja muut suunnat poissuljettuja, joskin on huomioitava, että ”eurooppalaisen valinnan” yhteydessä korostuivat ennen kaikkea Ukrainan omien poliittisten ja taloudellisten intressien painottaminen sekä itse tuotettu ja määritelty käsitys maan asemasta osana Eurooppaa. ”Eurooppalainen valinta” oli siis valinta sanan varsinaisessa merkityksessä ja näin ollen diskurssi tuotti käsitystä Ukrainasta aktiivisena subjektina suhteessa EU:hun ja sisälsi vähintäänkin implisiittisesti ajatuksen mahdollisuudesta toisenlaisiin valintoihin, mikäli unionin ovet eivät avautuisi.

”Eurooppalaisen valinnan” produktiivisuus konkretisoitui 1990-luvun puolivälissä strategisena linjauksena, jonka seurauksena EU-jäsenyydestä tuli Ukrainan julkilausuttu strateginen tavoite. Lisäksi Ukrainan tuolloinen poliittinen eliitti, erityisesti presidentti Kutšma, ratsasti integraatiomyönteisyydellään myös sisäpolitiikassa. Vuoden 1999 presidentinvaalien kampanjoinnissa Kutšma koetti, täysin edellisistä vaaleista poiketen, luoda itsestään kuvaa tarmokkaana uudistajana - jopa siinä määrin, että Mikhail Molchanovin mukaan ”eurooppalainen valinta” nousi jo jonkinlaisen ”korvike-valtioideologian” asemaan.²¹⁴ Integraatiomyönteinen linja vaikutti nauttivan kannatusta myös kansan parissa, sillä Kutšma tuli valituksi jatkokaudeksi, joskaan vaalien rehellisyydestä ei tälläkään kertaa ollut takeita.²¹⁵ Kaikesta huolimatta ajanjaksoa PCA:n allekirjoittamisesta aina Kutšman toisen presidenttikauden alkuun leimasivat suhteellisen lämpimät suhteet Euroopan unionin ja Ukrainan välillä, ja tämän suojasään vallitessa EU hyväksyi Helsingin huippukokouksessa joulukuussa 1999 yhteisen strategian suhteessa Ukrainaan, jossa unioni muun muassa tunnusti Ukrainan integraatiopyrkimykset sekä ”eurooppalaisen valinnan.”²¹⁶ Niin ikään vuoden 1999 joulukuussa Kutšma nimitti, monien yllätykseksi, uudeksi pääministeriksi länsimieliseksi tiedetyn Viktor Juštšenkon, joka EU-integraation ohella oli halukas viemään Ukrainan myös Naton jäseneksi. Samassa hallituksessa istuivat lisäksi myöhemmin oranssin vallankumouksen keulahahmoihin lukeutuneet Julia Tymošenko varapääministerinä sekä maan EU-

²¹⁴ Molchanov 2004: 460.

²¹⁵ Etyj syytti Ukrainan hallinnon kaikilla tasoilla pyrkineen järjestelmällisesti ja koordinoitusti vaikuttamaan äänestäjiin varmistaakseen Kuchman uudelleenvallinnan. (OSCE/ODIHR 2000.)

²¹⁶ European Council Common Strategy on Ukraine 1999: 2.

suhteiden pitkäaikainen arkkitehti Boris Tarasyuk ulkoministerinä. Juštšenkon pääministerikaudella erityisesti talousuudistukset ottivat vauhtia, joskin kriitikot ovat laittaneet myönteisen kehityksen ennemmin yleisen taloudellisen tilanteen kohentumisen, kuin pääministerin uudistusten piikkiin.

Samaan aikaan ”eurooppalaisen valinnan” diskurssiin kytkeytyi siis myös näkemys Ukrainan ”luonnollisesta” paikasta Euroopassa. Tältä osin diskursiivinen produktiivisuus näyttäytyi ennen kaikkea siten, että Ukraina kylläkin julisti maantieteellistä ja historiallista eurooppalaisuuttaan, muttei määritellyt itseään normien vastaanottajaksi ja objektiksi suhteissaan EU:hun, minkä seurauksena unionin vaatimuksiin suhtautuminen oli toisinaan jopa välinpitämätöntä. Kyse ei tosin välttämättä ollut pelkästään poliittisen eliitin haluttomuudesta toteuttaa vaadittuja uudistuksia, vaan ongelmana oli, ettei eliitin integraatiomyönteisyys, oli se luonteeltaan sitten aitoa tai taktista, heijastunut laajemmin maan hallintoon ja tästä johtuen lainsäädännöllinen lähentyminen EU:hun sekä demokratiakehitys junnasivat paikoillaan poliittisen eliitin päinvastaisista pyrkimyksistä huolimatta.²¹⁷ ”Eurooppalaisen valinnan” produktiivisuus heijastui kyllä ainakin jossain määrin myös politiikan implementaatioon, sillä PCA-sopimuksen voimaantulon ja integraatiostrategian lanseeraamisen jälkeen Ukrainassa ryhdyttiin laatimaan eri hallinnonaloilla suunnitelmia lainsäädännöllisen lähentymisen vauhdittamiseksi.²¹⁸ Konkreettiset uudistukset jäivät kuitenkin vähäisiksi, ja Kutšman kauden viimeisten vuosien skandaalien ja erityisesti lehdistöön kohdistuneiden hyökkäysten myötä maan demokratiakehityksen voidaan katsoa jopa taantuneen. EU arvosteli Ukrainaa eritoten oikeuslaitoksen riippumattomuutta koskevista puutteista, lehdistön vapauden heikosta tilasta sekä muun muassa ulkomaankauppaan liittyvien PCA-sopimuksen velvoitteiden hitaasta toteuttamisesta, sääntelyn läpinäkymättömyydestä ja korruptiosta.²¹⁹

Tässä mielessä voidaan siis perustellusti todeta, että Ukrainan ”eurooppalainen valinta” oli vuoteen 2004 asti ainakin osittain sisäpoliittisia tarkoituksia palvellutta retoriikkaa, eivätkä EU-integraation strategista merkitystä korostaneet diskursiiviset käytänteet tuottaneet missään vaiheessa johdonmukaista politiikkaa. Lisäksi Ukrainan paluuta Eurooppaan ei representaatioiden tasollakaan, loppuaikojen poikkeuksista huolimatta, määritelty lähtökohtaisesti eurooppalaisten arvojen ja normien vastaanottamisen pohjalta, mikä tuotti Kataryna Wolczukin sanoin ”*integraatioita ilman*

²¹⁷ Ulkoministeri Tarasyuk kommentoikin, että: ”Tällä hetkellä tuskin on mahdollista vakuuttavasti väittää, että EU-integraatio olisi ottanut ansaitsemansa aseman keskushallinnon ja alueellisten viranomaisten prioriteettien joukossa.” (Tarasyuk 1999, sit. Molchanov 2004: 460.)

²¹⁸ Molchanov 460-461.

²¹⁹ Joint Report on the Implementation of Partnership and Cooperation Agreement between the EU and Ukraine 2003: 3-5; Commission of the European Communities 2004b: 7-8, 18.

europenisaatiota”.²²⁰ ”Eurooppalaisen valinta” toimi ennen kaikkea strategisena diskursiivisena välineenä, joka legitimoit ja vahvisti hallitsevan poliittisen eliitin asemaa.²²¹ Hallinnon tavoin Ukrainan kansa oli kuitenkin kaiken aikaa jakautunut EU:n suhteen. 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa vain noin 15 prosenttia ukrainalaisista piti suhteiden kehittämistä länsimaiden kanssa maan tärkeimpänä prioriteettina, ja erityisesti maan pääosin venäjänkielisillä itäisillä ja eteläisillä alueilla kansa ei kokenut eurooppalaista identiteettiä omakseen.²²² Ja vaikka EU-jäsenyyden kannatus onkin Ukrainassa pitkään pysytellyt melko tasaisesti 50 prosentin tietämissä, 2000-luvun puolelle tultaessa yhä suurempi osa ukrainalaisista on nähnyt Venäjän Ukrainan ulkopoliitiikan tärkeimpänä painopisteenä.²²³

4.2.2. ”Eurooppalaisen valinnan” loppu?

Kuva ”eurooppalaisen valinnan” vaihtoehtottomuudesta alkoi murentua Kutšman toisen presidenttikauden loppupuolella ja representaatioiden tasolla alkoi eksplisiittisesti korostua aiemmin lähinnä rivien välissä vilahdellut näkemys siitä, että kyseessä oli todellakin Ukrainan oma valinta, ei väistämätön luonnonlaki. Tämä diskursiivisen muutos korosti entisestään Ukrainan asemaa subjektina suhteessa EU:hun ja diskursiivinen produktiivisuus heijastui politiikan muotoiluun siten, että aiemmin poissuljetut mahdollisuudet muuttuivat potentiaalisiksi vaihtoehdoiksi. EU:n Ukrainan johtoon kohdistaman arvostelun voimistuessa 2000-luvun alussa, tuottivat Ukrainan johdon representaatiot samaan aikaan kuvaa maasta toimijana, joka ei kumarrakaan EU:n suuntaan ja joka voi halutessaan etsiä kumppaneita muualtakin. Tässä mielessä EU:n toimijuus suhteessa Ukrainaan näyttäytyi siis varsin heikkona.

Browningin ja Christoun tulkinta Kutšman presidenttikauden diskursiivisesta strategiasta toisaalta ”julistuksellisenä samaistumisena” Eurooppaan ja toisaalta keskeisten toimijoiden, EU:n ja Venäjän, peluuttamisena toisiaan vastaan kiteyttää tämän ristiriitaisen lähestymistavan varsin osuvasti.²²⁴ Lähentyminen Venäjään ei ollut kaikilta osin vain EU:n suuntaan osoitettua kitkerää retoriikkaa, vaan Kutšman kauden kahden viimeisen vuoden aikana Ukraina todella näytti pelaavan uudenlaista peliä suhteissaan EU:hun. Koko ”eurooppalaisen valinnan” tulevaisuus vaikutti vähintäänkin epävarmalta, kun Ukraina vuonna 2003 julkaistussa uudessa sotilaallisessa

²²⁰”integration without Europeanisation” (Wolczuk 2004.)

²²¹ Wolczuk 2004: 11-12.

²²² Molchanov 2004: 466-467.

²²³ Razumkov Center 2011: 45-53.

²²⁴Browning ja Christou 2010: 113.

doktriinissaan ei aiemmasta poiketen enää eksplisiittisesti määritellyt EU-jäsenyyttä pitkän tähtäimen tavoitteeksi, vaan puhui ainoastaan ympäröivästä tähtäävänsä Euro-Atlanttiseen integroitumiseen.²²⁵ Saman vuoden syyskuussa EU-pyrkimystensä vuoksi aikaisemmin nihkeästi IVY-maiden yhteistyöhön suhtautunut Ukraina sopi Venäjän, Valko-Venäjän ja Kazakstanin kanssa yhteisen talousalueen kehittämistä. Vaikka ratkaisu voidaan nähdä vastauksena EU:n laajentumisen Ukrainalle tuomiin taloudellisiin haasteisiin sen rajanaapureiden siirtyessä unionin sisämarkkinoille, on kyseessä kuitenkin kenties räikein esimerkki Kutšman hallinnon ulkopoliittisesta epäjohtamuksesta. Sen lisäksi, että talousalueeseen liittyminen oli vastoin kaikkia julkilausuttuja tavoitteita, päätös tehtiin täysin tietoisena siitä, että ratkaisu olisi toteutuessaan muodostanut ylitsepääsemättömän esteen maan integroitumiselle EU:hun.²²⁶

Muutokset hallituksen kokoonpanossa kielivät niin ikään linjan muuttumisesta Itä-Ukrainan venäjänkielisiltä alueilta kannatuksensa ammentaneen Viktor Janukovitšin noustua pääministeriksi marraskuussa 2002 ja talousalueajatuksen promoottoreihin lukeutuneen Mykola Azarovin tultua samaan hallitukseen varapääministeriksi. Kaksilla korteilla pelaaminen kääntyi kuitenkin siinä mielessä itseään vastaan, että EU:n oli entistä helpompaa sivuuttaa Ukrainan johdon vaatimukset assosiaatiosopimuksesta ja jäsenyysaikataulun määrittelystä. Browningin ja Christoun tavoin Oleksandr Svytelov näkee Kuchman valtakautensa loppupuolella EU:ta kohtaan osoittaman näennäisen välinpitämättömyyden ja lähentymistä Venäjään uumoilevat julkilausumat pikemminkin taktisena liikkeenä kuin osoituksena perustavanlaatuisesta suunnanmuutoksesta.²²⁷ Myös Svytelovin mukaan tämä oli jatkoa Ukrainan jo aiemmin harjoittamalle multivektoraaliselle ulkopoliitikalle ja samalla Kutšman vastaus EU:n voimistuvaan kritiikkiin Ukrainan sisäistä kehitystä kohtaan. Lisäksi taustalla vaikuttivat vahvasti sisäpoliittiset tekijät, kuten jännitteet maan eri osien välillä, kilpailevat ulkopoliittiset intressit erityisesti maan venäjänkielisen väestönosan keskuudessa sekä taloudellinen riippuvuus Venäjästä.²²⁸

4.3. Vaikea alku – Ukraina ja EU:n kansainvälinen toimijuus ennen oranssia vallankumousta

²²⁵ Vahl 2004: 1.

²²⁶ Viktor Juštšenkon johdolla Ukrainan sanoutui myöhemmin irti kyseisestä hankkeesta.

²²⁷ Svytelov 2007: 536.

²²⁸ Svytelov 2007: 537.

Kaiken kaikkiaan Ukrainan ”eurooppalainen valinta” siis näyttäytyi, ainakin aluksi, peruuttamattomana ja vaihtoehdottomana poliittisena linjana. Kutšman kauden lopulla representaatiot tuottivat kuitenkin kuvaa EU:sta toimijana muiden joukossa, ja Ukraina ainakin näennäisesti teki omia valintojaan suurten toimijoiden marginaalissa. EU:n toimijuuden näkökulmasta on huomionarvoista, että tämä vahvistaa osaltaan Browningin ja Christoun näkemyksen, miten asema suurten marginaalissa itse asiassa avaa näennäisesti marginaalisemmille toimijoille mahdollisuuksia konstituivaan toimintaan.²²⁹ Hetken ehti jopa vaikuttaa siltä, että Ukrainan ”eurooppalainen valinta” olisi tulossa tiensä päähän, mutta vuoden 2004 lokamarraskuussa pidettyjen presidentinvaalien jälkeiset nullistukset muuttivat tapahtumien kulkua. Joka tapauksessa, kuten Nicolae Idu huomauttaa, Euroopan unionin poliittinen ja taloudellinen vaikutusvalta suhteessa Ukrainaan oli varsin vähäistä 1990-luvulla, sillä vaikka EU oli Ukrainan merkittävin taloudellinen tukija, meni huomattava osa avusta Tshernobylin onnettomuuden seurauksiin liittyvään tekniseen ja taloudelliseen apuun.²³⁰ Ja kuten Rachel Vanderhill jatkaa, apu ei aluksi ollut lainkaan demokraattisista uudistuksista riippuvaista.²³¹

Unionin toimijuus suhteessa Ukrainaan näyttäytyikin lähinnä sen taloudellisen vetovoiman kautta, sillä EU:n imu ajoi, joskin hyvin hitaasti ja ailahtellen, Ukrainaa uudistuksiin jotka muutoin olisivat saattaneet jäädä kokonaan toteutumatta ja vaikutti muun muassa Eurooppa-myönteisen kansalaisyhteiskunnan kehittymiseen. Näin siksi, että EU:sta tuli pääasiallinen vertailukohta ukrainalaisille järjestöille. Vetovoimansa ja esimerkkinsä ansiosta EU:n voidaan siis katsoa ainakin epäsuorasti kyenneen vaikuttamaan Ukrainan sisäiseen kehitykseen, mutta kuten edellä on tullut ilmi, Ukrainan johdon asenteen takia vaikutukset jäivät pitkään varsin rajallisiksi. Samaan aikaan EU oli Ukrainan jäsenyyden suhteen kaikkea muuta kuin yhtenäinen ja unionin johtajien lausunnot olivat varsin ristiriitaisia.²³² Oleksandr Svytelov luonnehtiikin EU:n ja Ukrainan suhteita Kutšman kymmenvuotisen presidenttikauden aikana osuvasti näennäisnuhteiksi, mikä ”*tuotti lukuisia väärinymmärryksiä ja tyhjää retoriikkaa molemmiin puolin*”.²³³ Suhteiden näennäisyyteen vaikutti monta tekijää. Ensinnäkin, kuten todettua, 1990-luvulla EU ajoi pitkään ”Venäjä ensin” – politiikkaa muiden entisten neuvostotasavaltojen jäädessä vähemmälle huomiolle. Myöhemmin

²²⁹ Browning ja Christou 2010: 111.

²³⁰ Idu 2005: 182; sit Vanderhill 2008:67. Vuosien 1991-2003 välillä EU tuki Ukrainaan kaikkiaan n. 1 miljardilla dollarilla, josta arviolta 260 miljoonaa meni suoraan ydinturvallisuuden kehittämiseen.

²³¹ Vanderhill 2008: 67.

²³² Yksi tunnetuimmista lausahduksista lienee EU:n silloisen laajentumiskomissaarin Günter Verheugenin laajalti uutisoitu kommentti vuodelta 1999: ”Näen, että jokaisen joka ajattelee, että Ukraina pitäisi ottaa EU:hun, pitäisi varmaankin hyväksyä myös argumentti, jonka mukaan Meksikon pitäisi saada liittyä Yhdysvaltoihin.” (Verheugen 1999, sit. Primatarova 2005: 33.)

²³³ Svytelov 2007: 532.

Ukrainan jäsenyyspyrkimykset tyssäsivät erityisesti Saksan ja Ranskan vastustukseen, joskin sittemmin erityisesti EU:n uudet itäiset jäsenmaat, ennen kaikkea Puola ja Liettua, ovat puhuneet ponneikkaasti Ukrainan jäsenyyden puolesta ja samansuuntaisia äänenpainoja on kuultu myös Euroopan parlamentin suunnalta.

Samaan aikaan Kutšman hallinnon epäjohdonmukainen ulkopoliittikka, mikä varsinkin loppua kohden näyttäytyi varsin räikeästi EU:n ja Venäjän peluuttaminen toisiaan vastaan, päinvastaisesta tarkoituksesta huolimatta puolestaan lähinnä edesauttoi korostamaan Ukrainan toiseutta suhteessa EU:hun. Näin ollen EU:n oli sängen helppo sivuuttaa Ukrainan vaatimukset jäsenyysperspektiivin vahvistamisesta sekä assosiaatiosopimuksesta kahdenvälisen suhteen uudeksi perustaksi. Laajentumiskysymyksen suhteen EU näyttäytyi ukrainalaisten silmissä siis vahvana neuvottelukumppanina, olkoonkin että unioni oli asian suhteen sisäisesti jakautunut. Jäsenyysperspektiivin puuttuessa EU ei kuitenkaan kyennyt presidentti Kutšman kansalaisten vapauksia uhkaaviin toimiin kohdistuneesta kritiikistä huolimatta juurikaan vaikuttamaan Ukrainan sisäiseen kehitykseen. Huomionarvoista onkin, että Ukrainan sisäistä kehitystä kohtaan esittämästään kritiikistä huolimatta EU pyrki samanaikaisesti tiivistämään osapuolten taloudellisia ja poliittisia suhteita, joskin tämän oli jäsenyysperspektiivin määrittelemisen sijaan tarkoitus tapahtua unionin naapuruuspolitiikan puitteissa.²³⁴ Ukraina puolestaan oli naapuruuspolitiikkaan alusta asti tyytymätön ja hylkäsi sen keskeiseksi työkaluksi laaditun toimintasuunnitelman heinäkuussa 2004. Osapuolten suhteet olivat siis monin tavoin nurinkuriset, ja kuten tuonnempana käy ilmi, Ukrainan nykyisessä integraatiopoliitikassa on – johtajien nimiä myöten - paljon yhtymäkohtia vuosien 2003–2004 tilanteeseen. Ukrainan poliittinen johto julisti edelleen ”eurooppalaista valintaa” ja integraatitavoitteitaan, mutta samalla ajoittain vaikutti siltä, että samainen johto teki kaikkensa estääkseen näiden tavoitteiden toteutumisen. Svytelov puhuikin osuvasti EU:n piirissä levinneestä Kutšma-väsämyksestä, mutta muistuttaa samalla, että oma vaikutuksensa oli myös unionin lähestymistavalla, joka vieritti vastuun lähentymisestä kohti ”yhteisiä arvoja” Ukrainalle antamatta mitään selkeää signaalia jäsenyysperspektiivistä tulevaisuudessa.²³⁵

²³⁴ Joint Report on the Implementation of Partnership and Cooperation Agreement between the EU and Ukraine 2003: 3-4; Commission of the European Communities 2004b: 5-6.

²³⁵ Svytelov 2007: 534-536.

4.4. Integraatio moraalisisesta velvollisuudesta – ”eurooppalainen valinta” ja naapurisuuspolitiikan vastaanotto Ukrainan poliittisen eliitin representaatioissa oranssin vallankumouksen jälkeen

Oranssin vallankumouksen jälkeen Ukrainaan muodostettiin uusi hallitus tilanteessa, jossa naapurisuuspolitiikan toimintasuunnitelma oli neuvoteltu EU:n taholta kritiikin kohteeksi joutuneen Kutšman hallinnon kanssa. Sittemmin EU:n naapurisuuspolitiikkana tunnettu aloite kulki alun perin nimellä ”*Wider Europe*”²³⁶, mutta ennen politiikan implementointivaihetta nimi muuttui, kenties laajentumiskriitikoiden miellyttämiseksi. Jälkeenpäin arvioituna nimivalinta oli virhe, jolla voidaan katsoa olevan vähintäänkin suurta symbolista merkitystä - ainakin mikäli asiaa lähestyy esimerkiksi juuri Ukrainan tai Moldovan kaltaisten maiden näkövinkkelistä. Unionin rajojen ulkopuolelta katsottuna *naapurisuuden* käsite näet implikoi naapurisuuspolitiikan kohteena olevien valtioiden lähtökohtaista toiseutta suhteessa Eurooppaan, vaikka EU samaan aikaan puhuikin naapurivaltioiden kanssa jaetusta arvomaailmasta. Unionin rajojen ulkopuolelta katsottuna *naapurisuus* näyttäytyy sosiaalisena konstruktiona, joka kantaa mukanaan epäluuloja naapurivaltioiden eurooppalaisuudesta.

Lisäksi puhtaasti lingvivistisestä näkökulmasta nimivalinta oli niin ikään vähintäänkin ajattelematon, osoitus tietämättömydestä tai piittaamattomuudesta, tai kenties yksinkertaisesti komission taipumisesta itälaajentumisen vastustajien tahtoon. Nimittäin, kuten muun muassa Gabriella Meloni on huomauttanut, toisin kuin anglosaksisessa traditiossa, slaavilaisissa kielissä *neighbours*- sanaa vastaavaan termiin ei liity positiivisia konnotaatioita ja ENP kääntyykin itäisissä naapurimaissa usein hyvän naapurisuuden politiikaksi (*Policy of Good Neighbourliness, ven. Politika Dobrososedstva*).²³⁷ ”Hyvä” tuo toki luonnollisesti mukanaan positiivisen konnotaation, mutta samalla se osoittaa, miten huonosti *naapurisuuden* käsite itsessään soveltuu Itä-Euroopan maiden traditioihin.²³⁸ Esimerkiksi juuri Ukrainassa *naapurisuus* terminä on nähty eurosentriseksi ja eksklusiiviseksi. Mikä pahinta, naapurivaltioiden arvioissa nimivalinta ei suinkaan jäänyt ainoaksi episodiksi EU:n symbolista merkitystä omaavien kyseenalaisten ratkaisujen sarjassa. Sen lisäksi erityisesti ENP:n maantieteellinen kattavuus on aiheuttanut vastalauseita, eikä olekaan yllättävää, että erityisesti Ukraina ja Moldova ovat katsoleet naapurisuuspolitiikan laajentamisen Välimeren etelärannalle kieltävän niiden eurooppalaisen identiteetin. Kuten esimerkiksi Irina Solonenko on huomauttanut, ukrainalaiset kokivat tulleen samaistetuksi Välimeren alueen maihin, jotka eivät

²³⁶ Commission of the European Communities 2003.

²³⁷ Meloni 2007: 30.

²³⁸ *ibid.*

ukrainalaisin silmin katsottuna ole eurooppalaisia, joilta puuttuu selkeä eurooppalainen perspektiivi ja joille EU-jäsenyys on poissuljettu vaihtoehto.²³⁹ Oranssin vallankumouksen jälkeen Ukrainan ulkoministeriksi uudelleen nousseen Boris Tarasjukin sanoin:

*Alusta alkaen EU:n lähestymistapa Ukrainaa kohtaan, joka perustui niin sanottua Euroopan naapurisuuspolitiikan implementoinnille toimintasuunnitelman pohjalta, oli virheellinen, koska se yhdisti Ukrainan sellaisiin EU:n ulkopuolisiin Afrikan ja Lähi-idän maihin, jotka eivät maantieteellisen sijaintinsa ja EU:n perussopimusten vuoksi voisi olla unionin jäseniä.*²⁴⁰

Tähän epäkohtaan oranssin vallankumouksen myötä valtaan nousseen Juštšenkoon hallinnon edustajat tarttuivat naapurisuuspolitiikkaa koskevissa lausunnoissaan usein, mutta ENP:n maantieteellinen kattavuus ei suinkaan ollut ainoa kritiikin aihe. Kuten todettua, EU:n naapurisuuspolitiikkaa on alusta asti hallinnut diskurssi, jonka mukaan ENP ei millään tavoin määrittele politiikan piiriin kuuluvien maiden jäsenyysnäkömiä. Tästä syystä Ukrainassa oltiin pettyneitä naapurisuuspolitiikkaan jo ennen oranssia vallankumousta, olihan EU-jäsenyys ollut maan julkilausuttu tavoite jo liki vuosikymmenen ajan. Näin ollen ei ole mitenkään yllättävää, ettei myöskään Ukrainan uuden johdon piirissä hyväksytty ajatus, jonka mukaan naapurisuuspolitiikka olisi lähtökohtaisesti laajentumisesta erillinen järjestely. Pettymys korostui entisestään, kun EU ei oranssin vallankumouksen aikana antamastaan tuesta huolimatta osoittanut lopulta juuri minkäänlaisia merkkejä konkreettisista kädenojennuksesta Ukrainan uudelle poliittiselle johdolle. Janukovytsin hallituksen kanssa neuvoteltuun toimintasuunnitelmaan, jonka Ukraina siis oli kertaalleen hylännyt, liitettiin ainoastaan lista täydentävistä toimenpiteistä, jotka nekään eivät tuoneet mukanaan merkittäviä myönnytyksiä.²⁴¹

*Me tulemme tekemään kaikkemme toimintasuunnitelman toteuttamisen eteen, mutta tapahtumat ovat jo ajaneet naapurisuuspolitiikan edelle. Toivomme, että toimintasuunnitelman päättyessä vuonna 2007 olemme tilanteessa, jossa voimme aloittaa EU-jäsenyysneuvottelut.*²⁴²

Emme kannata ajatusta, jonka mukaan ENP:n tulisi olla EU:n laajentumisesta erillinen järjestely. Päinvastoin, uskomme, että vahvistamalla yhteistyötä ja

²³⁹ Solonenko 2006: 44.

²⁴⁰ "From the very beginning, the EU approach to Ukraine, based on the proposal to endorse that action plan with the purpose of implementation of the so-called European Neighbourhood Policy, was erroneous – since it pooled Ukraine with other non-EU countries from Africa and the Middle East that, proceeding from their geographic location and the EU constituent documents, could not be its members." (Tarasjuk 6.3.2007.)

²⁴¹ Council of the European Union 2005.

²⁴² "We will do all we can to make the Action Plan work, and extending it was a positive gesture, but the neighbourhood policy has already been overtaken by events. We hope that at the end of the Action Plan, in 2007, we will be in a position to begin EU membership negotiations." (Juštšenko 23.2.2005.)

*rohkaisemalla uudistuksiin, se [naapuruuspolitiikka] voisi merkittäväällä tavalla tukea Ukrainan integraatiopyrkimyksiä. [ENP:n] tulisi olla lyhyen tähtäimen malli suhteiden järjestämiselle ja valmistaa tietä Ukrainan EU-integraation etenemiselle.*²⁴³

Nämä Presidentti Juštšenkon sekä varapääministeri Oleg Ryabtšukin Brysselissä antamat lausunnot osoittavat, että representaatioiden tasolla naapuruuspolitiikan erillisyyttä jäsenyyskysymyksestä ei Ukrainan poliittisen johdon piirissä tunnustettu ja ENP nähtiin ikään kuin välivaiheena tiellä EU-jäsenyyteen. Kuten edellä on todettu, jäsenyyslupauksen puuttumisen kritisointi ei kuitenkaan ole oranssin vallankumouksen mukanaan tuoma diskursiivinen muutos, vaan kyseinen tema on hallinnut ukrainalaista keskustelua aina siitä lähtien, kun EU-jäsenyydestä tuli Ukrainan ulkopoliittikan strateginen tavoite 1990-luvun puolivälin jälkeen. Kutšman kauden viimeisten vuosien ristiriitaisista lausunnoista huolimatta Ukrainan johto oli jo ennen oranssia vallankumousta odottanut pitkään ja hartaasti konkreettista vastaantuloa jäsenyyskysymyksessä EU:n taholta, mutta aikaisemmin EU:n oli kuitenkin suhteellisen helppoa sivuuttaa vaatimukset jäsenyysperspektiivin vahvistamisesta, koska ”eurooppalainen valinta” ei vuosiin johtanut juuri minkäänlaisiin konkreettisiin muutoksiin Ukrainan sisäisessä kehityksessä. Oranssin vallankumouksen myötä tilanne kuitenkin muuttui.

4.4.1. Yhteiset arvot

Siinä missä Kutšman kaudella Ukrainan eurooppalaisuudella viitattiin lähinnä maantieteeseen ja historiaan, oranssin vallankumouksen jälkeen uuden poliittisen eliitin edustajat liittivät lausunnoissaan maan eurooppalaisuuden ennen kaikkea arvoihin. Kuten Florent Parmentier asian kiteyttää, Ukrainan uuden johdon lausuntoja hallitsi diskurssi, jonka mukaan ”oranssi vallankumous merkitsi radikaalia irtautumista Kutšman ajan politiikasta kohti normeja vastaanottavaa pohjaa”.²⁴⁴ Pian oranssin vallankumouksen jälkeen presidentti Juštšenko kiirehti julistamaan Euroopan parlamentissa maansa muuttunutta linjaa.

Me olemme valinneet Euroopan. Kyse ei ole vain maantieteestä, vaan jaetuista henkisistä ja moraalisisista arvoista... On aika edetä sanoista tekoihin ja toimia

²⁴³ “We do not support the idea that ENP should be distinct from the policy of the EU enlargement. On the contrary, we believe that by enhancing cooperation and encouraging reforms it could be of great help in supporting Ukraine’s European aspirations. [ENP] should become a short-term model of relations, designed to prepare the ground for Ukraine’s progressive integration into the EU.” (Ryabtšuk 21.4.2005.)

²⁴⁴ Parmentier 2008: 113.

*demokratian, laillisuusperiaatteen ja lehdistönvapauden kehittämiseksi ja korruption kitkemiseksi.*²⁴⁵

Tämän jälkeenkin presidentti Juštšenko ja erityisesti ulkoministeri Tarasjuk pyrkivät lausunnoissaan kansainvälisillä areenoilla profiloitumaan nimenomaan eurooppalaisten arvojen edustajina korostaen perustavanlaatuista eroa Kutšman kauteen.

*Asetelma poliittisella kentällä ei ollut muuttunut vuosikausiin. Ukraina oli korruptoitunut entinen neuvostotasavalta, joka pitkään peluutti EU:ta ja Natoa Venäjää vastaan. Maata hallitsi vanha neuvostoaikainen nomenklatura nationalisteiksi naamioituneina. Huolimatta taloudellisesta kasvusta säilyi vaikutelma Ukrainasta tuntemattomana maana, jota ei käytännössä voitu pitää muuna kuin mahdollisena puskurivyöhykkeenä. Eurooppalaisten pyrkimystensä kanssa Ukraina oli kuin henkilö, joka haluaa opiskella yliopistossa vain siksi, että sattuu asumaan toisella puolen katua.*²⁴⁶

Näin ollen oranssin vallankumouksen myötä Ukrainan eurooppalaisuuden määrittäjänä eivät enää näyttäyty yksinomaan maantieteellinen sijainti ja epämääräiset historialliset viittaukset, vaan sitoutuminen yhteiseen eurooppalaiseen arvopohjaan ja normien vastaanottoon. Tässä suhteessa ero on huomattava verrattuna Kutšman kauteen. Maantieteelliset ja historialliset viittaukset nousevat toki usein esiin myös uuden hallinnon edustajien lausunnoissa, mutta osin erilaisista lähtökohdista.

Demokratia oli Maidanin²⁴⁷ tärkein tavoite ja iskulause. Protestoimalla väkivallattomasti 17 päivän ajan lumesta ja kylmyydestä huolimatta ukrainalaiset todistivat olevansa eurooppalaisia. Oranssi vallankumous osoitti, että ukrainalaiset olivat poliittisesti ja kulttuurisesti valinneet eurooppalaisen sivilisaation, minne kansakuntamme historiallisesti kuuluu. Kyseessä oli

²⁴⁵ "We have chosen Europe: it is not just a question of geography, but a matter of shared spiritual and moral values...it is time to move beyond words and take action to develop democracy, the rule of law, freedom of the media, and to root out corruption." (Juštšenko 23.2.2005.)

²⁴⁶ "The decorations on the political stage had not been changing for years. Ukraine was a corrupt post-Soviet country that liked to play EU and NATO against Russia for quite a long time. The country was ruled by the old Soviet nomenklatura repainted as nationalists. Except for growing economy Ukraine still made an impression of terra incognita and considered in practical terms only as a possible buffer zone. With its European aspirations Ukraine resembled a person who is craving to study at the university only because of living on the opposite side of the street." (Tarasjuk 10.3.2005a.). Puhuessaan kaksi päivää aikaisemmin Saksassa, Tarasyuk totesi puolestaan, että: "Vuosisatoja kestäneen keisarillisen ja neuvostoaikaisen sarron ja vuosia kestäneen neuvostoajan jälkeisen näennäisdemokratian kauden jälkeen ukrainalaiset osoittivat selvästi halunsa elää eurooppalaisten arvojen mukaisesti. Tärkein todistus tästä aikomuksesta saatiin oranssissa vallankumouksessa. Silloin ukrainalaiset, kuten monet muut eurooppalaiset vastaavina historiallisina hetkinä, nousivat puolustamaan oikeuttaan demokratiaan ja kansalaisyhpeyttään." (Tarasyuk 8.3.2005.)

²⁴⁷ Maidan on aukio Kiovan keskustassa, jolla oranssin vallankumouksen suurimmat protestimielenosoitukset järjestettiin.

*eksplisiittinen manifestaatio Ukrainan päätöksestä elää osana Euro-Atlanttisten demokraattisten kansakuntien perhettä.*²⁴⁸

*Oranssi vallankumous osoitti, että Ukraina kuuluu eurooppalaiseen sivilisaatioon, ei ainoastaan maantieteellisesti ja historiallisesti, vaan mikä tärkeintä, niiden poliittisten arvojen kautta, joita se esitti oranssin vallankumouksen aikana ja jotka se jakaa demokraattisten eurooppalaisten valtioiden kanssa. Korruption, poliittisen vallan väärinkäytön ja yleisen tyytymättömyyden vuosikymmenen jälkeen ukrainalaiset heräsivät pitämään moraalisuutta ja henkisyttä hallitsevien tahojen elintärkeinä ominaisuuksina. Tämä on luonut perustan maani pyrkimyksille integroitua eurooppalaisiin taloudellisiin ja poliittisiin rakenteisiin.*²⁴⁹

Uuden poliittisen eliitin edustajien representaatiot tuottivat siis kuvaa Ukrainasta maana, joka on aina kuulunut ennen kaikkea henkisesti Eurooppaan ja sen arvomaailmaan. Samalla ne tuottivat käsitystä, jonka mukaan oranssin vallankumouksen myötä Ukraina on viimein lunastanut takaisin paikkansa eurooppalaisen sivilisaation piirissä.

4.4.2. Kädenojennusta odottaen

Ottaen huomioon Ukrainan uuden poliittisen eliitin tarpeen korostaa oranssin vallankumouksen muuttaneen perusteellisesti maan suhtautumista eurooppalaisiin arvoihin ja normien vastaanottamiseen, on tavallaan luonnollista, että johtajien lausunnoissa korostui jäsenyyslupauksen viipymisen aiheuttamasta pettymyksestä huolimatta sitoutuminen EU:n vaatimusten ja naapuruuspolitiikan ehtojen täyttämiseen. Samalla representaatioiden tasolla EU nähtiin merkittävänä toimijana, sen toivottiin olevan tulevaisuudessa entistystäkin vahvempi ja toisaalta osoitettiin ymmärrystä unionin murrosvaiheelle laajentumiskierroksen ja perustuslaillisen kriisin

²⁴⁸ *Democracy was the main goal and slogan of the Ukrainian Maidan (Square). By protesting in a non-violent manner, persistently for 17 days despite snow and cold weather, Ukrainians proved to be Europeans. The Orange revolution demonstrated a political and cultural choice made by Ukrainians in favor of European civilization, where our nation historically belongs. It was an explicit manifestation of Ukraine's decision to live in the Euro-Atlantic family of democratic nations.* (Tarasjuk 13.6.2005.)

²⁴⁹ *The Orange Revolution testified that Ukraine belongs to European civilization, not only geographically and historically, but more importantly, through the political values it demonstrated during the Orange Revolution and shares with democratic European countries. After a decade of corruption, abuse of political power against citizens and popular dissatisfaction, Ukrainians awoke and embraced morality and spirituality as vital attributes necessary for their governing bodies. This has formed the foundation for my country's pursuit of integrating into European economic and political structures.* (Juštšenko 6.2.2006.) Aiemmin Juštšenko totesi Financial Timesille, että: *”Minusta näyttää siltä, että eurooppalaiset arvot ovat luonnollisesti sovellettavissa Ukrainan traditioihin. Puhuimmepa poliittisista traditioista tai demokraattisista traditioista tai ihmisoikeuksista, eurooppalaiset arvot ovat hyvin läheisiä Ukrainan kansalle.”* (Juštšenko 18.10.2005.)

puristuksessa.²⁵⁰ Samaan aikaan representaatioissa korostuu kuitenkin myös ajattelutapa, jonka mukaan oranssin vallankumouksen tuoman suunnanmuutoksen jälkeen EU:n vaatimusten täyttäminen pitää johtaa unionin taholta kädenojennuksiin ja syvempään integraatioon.

*Me odotamme, että [naapuruuspolitiikan] toimintasuunnitelman poliittisten periaatteiden tehokas toimeenpano luo suotuisat olosuhteet assosiaatiosopimuksen solmimiselle EU:n kanssa ennakoiden Ukrainalle selkeitä euro-integraationäkymiä. Olen syvästi vakuuttunut, että olisi erittäin epäreilua jättää eurooppalaisen perheen ulkopuolelle kansakunta, joka on näin läheisesti kytkeytynyt Eurooppaan niin historiallisesti, kulttuurisesti kuin jopa mentaliteetiltäänkin, ja joka juuri äskettäin on todistanut eurooppalaisen luonteensa.*²⁵¹

*Emme aio säästää ponnisteluissamme sen varmistamiseksi, että vuoden 2006 [naapuruuspolitiikan] toimintasuunnitelma tulee sisältämään konkreettisen eurooppalaisen lupauksen Ukrainalle pelkkien hyvän naapurisuuden julistusten sijaan. Seuraavien kolmen vuoden aikana meidän on päästävä loppusuoralle suhteissamme – neuvotteluihin Ukrainan täydestä jäsenyydestä Euroopan unionissa.*²⁵²

Kuilu EU:n toimien ja Ukrainan unioniin kohdistamien odotusten välillä oli siis representaatioiden tasolla kaikkea muuta kuin kuroutunut umpeen. Kuten Parmentier on myöhemmin huomauttanut, EU:n diskurssi, jonka mukaan *aquis* on implementoitava, ja vasta sitten keskustellaan jäsenyydestä, oli Ukrainan jäsenyyden kannattajien toimesta kääntynyt ylösalaisin; Unionin pitäisi moraalista velvollisuudesta tarjota Ukrainalle jäsenyyttä, koska maa on oranssin vallankumouksen myötä sitoutunut eurooppalaisiin arvoihin.²⁵³

Ukrainan “omantunnon voitto” on sitäkin arvokkaampi, sillä se oli odottamaton ja lisäsi väkivallaton ja rauhanomainen. Uskon vahvasti, että se tämä on

²⁵⁰ Esim. Tarasyuk 8.3.2005, 10.3.2005b; Juštšenko 6.2.2006. Puhuessaan Washingtonissa syyskuussa 2005 Tarasyuk totesi muun muassa: ”Miksi etsiä muita teitä menestykseen, kun suoraan edessämme on sellainen vaikuttava menestystarina kuin Euroopan unioni. On totta, että EU elää vaikeita aikoja poliittisena unionina. Se ei kuitenkaan millään tavoin vaikuta unionin kykyyn näyttää esimerkkiä ja olla vaikutusvaltainen alueellinen toimija asioissa, joissa EU-jäsenmaat ovat yksimielisiä.” (Tarasyuk 19.9.2005.)

²⁵¹ ”We expect that the effective implementation of the Action Plan political priorities would create favourable conditions for advancing the perspective conclusion of the European Association Agreement with the EU, foreseeing clear euro-integration prospect for Ukraine. I am deeply convinced that it would be bitterly unfair to deprive of its own place in the united European family a nation so closely linked to Europe in terms of history, culture, even mentality, the one that has recently proved its European nature.” (Ryabtšuk 21.4.2005.)

²⁵² We will spare no efforts to assure that the 2006 Action Plan includes concrete European prospects for Ukraine instead of just declarations of good neighborhood. Within the next three years we must enter the homestretch of our relations – negotiations towards the full membership of Ukraine in the European Union. (Juštšenko 14.6.2005.)

²⁵³ Parmentier 2008: 113.

*rikastuttanut Eurooppaa ja maailmaa. Ja olisi reilua, mikäli Eurooppa tunnustaisi tämän voiton avaamalla maalleni oven Euroopan unioniin.*²⁵⁴

Uuden poliittisen eliitin lausunnoissa Venäjä määritellään edelleen strategiseksi kumppaniksi²⁵⁵ ja myös muut prioriteetit, transatlanttisen ja alueellisen yhteistyön vahvistaminen sekä WTO-jäsenyys ovat edelleen representaatioiden tasolla ennallaan.²⁵⁶ Sen sijaan Venäjän ja EU:n peluuttaminen toisiaan vastaan loistaa poissaolollaan. EU-integraatio määriteltiin nyt kiistattomasti Ukrainan tärkeimmäksi ulkopoliittiseksi tavoitteeksi ja suhteita Venäjään pyrittiin kehittämään tämän ensisijaisen tavoitteen asettaman viitekehyksen puitteissa. Presidentti Juštšenkön sanoin: *“Olen vakuuttunut, ettei Ukrainan tie Eurooppaan, kulkipa se miten nopeasti tahansa, ole Venäjälle ongelmallinen. Se voi olla ainoastaan hyödyksi Venäjän ja EU:n välisille suhteille. Euroopan integraatio ei tule olemaan täydellinen ilman integraatioita ja yhteistyötä Venäjän kanssa.*²⁵⁷ Venäjä-suhteet näyttävät siis ikään kuin alisteisina EU-suhteille. Erona aiempaan oli lisäksi se, että puhe integraatiosta tarkoitti, erityisesti presidentti Juštšenkön sekä ulkoministeri Tarasjukin lausunnoissa eksplisiittisesti myös Nato-jäsenyyttä.

Oranssin vallankumouksen myötä valtaan nousseen uuden eliitin lausuntojen tarkastelu vahvistaa osaltaan Browningin ja Christoun huomion uudesta diskursiivisesta strategiasta, jonka mukaan vasta oranssi vallankumous teki Ukrainasta EU-kelpoisen.²⁵⁸ Strategia on osittain jatkumoa Kutšman kaudelta, sillä sen keskiössä on edelleen näkemys, jonka mukaan EU:n ja Ukrainan rajan ei missään nimessä pitäisi merkitä unionin lopullista itärajaa. Näin siksi, ettei toimijoiden välillä ole olemassa mitään ”luonnollista” historiaan, maantieteeseen tai kulttuuriin pohjautuvaa rajaa.²⁵⁹ Uusi strategia sisälsi kuitenkin lisäksi näkemyksen, jonka mukaan oranssi vallankumous merkitsi

²⁵⁴ *Ukrainian 'victory of conscience' is even more valuable, since firstly it has been unexpected, and secondly, non-violent and peaceful. I strongly believe that it has enriched Europe and the world. And it would be just, if Europe would recognize this victory by opening for my country the door to the European Union.* (Tarasjuk 10.3.2005b.)

²⁵⁵ *“Ukraina pyrkii rakentamaan vakaat ja rakentavat suhteet suurimman pohjoisen naapurinsa Venäjän kanssa. Välittömästi noustuani Ukrainan presidentiksi ensimmäinen ulkomaanvierailuni suuntautui Moskovaan. Tämä maa on strateginen kumppanimme ja haluamme suhteittemme perustuvan molemminpuoliseen ymmärrykseen kansallisista intresseistä ja taloudellisista eduista. Lupaam työkennellä läpinäkyvien, tasavertaisten ja läheisten Venäjä-suhteiden eteen.”* (Juštšenko 6.2.2006).

²⁵⁶ mm. Tarasjuk 13.6.2005.

²⁵⁷ *“I am convinced that Ukraine’s path to Europe, no matter how fast it is taken, is not problematic for Russia. It will only facilitate beneficial relations between Russia and the EU. European integration will not be complete with integration and cooperation with Russia.”* (Juštšenko 6.2.2006.)

²⁵⁸ Browning ja Christou 2010: 114.

²⁵⁹ Parmentier 2008: 113.

perustavanlaatuista katkosta suhteessa Kutšman kauteen. Vallanvaihdoksen myötä Ukraina oli aidosta sitoutunut eurooppalaisiin arvoihin ja tämän seurauksena maasta oli tullut viimein EU-kelpoinen. Tätä taustaa vasten Ukrainan uuden johdon pettymys EU:n varovaisuuteen ja erityisesti naapuruuspolitiikkaan on varsin ymmärrettävää.

4.5. Valikoivasta lähentymisestä normien vastaanottoon - poliittiset käytännöt oranssin vallankumouksen jälkeen

Ukrainan EU-suhteita määrittelevässä representaatioissa on siis oranssin vallankumouksen jälkeen identifioitavissa sekä jatkuvuutta että muutoksia. Viittaukset ukrainan eurooppalaisuuteen maantieteellisin ja historiallisin perustein ovat edelleen esillä, mutta arona erityisesti Kutšman kauden loppuvaiheiden representaatioihin on, että EU-jäsenyys näyttäytyy jälleen yksiselitteisesti Ukrainan tärkeimpänä ulkopoliittisena tavoitteena. Vielä silmiinpistävämpi ero aiempaan on normien vastaanottamisen korostuminen uuden poliittisen eliitin representaatioissa, ja Ukrainan eurooppalaisuuden määrittelemisen ennen kaikkea liberaalien arvojen kautta. Määritellessään Ukrainan paikkaa Euroopassa, maan uuden hallinnon edustajilla oli tarve korostaa, että oranssi vallankumous merkitsi täydellistä irtautumista Kutšman aikakaudesta.

Representaatioiden tasolla jatkumoa edusti puolestaan jäsenyyskysymyksen pitäminen agendalla ja toisaalta EU:n passiivisuuden ja erityisesti naapuruuspolitiikan kritisointi. Näin ennen kaikkea siksi, että EU määritteli ENP:n täysin jäsenyyskysymyksestä erilliseksi järjestelyksi ja toisaalta siksi, että ENP:n kontekstissa Ukraina koki tulleen asemoiduksi samaan kategoriaan sellaisten maiden kanssa, joilta teoreettinenkin jäsenyysperspektiivi puuttuu täysin. Ukrainan uuden johdon edustajien lausunnoissa naapuruuspolitiikkaa näyttäytyy ikään kuin välivaiheena, jonkinlaisena syvemmän integraation esikouluna, ja uusi poliittinen johto toivoi saavansa nopealla aikataululla konkreettisia kädenojennuksia EU:n taholta. Samalla lausunnoista huokuu kuitenkin sitoutuminen vaadittujen uudistusten toteuttamiseen, mutta ennen kaikkea siksi, että tämä on välttämätöntä EU:n jäsenyyskriteerien täyttämiseksi ja lisäksi uuden hallinnon näkökulmasta maan kehitykselle hyväksi.

4.5.1. Julistuksista uudistuksiin

Millikenin olettamusten mukaisesti analysoitujen diskursiivisten muutosten jälkeen huomio tulee jälleen kiinnittää siihen, millaisia valintoja identifioidut representaatiot tekivät mahdollisiksi.

Oranssin vallankumouksen jälkeen diskursiivinen produktiivisuus näyttäytyi siten, että aiemmasta poiketen ”eurooppalaiseen valintaan” yhdistyi näkemys Ukrainasta vastaanottavana objektina ja EU:sta normeja jakavana subjektina ja esikuvana, josta tuli ottaa mallia. Kutšman kauden viimeisistä vuosista poiketen ”eurooppalainen valinta” oli lisäksi jälleen konstruoitu Ukrainan ainoaksi ulkopoliittiseksi vaihtoehdoksi. Kuten edellä on tullut ilmi, ennen oranssia vallankumousta ”eurooppalaista valintaa” korostaneet diskursiiviset käytännöt eivät missään vaiheessa konkretisoituneet johdonmukaisena uudistuspolitiikkana ja huolimatta julistuksellisesta samaistumisesta Eurooppaan, eurooppalaisten normien omaksuminen oli varsin valikoivaa.²⁶⁰ Sen sijaan oranssin vallankumouksen jälkeen diskursiivinen produktiivisuus näyttäytyi politiikan muotoilun ohella myös implementaation tasolla siten, että naapuruuspolitiikan alkuvaiheessa Ukrainan uusi johto pyrki todella EU:n naapuruuspolitiikan toimintaohjelman toteuttamiseen. Tämä käy ilmi selvästi komission naapuruuspolitiikan implementaation etenemistä arvioivassa ensimmäisessä virallisessa raportissa, olkoonkin, että komissiolla oli toki tarve korostaa EU:n uuden ulkopoliittisen työkalun toimivuutta. Joka tapauksessa sekä komission että Ukrainan edustajien omien arvioiden mukaan maa saavutti oranssia vallankumousta seuranneen vuoden aikana huomattavaa edistystä oikeusvaltion periaatteiden, erityisesti lehdistönvapauden ja kansansilaisyyhteiskunnan toimintaedellytysten vahvistamisessa.²⁶¹

EU:n ja Ukrainan suhteet etenivät myös ulko- ja turvallisuuspolitiikan saralla. Presidentti Juštšenkon ja hänen moldovalaisen virkaveljensä Vladimir Voroninin vetoomusten myötä EU käynnisti Ukrainan ja Moldovan välisellä rajalla tarkkailuoperaation (*EU Border Assistance Mission, EUBAM*) tukeakseen kyseisten maiden viranomaisia ja edesauttaakseen Transnistrian konfliktin ratkaisua. Ukraina toimi asiassa varsin aktiivisesti ja sai panoksestaan EU:lta kiitosta.²⁶² Yhteistyön aktivoituminen näkyi myös muun muassa Ukrainan osallistumisena EU:n poliisioperaatioihin entisen Jugoslavian alueella ja liittymisenä maamiinat kieltävään Ottawan sopimukseen, jonka vaatimusten toteuttamiseen EU lupasi tukeaan. Ukrainan uusi johto puolestaan tuki, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, EU:n yhteisiä ulko- ja turvallisuuspoliittisia kantoja. Ukraina saavutti huomattavaa edistystä myös keskeisissä oikeus- ja sisäasioihin liittyvissä tavoitteissa. EU ja Ukraina pääsivät viisumikäytännöistä periaatteelliseen sopimukseen lokakuussa 2006, joskin kysymys viisumivapaudesta on hiertänyt osapuolten suhteita tämän jälkeenkin. Yksi Ukrainan pitkäaikaisista tavoitteista täyttyi, kun maa saavutti markkinatalouden statuksen

²⁶⁰ Browning ja Christou 2010: 113.

²⁶¹ Commission of the European Communities 2006: 2 ja 4; Secretariat of Ukrainian Part for the Ukraine – EU Co-operation Committee 26.6.2006: 4-9.

²⁶² Commission of the European Communities 2006: 6.

joulukuussa 2005 EU:n poistettua Ukrainan siirtymätalouksien listalta.²⁶³ Lisäksi neuvottelut Ukrainan WTO-jäsenyydestä ja jäsenyyden edellyttämät uudistukset etenivät lupaavasti, joskin ukrainalaiset olivat asian suhteen omissa arvioissaan komissiota toiveikkaampia.²⁶⁴ Samaan aikaan EU ja Ukraina kävivät epävirallisia keskusteluja vapaakauppa-alueen toteuttamisedellytyksistä Ukrainan liityttyä kauppajärjestön jäseneksi.²⁶⁵ Myös lainsäädännöllinen lähentyminen, sekä EU:n vaatimusten edellyttämä standardisointi etenivät sekä komission että ukrainalaisten oman arvioinnin mukaan rivakasti, joskin komission taholla talouden korruptoituneisuus nähtiin edelleen vakavana ongelmana.²⁶⁶ EU:n ja Ukrainan joulukuussa 2005 allekirjoittama muistio energiayhteistyöstä loi puolestaan edellytyksiä jatkolle tällä osapuolten suhteiden kannalta keskeisellä politiikan osa-alueella.

4.5.2. Uuden aikakauden alku vai välivaihe?

Ukrainan uuden poliittisen johdon representaatiot tuottivat niin ikään kuvaa Ukrainasta normien vastaanottajana ja EU-integraation edellytyksenä näyttäytyivät tässä katsannossa sitoutuminen eurooppalaisiin arvoihin ja uudistusten toteuttamiseen, ei yksin maan historia ja maantieteellinen sijainti. Kaiken kaikkiaan Ukrainan toteuttamien uudistusten sekä EU:n ja Ukrainan yhteistyön myönteinen eteneminen laajalla rintamalla vuoden 2004 pattitilanteen jälkeen voidaan katsoa osoitukseksi diskursiivisten muutosten produktiivisuudesta ja Ukrainan uuden eliitin halusta julistuksellisen samaistumisen ohella viedä maa normeja vastaanottavalle linjalle. Vaikka ukrainalaiset olivat yleisesti ottaen uudistusten etenemistä koskevissa arvioissaan jossain määrin EU:ta toiveikkaampia, ja vaikka korruptoituneisuus ja hallintokoneiston rajallinen kapasiteetti rajoittivat edelleen eliitin mahdollisuuksia toteuttaa uudistuksia, voidaan Juštšenkön hallinnon katsoa toteuttaneen tavoitteensa, jonka mukaan Ukrainan tuli erottautua Kutšman hallinnon tyhjistä integraatioretoriikasta toteuttamalla sisäisiä uudistuksia määrätietoisesti.²⁶⁷ Kevään 2006 parlamenttivaalit olivat niin ikään konkreettinen osoitus normien vastaanottamisesta, sillä pahimman kilpakumppaninsa ex-pääministeri Janukovitšin johtaman Alueiden puolueen selkeästä

²⁶³ Yhdysvallat teki saman keväällä 2006. Ennen Oranssia vallankumousta EU piti Ukrainaa edelleen ei-markkinatalousmaana, mikä mahdollisti huomattavien tullien ja tariffien asettamisen. Esim. vielä vuonna 2003 EU asetti huomattavia tariffeja mm. maatalouden ja metalliteollisuuden tuotteille, jotka molemmat kuuluvat Ukrainan talouden keskeisiin sektoreihin. (Razumkov Center 2003: 6)

²⁶⁴ Commission of the European Communities 2006: 9. Secretariat of Ukrainian Part for the Ukraine – EU Co-operation Committee 26.6.2006: 19-21.

²⁶⁵ Commission of the European Communities 2006: 9. Secretariat of Ukrainian Part for the Ukraine – EU Co-operation Committee 26.6.2006: 21.

²⁶⁶ Commission of the European Communities 2006: 11.

²⁶⁷ Kuzio 2006: 40; sit. Browning ja Christou 2010: 113-114.

vaalivoitosta huolimatta, presidentti Juštšenko pidättäytyi ”hallinnollisista toimenpiteistä”. Ukraina saikin laajalti kiitosta vaaleista, joiden kansainvälinen tarkkailuoperaatio totesi olleen yleisesti ottaen vapaat ja rehelliset ja täyttäneen Etyjin ja Euroopan neuvoston suositukset.²⁶⁸

Samalla vaalitulos merkitsi kuitenkin oranssin rintaman hajoamista ja epävarmojen aikojen paluuta Ukrainan sisäpolitiikkaan. Marraskuun 2004 näyttävistä mielenosoituksista huolimatta oranssin rintaman politiikka ei nauttinut kansansuosiota Ukrainan kaikissa osissa, eikä ennen kaikkea onnistunut lopettamaan armotonta valtakamppailua maan politiikan huipulla. Erityisesti Presidentti Juštšenkön ja tämän lähimpänä liittolaisena oranssin vallankumouksen aikana esiintyneen Julija Tymošenkön välit olivat alusta asti myrskyisät, mikä johti viimeksi mainitun eroon pääministerin tehtävistä vain reilun puolen vuoden jälkeen syyskuussa 2005.²⁶⁹ Kuten Anna Melnykovska on huomauttanut, oranssi vallankumous oli varsin moninaisten poliittisten voimien ponnistus, joka tähtäsi Kutšman taantumuksellisen aikakauden lopettamiseen vailla yhtenäistä näkemystä maan tulevasta suunnasta, ja yhteisen tavoitteen saavuttamisen jälkeen koalitio alkoi repeillä.²⁷⁰

Lisäksi Ukrainan uuden poliittisen johdon sovittelevat ja strategista kumppanuutta painottavat lausunnot eivät onnistuneet estämään Venäjä-suhteiden heikkenemistä, vaan maan uuden johdon suhteet Moskovaan olivat varsin vaikeat. Representaatiot tuottivat kyllä käytänteitä, joiden myötä Ukrainan uusi hallinto pyrki lieventämään oranssin vallankumouksen myötä tulehtuneita suhteita ja merkittävänä symbolisena eleenä presidentti Juštšenko muun muassa kiirehti tekemään ensimmäisen valtiovierailunsa Moskovaan pian virkaanastumisensa jälkeen, Niin ikään varoakseen ärsyttämästä pohjoista naapuriaan Ukraina ei myöskään tukenut EU:n Valko-Venäjäälle maan skandaalikäryisten presidentinvaalien jälkeen asettamia sanktioita. Tästä huolimatta erimielisyydet erityisesti Venäjän toimittaman maakaasun hinnasta sekä presidentti Juštšenkön halu viedä maansa Natoon johtivat väistämättä ongelmiin. Vuoden vaihteessa 2005–2006 Ukrainan kautta kaasunsa saavat EU-maat saivat ensimmäisen kerran tuntea erimielisyyksien seuraukset luissaan ja ytimissään Venäjän katkaistua talvipakkasilla kaasutoimitukset Ukrainaan useiksi päiviksi.

4.6. Viisasta varovaisuutta vai hukattu mahdollisuus? – Ukraina ja EU:n toimijuus oranssin vallankumouksen jälkeen

²⁶⁸ Commission of the European Communities 2006: 3-4.

²⁶⁹ Tymošenko nousi uudelleen pääministeriksi poliittisen kriisin ja ennen aikaisten parlamenttivaalien jälkeen joulukuussa 2007.

²⁷⁰ Melnykovska 2008: 2.

Oranssin vallankumouksen jälkeen Ukrainan uuden johdon representaatiot tuottivat siis kuvaa Ukrainasta vastaanottavana objektina ja EU-integraation edellytyksinä näyttäytyivät sitoutuminen eurooppalaisiin arvoihin ja uudistusten toteuttamiseen. Samalla ne toimivat osoituksena siitä, miten muutokset naapurivaltioiden käsityksissä ja odotuksissa EU:ta kohtaan vaikuttavat merkittävästi unionin kykyyn edistää toimijuuttaan lähialueillaan. EU:n ja Ukrainan suhteissa vuoden 2004 jälkeen tapahtuneet muutokset ovat toisin sanoen osoitus prosessista, jossa yksipuolisen toimijuuden rakentamisen sijaan EU:n toimintaympäristö muotoutuu vuorovaikutuksessa naapurivaltioiden kanssa. Tätä konstruktivistista tulkintaa EU:n toimijuudesta vahvistaa osaltaan se, että vuoden 2006 alun jälkeen uudistusten tahti jälleen hidastui Ukrainan epävakaa poliittisen tilanteen myötä, mikä myös komission arvioissa pantiin merkille.²⁷¹ Samaan aikaan osittain uudenlaisesta diskursiivisesta strategiasta huolimatta Ukrainan uusi johto jatkoi edeltäjiensä tapaan naapuruuspolitiikan kritisointia ennen kaikkea siksi, että se oli suunniteltu jäsenyyskysymyksestä erilliseksi järjestelyksi ja toisaalta siitä syystä, että ukrainalaiset kokivat tulleen luetuiksi samaan kategoriaan sellaisten maiden kanssa, joilta jäsenyysperspektiivi puuttui täysin. Kuilu Ukrainan EU:hun kohdistamien odotusten ja unionin omien toimien välillä leveni entisestään.

Naapuruuspolitiikka näytti Ukrainan kohdalla aluksi toimivan, mutta ei välttämättä siksi, että se olisi ollut EU:n mahtava uusi ulkopoliittinen työkalu ja osoitus unionin vahvistuneesta toimijuudesta suhteessa naapurivaltioihin, vaan siksi, että oranssin vallankumouksen jälkeen Ukrainan uusi johto ainakin aluksi sitoutui EU:n vaatimusten täyttämiseen. Sitoutumisen taustalla vaikutti kuitenkin epäilemättä uuden poliittisen eliitin usko siihen, että toimintaohjelman toteuttaminen muuttuneissa olosuhteissa johtaisi syvempään integraatioon ja lopulta EU-jäsenyyteen. Komission ENP:n tavoitteiden toteutumista koskevista myönteisistä arvioista huolimatta Ukrainan näkökulmasta naapuruuspolitiikka näyttäytyi siis pikemminkin jonkinlaisena välttämättömänä välivaiheena. Kuten Irina Solonenko on huomauttanut, Ukrainan keskeisin ulkopoliittinen tavoite oranssin vallankumouksen jälkeen oli nimenomaan muuttaa EU:n lähestymistapaa.²⁷² Toteuttamalla toimintasuunnitelman ja siihen keväällä 2005 lisätyn kymmenen kohdan liitteen tavoitteet Ukraina pyrki, myötämielisten EU-jäsenmaiden tuella, siis ennen kaikkea pitämään integraatiopyrkimyksenä agendalla. Samaan aikaan tulee huomioida, että EU:n vaatimien uudistusten toteuttaminen oli Ukrainan uudelle johdolle sisäpoliittisesti johdonmukaista ja välttämätöntäkin, olihan uusi eliitti noussut valtaan profiloituen nimenomaan eurooppalaisten arvojen puolustajana. Tässä mielessä EU:n toimijuus oranssin vallankumouksen jälkeen liittyy

²⁷¹ Commission of the European Communities 2006: 3.

²⁷² Solonenko 2006: 47.

unionin statukseen ja esimerkiksi arvoyhteisönä. Lisäksi pääasiallisten poliittisten vastustajien oranssissa vallankumouksessa kärsimän arvovaltatappion myötä uuden poliittisen johdon asema ja kansansuosio olivat aluksi vahvalla pohjalla.

Rachel Vanderhill on epäilemättä oikeassa todetessaan, että oranssin vallankumouksen jälkeenkin EU:n politiikka suhteessa Ukrainaan oli epämääräistä unionin pyrkiessä samanaikaisesti tukemaan uudistuksia ja toisaalta välttämään sitoutumista Ukrainan EU-jäsenyyteen tulevaisuudessa.²⁷³ Jäänee ikuisiksi arvoitukseksi mitä olisi tapahtunut, mikäli EU olisi oranssin vallankumouksen jälkeisessä tilanteessa käyttänyt tehokkainta ulkopoliittista asettaan ja avannut tien Ukrainan EU-jäsenyydelle. Irina Solonenko kuuluu niihin, joiden mielestä EU teki suuren virheen, kun se ei oranssin vallankumouksen jälkeenkään EU tehnyt mitään sellaisia sitoumuksia, jotka olisivat tukeneet Ukrainan heikkoja demokraattisia voimia.²⁷⁴ Kuten todettua, oranssi vallankumous oli varsin moninaisten poliittisten voimien ponnistus, joka tähtäsi ennen kaikkea Kuchman taantumuksellisen aikakauden lopettamiseen vailla yhtenäistä näkemystä maan tulevasta suunnasta ja yhteisen tavoitteen saavuttamisen jälkeen oranssi koalitio alkoi varsin pian osoittaa hajoamisen merkkejä. Eksplisiittinen lupaus EU-jäsenyydestä tulevaisuudessa olisi kenties saattanut olla se yhdistävä tekijä, joka olisi pitänyt koalition yhtenäisenä ja uudistusprosessin vauhdissa.²⁷⁵ Toisaalta on huomioitava, että EU oli kesällä 2005 vakavan sisäisen kriisin kourissa perustuslaillisen sopimuksen kaaduttua Ranskan ja Alankomaiden kansanäänestysten seurauksena. On myös syytä muistaa, että epävakaat ajat palasivat Ukrainan sisäpolitiikkaan varsin pian, mikä myös EU:ssa pantiin merkille, ja uudistusten tahti alkoi hidastua jo vuoden kuluttua oranssin vallankumouksen jälkeisestä vallanvaihdoksesta. Jälkikäteen arvioituna EU:n varovaisuudessa oli siis kenties ripaus viisautta, sillä Ukrainan oranssi hetki ei sittenkään näyttänyt tuovan perusteellista muutosta maan sisäiseen poliittiseen elämään. Ukrainalaisten itsepintaisuus jäsenyyskysymyksen esillä pitämisessä ja tyytymättömyys unionin passiivisuutta kohtaan eivät kuitenkaan hävinneet minnekään, mikä puolestaan pakotti EU:n reagoimaan.

Kuilu Ukrainan EU:hun kohdistamien odotusten ja unionin toimien välillä oli siis suurimmillaan oranssin vallankumouksen jälkeen. Kuten muun muassa Inna Melnykovska on huomauttanut, ottaen huomioon Ukrainan eurooppalaisen valinnan ja julkilausutut jäsenyyspyrkimykset on vaikea nähdä EU:n erityisemmin rohkaisseensa Ukrainaa muutoksiin, jotka olisivat voineet johtaa demokraattisten

²⁷³ Vanderhill 2008: 71.

²⁷⁴ Solonenko 2009: 722.

²⁷⁵ Melnykovska 2008: 2.

instituutioiden ja markkinatalouden rakenteiden vahvistumiseen kaikkein tärkeimmän uudistusten toteuttamisesta jaettavan palkinnon pysyessä visusti kaapissa.²⁷⁶ EU:n vastaus oli sen sijaan suhteiden kehittäminen naapuruuspolitiikan puitteissa, jonka keskeisistä heikkouksista vallitsee yhä edelleen tutkijoiden piirissä varsin yhtenäinen näkemys. Ensinnäkin järjestelyn tarjoamat porkkanat olivat epämääräisesti muotoiltuja verrattuna naapurivaltioilta vahdittaviin uudistuksiin, politiikkaan ei liittynyt minkäänlaista sanktiojärjestelmää ja käsitys politiikan kohteena olevien maiden hallintokoneistojen kyvystä toteuttaa vaadittuja uudistuksia nopealla aikataululla oli vähintäänkin optimistinen. Kuten Florent Parmentier huomauttaa, mikäli politiikan kohteena olevan valtion hallintokoneisto ei kykene viemään vaadittuja uudistuksia läpi, tai ei vastaavasti kunnioita laillisuusperiaatetta, minkäänlainen ehdollisuus ei voi toimia.²⁷⁷ Molemmat premissit sopivat Ukrainaan Kutšman kaudella, jolloin naapuruuspolitiikan toimintaohjelmasta alun perin neuvoteltiin. Keskittyminen naapuruuspolitiikan kontekstissa ainoastaan ehdollistamiseen ja mekanismeihin, joilla EU pyrkii normien levittämiseen johtaa kuitenkin väistämättä vertailuun naapuruuspolitiikan ja laajentumisen välillä ja vaarana on tällöin, että politiikan kohteena olevien maiden sisäisten muutosprosessien merkitys jää suurelta osin huomioimatta.²⁷⁸ Konstruktivistisessä tulkinnassa normien leviäminen – ja vastaanottaminen – nähdään sosiaalisena vuorovaikutuksena, toisin sanoen toimien, reaktioiden ja vastavuoroisen mukautumisten prosessina.²⁷⁹ Ukrainan poliittisen eliitin suhtautuminen normien vastaanottoon oli siis edeltäjiään selvästi myönteisempää, mutta naapuruuspolitiikka ei sen silmissä ollut maan integraatiopyrkimysten kannalta tyydyttävä järjestely. Kuten tulemme huomaamaan, EU:n oli puolestaan mukauduttava ja reagoitava Ukrainan vallanvaihdoksesta aiheutuneeseen toimintaympäristön muutokseen.

4.7. Idealismista pragmaattisuuteen – ”eurooppalaisen valinnan” representaatiot vuosina 2006 -2009

Oranssissa vallankumouksessa Ukrainan johtoon noussut koalitio ajautui siis varsin nopeasti sisäisiin riitoihin ja menetti väliaikaisesti asemansa maaliskuun 2006 parlamenttivaalien myötä. Aluksi tosin näytti siltä, että vaaleissa toiseksi sijoittunut ex-pääministeri Julija Tymošenkun blokki ja Juštšenkun puolue Meidän Ukrainamme muodostaisivat hallituksen pienen sosialistipuolueen tuella, vaikka vaalien selvä voittaja olikin Janukovitšin Alueiden puolue.²⁸⁰ Vaiheikkaan

²⁷⁶ Melnykovska 2008: 2. kts. aiheesta esim. Wolczuk 2007.

²⁷⁷ Parmentier 2006: 11.

²⁷⁸ Parmentier 2006: 10 ja 23; 2008: 103.

²⁷⁹ Parmentier 2006: 10.

²⁸⁰ Alueiden puolue sai 32 % äänistä ja 186 edustajaa 450-paikkaiseen *radaan*. Tymošenkun blokki sai 22 % ja 129 edustajaa. Huomionarvoista on, että presidentti Juštšenkun Meidän Ukrainamme sai ainoastaan vajaat 14 % äänistä ja

tapahtumasarjan ja pitkällisen poliittisen kädenväännön jälkeen - jonka aikana Alueiden puolueen edustajat mm. saartoivat parlamentin istuntosalin useiksi päiviksi kesä-heinäkuun vaihteessa - Meidän Ukrainamme ja Tymošenkon blokki eivät lopulta kyenneet muodostamaan hallitusta. Sosialistipuolue sanoutui irti koalitiosta ja vaihtoi puolta, mikä puolestaan avasi Alueiden puolueelle tien hallitukseen ja Janukovitšille tilaisuuden nousta uudelleen pääministeriksi. Tämä tapahtui lopulta elokuun alussa Janukovitšin allekirjoitettua yhdessä presidentti Juštšenkon kanssa periaatteellisen julistuksen, jonka oli muun muassa tarkoitus turvata Ukrainan ”eurooppalaisen valinnan” tulevaisuus.²⁸¹

On vaikea sanoa, missä määrin Janukovitšin paluu pääministeriksi aiheutti huolestumista EU:n taholla, olihan hän edellisen kerran pääministerinä toimiessaan ollut hylkäämässä naapuruuspolitiikan toimintasuunnitelmaa ja suhtautunut ajoittain suorastaan välinpitämättömästi unionin vaatimuksiin kutsuen EU:n toimintaa Ukrainaa kohtaan nöyryyttäväksi.²⁸² Toisaalta, kuten edellä on todettu, Janukovitšin hallituksen ja presidentti Kutšman asenne saattoi tuolloin aiheuttaa EU:n johtajien piirissä jopa jonkinlaista helpotusta, tekihän se unionille helpoksi sivuuttaa kiusalliset kysymykset jäsenyysaikataulun määrittelystä. Virallisissa kannanotoissaan EU antoi joka tapauksessa Ukrainalle tunnustusta parlamenttivaalien rehellisyydestä osoituksena maan demokratisoitumiskehityksen etenemisestä. Tästä huolimatta olisi voinut olettaa, että Janukovitšin noustua uudelleen pääministeriksi ja hänen johtamansa, Itä-Ukrainan pääosin venäjänkielisiltä alueilta kannatuksensa ammentavan Alueiden puoleen miehitettyä enemmistön ministerinpaikoista, Ukrainan ulkopoliittista linjaa ja suhtautumista EU-integraatioon määrittävissä representaatioissa olisi ilmennyt ainakin jonkinlaisia muutoksia verrattuna oranssin vallankumouksen jälkeiseen integraatiohuumaan. Janukovitšin pääministerikauden lausunnot Ukrainan ”eurooppalaisesta valinnasta” olivat kuitenkin pääosin hyvin samankaltaisia, kuin oranssissa vallankumouksessa valtaan nousseen eliitin representaatiot edellisen vuoden aikana. Kautta linjan Janukovitšin pääministerikauden puheissa korostuvat johdonmukaisesti yhtäältä ”eurooppalainen valinta” Ukrainan tärkeimpänä ulkopoliittisena tavoitteena ja toisaalta jäsenyyskysymyksen pitäminen esillä. Oranssin koalition edustajien tapaan representaatioissa korostui samanaikaisesti myös sitoutuminen

81 edustajaa menettään selvästi kannatustaan vuoden 2002 vaaleista. Ukrainan poliittisen kentän fragmentoituneisuudesta kertoo puolestaan, että vaaleihin osallistui kaikkiaan 45 puoluetta, joista ainoastaan viisi onnistui ylittämään kolmen prosentin äänikynnyksen.

²⁸¹Home Office 2006. Julistuksen allekirjoittivat kaikkien merkittävimpien puolueiden johtajat, mutta Tymošenko kieltäytyi nimittäen julistusta oranssin koalition antautumiseksi. Lopulta kuitenkin myös muutamat Tymošenkon puolueen kansanedustajista äänestivät Janukovitšin pääministeriyden puolesta. Meidän Ukrainamme – puolueen edustajista näin teki yli kolmannes.

²⁸²Vahl 2004: 1.

EU:n vaatimusten toteuttamiseen ja normien vastaanottoon sekä – hieman yllättäen – myös Venäjä-suhteiden määrittäminen oranssin koalition edustajien tapaan EU-integraation viitekehyksen läpi. Niin ikään oranssin eliitin representaatioiden tapaan Janukovytsin pääministerikauden lausunnoissa suotiin myös ymmärrystä EU:n sisäiselle murrosvaiheelle.

*Integroituminen Eurooppaan pysyy Ukrainan strategisena prioriteettina. Muutamana päivänä sisällä aloitamme Euroopan unionin kanssa neuvottelut uudesta sopimuksesta yhteistyömme perustaksi, jonka tulisi mielestämme sisältää viesti selkeistä eurooppalaisista näkymistä Ukrainalle. Ukraina ymmärtää EU:n institutionaaliset ongelmat sekä perustuslailliseen prosessiin liittyvät ongelmat. Toivoisimme näkevämme Euroopan unionin taholta samanlaista ymmärrystä omille näkemyksillemme. Emme aio luopua eurooppalaisista pyrkimyksistämme ja vaadimme jatkossakin EU:lta avoimuutta Ukrainaa kohtaan.*²⁸³

*Kattavien, ystävällisten ja molempia osapuolia hyödyttävien suhteiden kehittäminen Venäjän kanssa on keskeinen osa Ukrainan eurooppalaista valintaa. Samaan aikaan sekä meitä että venäläisiä kumppaneitamme ajavat maidemme omat kansalliset intressit.*²⁸⁴

Lausunnot eivät myöskään olleet pelkästään ulkomaisilla areenoilla EU:n suuntaan osoitettua liturgiaa, vaan viesti oli samansisältöinen myös kotimaassa. Puhuessaan maansa parlamentille pian pääministeriksi tulonsa jälkeen Janukovitš määritteli uuden hallituksensa jatkavan maan ulkopoliittista linjaa todeten muun muassa, että: ”Uuden hallituksen kantana on: Ukrainan eurooppalainen valinta strategisena ulkopoliittisena suuntana on muuttumaton ja määrätietoinen. Kuten vuosina 2006–2007 Ukrainan hallitus tulee toimeenpanemaan toimintasuunnitelmassa määritellyt integraatiotoimet.”²⁸⁵ Kaiken kaikkiaan ero oli siis representaatioiden tasolla

²⁸³ *The European integration remains a strategy priority for Ukraine. In a few days, we start negotiations with the European Union on a new base Agreement on cooperation which, to our mind, should contain a message for clear European prospect of Ukraine. Ukraine understands the institutional problems of the EU and problems concerning the constitutional process. We hope to see the same understanding of our stand from the direction of the European Union. We will not give up our European aspirations and continue to insist on the EU openness toward Ukraine. (Janukovitš 28.2.2007a.)*

²⁸⁴ *Development of all-round, friendly and mutually beneficial relations with Russia is an integral component of the European choice of Ukraine. At the same time, we and our Russian partners are guided by our own national interests. (Janukovyts 26.1.2007.)* Viikkoa aiemmin Janukovyts totesi puolestaan, että: ”Ukrainan Strateginen suunta on eurointegraatio, kuten laissa on määritetty. Johtamani puolue pohjusti integraatiota jo ensimmäisessä puolueohjelmassaan vuonna 1997. Mitä tulee suhteisiin Venäjän kanssa, ovat ne aina olleet luonteeltaan strategiset ja molempia hyödyttävät. Tästä huolimatta olemme aina puolustaneet omia intressejämme.” (Janukovitš 19.1.2007.)

²⁸⁵ *“The new Government’s position is: the European choice of Ukraine as a strategic foreign policy course of the state is unchangeable and resolute. As for 2006-2007 – the Ukrainian Government will implement European integration tasks defined by the Ukraine-EU Action Plan.” (Janukovyts 9.10.2006.)* Puhuessaan muutamaa päivää aiemmin Yhdysvaltain vierailullaan Janukovyts totesi, että: ”Presidentti ja minä olemme yhtä mieltä myös siitä, että Ukraina on tehnyt

huomattava verrattuna Janukovitšin edelliseen pääministerikauteen vuosina 2002–2004, jolloin maan tuolloisen poliittisen eliitin lausunnoissa suhtautuminen EU:n vaatimuksiin oli ajoittain suorastaan välinpitämätöntä ja lopulta koko ”eurooppalaisen valinnan” tulevaisuus vaikutti ainakin jossain määrin kyseenalaiselta.

4.7.1. Arvojen läpilyönti?

Mikä huomionarvoisinta, Janukovitšin pääministerikaudella Ukrainan EU-suhteita määrittelevät representaatiot osoittivat jatkuvuutta myös siinä suhteessa, että niissä korostuivat normien vastaanotto sekä maan eurooppalaisuuden määrittelemine ennen kaikkea arvojen pohjalta. Puhuessaan Ukrainan ja EU:n yhteistyöneuvoston lehdistötilaisuudessa pian pääministeriksi nousunsa jälkeen Janukovitš korosti oranssin koalition johtajien lausuntoja mukailleen maansa sitoutumista naapuruspolitiikan vaatimusten täyttämiseen todeten muun muassa: *”Me emme tule lähestymään EU:ta iskulausein, vaan konkreettisella ja sinnikkäällä työllä.”*²⁸⁶ Tämän jälkeenkin Janukovitš kytki useaan otteeseen maansa eurooppalaisuuden liberaaleihin arvoihin ja integraation normien vastaanottamiseen toistellen lähes sanasta sanaan oranssin eliitin johtajien lausuntoja edellisen vuoden ajalta.

*Ei ole mahdollista julistaa omistautumistaan eurooppalaisille arvoille ja samanaikaisesti toimia niistä piittaamattomalla tavalla... Kansakuntamme historia, kulttuuri, elämäntapa ja tottumukset ovat aina olleet erottamattomat mantereemme sivilisaatiosta. Siksi ukrainalaiset eivät koskaan kysy, missä maan pitäisi olla tänään, sillä vastaus on hyvin yksinkertainen ja looginen – täysivaltaisena jäsenenä eurooppalaisessa yhteisössä, jossa vallitsevat demokraattiset arvot ja ihanteet.*²⁸⁷

eurooppalaisen valinnan ja tulee ajamaan läheisempiä suhteita eurooppalaisten ja euro-atlanttisten instituutioiden kanssa. EU:n kanssa työskentelemme naapuruspolitiikan toimintasuunnitelma tukemina, minkä toivomme johtavan vapaakauppa-alueita käsittelevien neuvottelujen aloittamiseen.” (Janukovitš 5.10.2006.)

²⁸⁶*”We will be approaching the EU not with slogans, but with concrete persevering work.”* (Janukovitš 14.9.2006.)

²⁸⁷*One can never declare its devotion to the European values in words and disregard them in actions... The history of our nation, its culture, way of life and customs has always been inseparable from the civilization of our continent. That’s why Ukrainians never question where Ukraine should be today as the answer proves very simple and logical – only among full members of a modern European community where democratic values and ideals govern.* (Janukovyts 28.2.2007b.)

Sama teema toistui Janukovytsin pääministerikauden puheissa useasti. *”Kautta Euroopan historian, Ukraina on ollut pahoin väärinymmärretty lännen pääkaupungeissa. Viime vuosisadan puoliväliin asti maahan viitattiin nimellä ”Okraina”, mikä kirjaimellisesti tarkoittaa rajamaata eurooppalaisen sivilisaation ja kaukaisen, tuntemattoman Venäjän välillä. Euroopassa on kenties edelleen monia, jotka näkevät meidät tällä tavoin, mutta asiat ovat Ukrainassa muuttuneet niin perusteellisesti, että se yllättää jopa niitä meistä, jotka ovat olleet mukana tuota muutosta tekemässä.”* (Janukovitš 5.10.2006.)

Analogia oranssin vallankumouksen johtohahmojen lausuntoihin ja toisaalta ero Kutšman kauteen tulee varsin selkeästi esille. Ukrainan paikka oli siis aina ollut ennen kaikkea henkisesti Euroopassa, ja maa oli tekemässä paluuta henkiseen kotiinsa. EU:n asettamien normien vastaanottaminen on puolestaan välttämätöntä, jotta paluu olisi mahdollista. Voidaan siis perustellusti todeta, että Janukovitšin pääministerikaudella Ukrainan EU-suhteita ja maan ”eurooppalaista valintaa” määrittävät representaatiot eivät juuri muuttuneet verrattuna oranssin vallankumouksen jälkeiseen vuoteen. Oranssin vallankumouksen myötä muuttuneen suhtautumisen EU:hun, eurooppalaisiin arvoihin ja normien vastaanottamiseen voisi siis pelkästään representaatioiden perusteella katsoa kahden vuoden aikana leikanneen läpi koko Ukrainan poliittisen kentän. Ennen pitkälle meneviä johtopäätöksiä on jälleen kerran kuitenkin kiinnitettävä huomiota diskurssien produktiivisuuteen. Lisäksi on huomioitava, ettei Janukovytsin ja presidentti Juštšenkon edellä mainittu sopimus maan ulkopoliittisen linjan jatkuvuudesta suinkaan merkinnyt maan sisäpoliittisten ongelmien päättymistä. Päinvastoin, Janukovitšin hallituksen päästyä EU:n kanssa alkuun neuvotteluissa uudesta PCA:n korvaavasta sopimuksesta – jota ukrainalaiset olivat vaatineet naapuruuspolitiikan alkuvaiheista lähtien - odotti samaan aikaan nurkan takana jo uusi poliittinen kriisi presidentin harjoitettua parlamentin huhtikuussa 2007 ja määrättyä ennenaikaiset vaalit. Oranssin vallankumouksen jälkeisen ajan kenties pahimman ja pitkäkestoisimman poliittisen kriisin jälkeen vaalit järjestettiin lopulta elokuussa 2007, ja vaikka lopputulos oli lähes sama kuin edellisissä vaaleissa, kulminoitui jopa Ukrainan mittapuulla poikkeuksellisen värikäs tapahtumaketju lopulta oranssin koalition paluuseen ja Julija Tymošnen nousuun uudelleen pääministeriksi joulukuussa 2007. Huomionarvoista on, että vielä poliittisen kriisin keskelläkin maan johtavat poliitikot, Janukovitš mukaan lukien, kantoivat huolta sisäpoliittisten kiistojen vaikutuksesta maan integraatiotavoitteisiin.

*Vaihtoehdoton suunta kohti eurooppalaista integraatiota on jälleen vahvistettu Ukrainan viimeaikaisen poliittisen kriisin aikana. Loppujen lopuksi kaikki konfliktin osapuolet näet ymmärtävät – jos ylitämme rajat, tuhoamme kaikki eurooppalaiset toiveemme.*²⁸⁸

Huoli kertoo EU:n vähintäänkin potentiaalisesti vahvistuneesta toimijuudesta suhteessa Ukrainaan, eikä ollut suinkaan aiheetonta. Vaikka Ukrainan poliittinen eliitti piti hallitusvallan vaihtumisesta ja

²⁸⁸ “[N]on-alternative course toward the European integration has been confirmed again during the recent political crisis in Ukraine. All the participants of the conflict understood after all – if we overstep the limits we destroy every European hope.” (Janukovyts 18.6.2007.) Aiemmin parlamentin hajottamiseen liittyneen kriisin yhteydessä Janukovyts oli todennut muun muassa, että: “Todistakaamme jälleen kerran – Ukraina on mahtava eurooppalainen valtio, joka omaa demokraattiset perinteet, joka on suvaitsevainen ja kunnioittaa lakia.” (Janukovitš 10.4.2007.)

sisäisestä poliittisesta myllerryksestä huolimatta kysymystä EU-jäsenyydestä edelleen sitkeästi esillä, oli representaatioiden tasolla kuitenkin oranssin vallankumouksen jälkeisen huumaan verrattuna havaittavissa uudenlaista pragmaattisuutta. Taustalla vaikutti epäilemättä Ukrainan poliittisen eliitin kasvava tietoisuus siitä, että jatkuva poliittinen epävakaus ja siitä seurannut uudistusten hidastuminen tekivät EU:lle jälleen kerran helpoksi olla ottamatta kantaa perimmäiseen kysymykseen Ukrainan EU-jäsenyydestä. Poliittisen kriisin syentyessä vuoden 2007 keväällä uudenlainen suhtautuminen huokui myös oranssin koalition edustajien, jopa aiemmin varsin idealistisesti maan integraationäkymiin suhtautuneen presidentti Juštšenkon lausunnoista.

*Ukrainan EU-suhteissa on uuden realismin aika – realismin, joka asettaa jäsenyyškysymyksen oikeisiin mittasuhteisiin. Ensinnäkin, EU-jäsenyys säilyy perimmäisenä tavoitteenamme, mutta ei ole itsessään päätepiste. Ukrainan halua täyttää Kööpenhaminan kriteerit ajaa ennen kaikkea sisäinen pyrkimys luoda vakaa, hyvinvoiva ja demokraattinen yhteiskunta. Meidän tulee siksi keskittyä uudistusten ja integraation sisältöön, eikä jäädä vaivaamaan mieliämme lopputuloksella. Jos saamme substanssin kuntoon, loppu tulee tapahtumaan itsestään.*²⁸⁹

Jälkikäteen arvioituna kyseiseen puheeseen sisältyy ripaus ironiaa, sillä vain pari viikkoa myöhemmin Juštšenko hajotti parlamentin varsin kiistanalaisella päätöksellä.²⁹⁰ Ero on siis joka tapauksessa huomattava oranssia vallankumousta seuranneen vuoden lausuntoihin, ja lausunnoissa on havaittavissa jopa jossain määrin analogiaa poliittisen eliitin representaatioihin Kutšman presidenttikauden lopulla, tosin tällä kertaa ilman välinpitämättömyyttä EU:n vaatimuksia kohtaan.

4.7.2. Rajatummin tavoittein

Jos ei Janukovitšin pääministerikausi tuonut huomattavia muutoksia Ukrainan ”eurooppalaisen valinnan” representaatioihin, ei liene kovin yllättävää, ettei muutoksia tapahtunut myöskään oranssin koalition palattua hallitusvastuuseen, ja Julija Tymošenkoon noustua uudelleen pääministeriksi ennen aikaisen parlamenttivaalien jälkeen joulukuussa 2007. Tosin pääministeriksi palattuaan Tymošenko korosti lausunnoissaan ”eurooppalaisen valinnan” jatkuvuuden ohella myös edustavansa oranssin vallankumouksen henkeä ja näin ollen maan todellisia uudistusvoimia.

²⁸⁹ *It is time for a new realism in Ukraine's relations with the European Union – a realism that keeps the question of membership in perspective. Firstly, membership of the EU remains our ultimate goal but is not an end in itself. Ukraine's desire to meet the Copenhagen criteria is driven primarily by an internal desire to create a stable, prosperous and democratic society. We therefore need to focus on the substance of reform and integration and not become preoccupied with the end point. If we get the substance right, the rest will take care of itself.* (Juštšenko 15.3.2007.)

²⁹⁰ Ensinnäkin itse päätöksen perustuslainmukaisuus aiheutti kiistaa. Selvää on joka tapauksessa, että demokratian puolustajana profiloitunut Juštšenko toimi vastoin lakia erottaessaan kolme perustuslakituomioistuimen jäsentä estäen näin tuomioistuinta käsittelemästä parlamentin harjoittamista koskevasta päätöksestä tehtyjä valituksia.

Oppositiossa ollessaan Tymošenko oli pitänyt yllä kuvaa itsestään ja puolueestaan Ukrainan demokraattisten voimien edustajana syyttäen Alueiden puoluetta vanhan eliitin palvelijoiksi, minkä hän toi avoimesti esiin muun muassa kesän 2007 poliittisen kriisin aikana.

*Tavalla tai toisella valitsemme oman tiemme. Ukraina ei tule olemaan koskaan samanlainen, kuin ennen [vuotta] 2004. Me olemme menossa eteenpäin... Huhtikuun toisena päivänä, Ukrainan presidentti ei ainoastaan allekirjoittanut asetusta Verkhovna Radan hajottamisesta. Hän myös laittoi pisteen neuvostotyyliselle poliittiselle järjestelmälle. Tästä syystä asetusta pitäisi laittaa historian kirjoihin; se ei ainoastaan vaihtanut kansanedustajia, vaan muutti koko kansakuntaa tarjoten uuden edistyksen suunnan. Toivon, että paremmat ajat koittavat.*²⁹¹

Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että Tymošenkolla oli oranssin vallankumouksen jälkeisiä lausuntoja mukaillen tarve korostaa Alueiden puolueen hallituskauden merkinneen vain väliaikaista katkosta Ukrainan tiellä kohti Eurooppaa, ja että oranssi vallankumous merkitsi peruuttamatonta muutosta maan poliittisessa elämässä. Näin siitäkin huolimatta, että representaatioiden tasolla ”eurooppalainen valinta” oli säilyttänyt elinvoimansa myös Janukovitšin ja Alueiden puolueen hallituskaudella. Tämä on jälleen yksi osoitus siitä, miten ”eurooppalaista valintaa” ja integraatiomyönteisyyttä käytetään Ukrainassa sisäpoliittisiin tarkoituksiin.

*Me olemme historiallisesti eurooppalainen maa, enkä näe mitään vaihtoehtoa Euroopalle. Vaikka olemme haaskanneet aikaa, emmekä ole aina tehneet kotiläksyjämme, tämä uusi hallitus tulee tekemään parhaansa kiriäkseen menetetyn ajan takaisin.*²⁹²

Huomattavaa on, että myös Venäjä-suhteita käsittelevät lausunnot olivat entisen kaltaisia, toisin sanoen niissä korostuivat yhtäältä strategisen kumppanuuden korostaminen ja toisaalta tämän kumppanuuden yhteensopivuus Ukrainan integraation tavoitteiden kanssa. Oppositiossa ollessaan Tymošenko oli näet herättänyt kansainvälistäkin huomiota syytettyään Venäjää varsin suurin

²⁹¹ *Some way or another, we are choosing our own way. Ukraine will never be the same as it was before 2004. We are moving forward... On April 2 the President of Ukraine not only signed the Decree on the Dissolution of Verkhovna Rada. He also put an end to the Soviet type political system of that day. That's why his decree should be included in the history books; it changes not only deputies, but the whole nation, offering a new direction of progress. I hope that better times will come.* (Tymošenko 16.6.2007.)

²⁹² *We are historically a European country and I cannot see any alternative to Europe. Although we have wasted some time, and not always done our homework, this new government will do its best to make up for lost time.* (Tymošenko 28.1.2008, sit. European Parliament Press release 28.1.2008.)

sanankääntein naapurimaiden asemasta piittaamattomasta valtapelistä.²⁹³ Huomionarvoista on niin ikään, että vallanvaihto Ukrainassa otettiin EU:n piirissä tällä kerralla avoimen myönteisesti vastaan, ja Tymošenkon paluu pääministeriksi sai muun muassa komission puheenjohtaja Barroson toteamaan, että ”*Ukraina on liikkumassa lähemmäksi ja lähemmäksi Euroopan unionia*”.²⁹⁴ Huolimatta hallitusvallan vaihtumisen saamasta myönteisestä vastaanotosta, jo aiemmin Ukrainan johtajien lausunnoissa havaittu pragmaattisuus EU-integraation suhteen korostui edelleen. Jatkuvat poliittiset myllerrykset ja EU-integraation edellyttämien uudistusten hidastuminen aiheuttivat sen, että representaatioiden tasolla Ukrainan johdolla oli suuri tarve korostaa maan omien toimien merkitystä.

*Juuri nyt hallituksen ja poliitikkojen tärkein tavoite tulisi täten olla Ukrainan tuominen lähemmäksi Euroopan unionia. Me emme pyydä jäsenyyttä vielä, sillä on selvää, että se on pitkä ja monimutkainen prosessi. Mutta olkaamme yhteistyökykyisempiä EU:n suuntaan; etsikäämme tie poliittiseen lähentymiseen ja taloudelliseen integraatioon.*²⁹⁵

*Puheet helposta sisäänmarssista Euroopan unioniin voi unohtaa. Se on monimutkainen keskustelu, se on valtava työ, valtava ponnistus. Ukrainan edistymiseksi tarvitaan sitä, mitä kutsumme eurooppalaisiksi arvoiksi.*²⁹⁶

Nämä presidentti Juštšenkon sekä ulkoministerinä ja myöhemmin parlamentin puhemiehenä toimineen Arseni Jatseniukin muutaman viikon sisällä antamat lausunnot tuottavat osaltaan uutta ajattelutapaa, jossa jäsenyysaikataulun määrittely ei enää ole keskeisin kysymys, vaan olennaisempaa on pitää integroituminen liikkeessä ja viedä Ukrainan EU-pyrkimyksiä eteenpäin

²⁹³ Timošenkon suhde Venäjän johtoon on aina ollut vaikeasti määriteltävissä ja ex-pääministeriä on usein syytetty populismista. Kesällä 2007 keskellä Ukrainan poliittista kriisiä Tymošenko joka tapauksessa kirjoitti Foreign Affairs –lehdelle kansainvälistä huomiota saaneen artikkelin, jossa hän avoimesti syytti Venäjää pyrkimyksistä suurvalta-asemansa palauttamiseen naapurimaiden kustannuksella. ”*Kommunismmin romahtamisen jälkimainingeissa oletettiin, että Venäjän imperialistiset ambitiot olisivat kadonneet – ja että ulkopoliittikkaa Venäjää kohtaan voitaisiin harjoittaa ikään kuin aiemmat diplomaattiset huomiot eivät enää pätsisi. Ne pätevät silti edelleen, sillä Venäjä peittää alleen geopolittisen sydänmaan ja on säälimättömän imperialistisen tradition perillinen. Rohkaiseminen taloudellisiin ja poliittisiin uudistuksiin – lännen suosima lähestymistapa Venäjää kohtaan kommunismin päätyttyä – on tietenkin tärkeä ulkopoliittinen työkalu. Mutta se ei voi korvata vakavaa pyrkimystä torjua Venäjän pitkäaikaista ekspansionismia eikä sen nykyistä pyrkimystä saada takaisin suurvalta-asemansa naapureidensa kustannuksella.*” (Tymošenko 2007.)

²⁹⁴”*Ukraine is getting closer and closer to the European Union.*” (Barroso 28.1.2008, sit. Olearchyk 2008.) Euroopan parlamentin konservatiiviryhmän puheenjohtaja Joseph Daul totesi puolestaan tätä aiemmin, että: *Olemme vakuuttuneita siitä, että pääministeri Julia Timošenko tulee antamaan uuden sysäyksen Ukrainan eurooppalaiselle suuntaukselle.* (Daul 18.12.2007). Tymošenkon blokki liittyi myöhemmin EPP:n jäseneksi.

²⁹⁵ *Right now the main target for the government and the politicians should therefore be to bring Ukraine closer to the European Union. We do not ask for membership yet, it is clear this is a long and complicated process. But let's be more cooperative with the EU; let's find political associations and economic integration.* (Jatseniuk 27.8.2008.)

²⁹⁶*To talk about easy entrance into the European Union, you can forget it. It's a complex discussion, it's colossal work, a colossal effort. For Ukraine's progress, what is needed is what we call European values.* (Juštšenko 22.9.2008.)

askel askeleelta. Ero on siis tässä suhteessa huomattava verrattuna oranssin vallankumouksen jälkeiseen aikaan, jolloin maan uusi eliitti katsoi EU:n olevan ikään kuin velvollinen tarjoamaan demokraattisen uudistusvoimansa osoittaneelle Ukrainalle jäsenyyttä ja odotti jäsenyyslupauksen olevan vain ajan kysymys. Vaikka Ukrainalaisten EU:hun kohdistamien odotusten ja unionin toimien välisen kuilun voisi tällä perusteella katsoa kaventuneen, sen olemassaolosta saatiin kuitenkin jälleen muistutus komission julkaistua naapuruuspolitiikan etenemistä arvioivan, yleisesti ottaen varsin myönteisen ja unionin vahvistunutta roolia korostavan vuosittaisen raporttinsa huhtikuussa 2008. Ukrainassa EU:n yksipuolista tulkintaa naapuruuspolitiikan saavutuksista ei hyväksytty ja samassa yhteydessä maan ulkoministeriö julkaisi tiedotteen, jossa se syytti suoraan EU:ta naapurivaltioiden näkemysten huomiotta jättämisestä korostaen Ukrainan oman panoksen ja poliittisen tahdon merkitystä ENP:n tavoitteiden edistymisessä. Huolimatta aiempaa pragmaattisemmasta suhtautumisesta itse jäsenyyskysymykseen, ukrainalaisten kritiikki naapuruuspolitiikkaa kohtaan ja vaatimukset taloudellisen integraation syventämisestä sekä suhteiden sopimus pohjan uusimisesta eivät siis suinkaan olleet vaimentuneet.

Ukrainan kanta naapuruuspolitiikkaan ja sen toimintasuunnitelmaan on yleisesti tiedossa ja pysyy muuttumattomana: naapuruuspolitiikan keskeiset periaatteet eivät vastaa Ukrainan strategiaa intressejä EU-jäsenyysnäkökymien puuttuessa. On myös tärkeää ymmärtää, että menestys toimintasuunnitelman implementaatioissa on ukrainalaisen osapuolen poliittisen tahdon ja hellittämättömien ponnistusten tulosta sen pyrkiessä toteuttamaan EU-jäsenyyden edellyttämät sisäiset uudistukset, ei ENP:n keskeisten periaatteiden tulosta, kuten [komission] tiedonannossa on tulkittu.²⁹⁷

Vaikka neuvottelut uudesta sopimus pohjasta olivat käynnistyneet jo Janukovitšin hallituksen kaudella keväällä 2007, ja vaikka komissio tunnustikin tarpeen muokata naapuruuspolitiikan toimintasuunnitelmia jatkossa paremmin yksittäisten naapurimaiden tavoitteet ja kapasiteetin huomioivaan suuntaan – mikä vahvistaisi yhteistä omistajuutta - rakentui komission dokumenteissa edelleen kuva Ukrainasta eräänlaisena naapuruuspolitiikan mallioppilana.²⁹⁸ Ja vaikka EU:n ja Ukrainan suhteissa oltiin ottamassa uusia askelia, korostui komission dokumenteissa halu kehittää osapuolten suhteita edelleen ensisijaisesti naapuruuspolitiikan kontekstissa. Sen sijaan

²⁹⁷ "The position of Ukraine on the ENP and the respective Action Plan is generally known and remains immutable: the ENP key principles do not correspond to the strategic interests of Ukraine in acquiring EU membership in the prospect. It is also important to understand that success in the Ukraine – EU Action Plan implementation is a result of political will and insistent efforts of the Ukrainian party for the purpose of realization of internal reforms required for the EU membership conformity criteria attainment but not a result of success of the ENP key principles relating to Ukraine as it is interpreted in the Communication." (Ministry of foreign affairs of Ukraine 3.4.2008.)

²⁹⁸ Commission of the European Communities 2008a: 8.

ukrainalaisten näkemyksen mukaan naapuruuspolitiikka osapuolten suhteiden viitekehyksenä oli tullut tiensä päähän.²⁹⁹

Ukraina näkee mahdollisuuden vahvistettuun yhteisöön ENP:n puitteissa vain apuvälineeksi toteuttaessaan strategista kurssiaan kohti liittymistä Euroopan unioniin ja tulee soveltamaan sitä ainoastaan tässä tarkoituksessa. Me kehoitamme EU:n jäsenmaita harkitsemaan uusia poliittisia malleja Ukrainan ja EU:n välisissä suhteissa, jotka huomioisivat Ukrainan integraatiopyrkimykset ja strategisesti tärkeän roolin ja paikan yhdentyneessä Euroopassa asianmukaisella tavalla.³⁰⁰

Samalla saatiin konkreettinen osoitus siitä, että Ukrainalla oli maan jäsenyyden vastustajien lisäksi unionin piirissä myös paljon ystäviä ja ymmärtäjiä. Niinpä Puolan ja Ruotsin aloite EU:n uudesta itäisestä kumppanuudesta otettiin Ukrainassa vastaan vähintäänkin varovaisen myönteisesti. Itäinen kumppanuus oli Ukrainan poliittisen johdon katsannossa askel oikeaan suuntaan erityisesti siksi, että siinä korostuvat maan keskeiset tavoitteet syvemmästä taloudellisesta integraatiosta ja poliittisesta lähentymisestä sekä ennen kaikkea jokaisen kumppanimaan tarpeet ja toiveet huomioiva lähestymistapa naapuruuspolitiikan puitteissa harjoitetun yhden koon politiikan sijaan.

Ukrainan ulkoministeriö on mielissään siitä, että komissio on ottanut huomioon Ukrainan näkökulman itäisen kumppanuuden tärkeimmistä tavoitteista, joka on edistää tehokasta poliittista lähentymistä ja taloudellista integroitumista EU:n ja kumppanimaiden välillä.

On myös tärkeää, että tiedonannon myötä itäisen kumppanuuden kunnianhimoisuus jokaisen kumppanimaan kohdalla riippuu kumppanimaiden yksilöllisistä pyrkimyksistä, tavoitteista ja kyvyistä. Tämä on juuri se joustava lähestymistapa, jota tarvitaan varmistamaan se, että tulevaisuuden EU-politiikasta tulee todellinen instrumentaalinen mekanismi käsitteellisesti epätäydellisen naapuruuspolitiikan vastapainoksi.³⁰¹

²⁹⁹ Ukrainassa kiinnitettiin huomiota myös siihen, että toisin kuin aiemmista vastaavista dokumenteista, komission tiedonannosta puuttui kokonaan maininta, jonka mukaan naapuruuspolitiikka ei ole laajentumisen vaihtoehto, eikä poissulje mahdollisuutta kehittää EU:n ja naapurimaiden suhteita pidemmälle tulevaisuudessa (Ministry of foreign affairs of Ukraine 3.4.2008.)

³⁰⁰ *Ukraine regards the possibilities of strengthened cooperation within the ENP framework as auxiliary ones in implementation of its strategic course to entry into the European Union and will apply it in this context exclusively. We urge the EU member states to elaborate a new political formula of relationships of Ukraine with EU which would reflect the European integration intentions of Ukraine and its strategically important role and place in united Europe adequately. (Ministry of foreign affairs of Ukraine 3.4.2008.)*

³⁰¹ *The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine welcomes the fact that the European Commission has taken due account of Ukrainian approach towards the main goal of the Eastern Partnership which is to promote efficient political association and economic integration between the EU and the partner states.*

Tästä huolimatta myöskään itäinen kumppanuus ei ollut ukrainan poliittisen eliitin katsannossa kaikilta osin tyydyttävä järjestely eikä missään nimessä merkinnyt vaihtoehtoa EU-jäsenyydelle. Pääministeri Tymošenkön sanoin itäinen kumppanuus oli ”*yksi askel lisää, yksi uusi lähestymistapa, yksi uusi formaatti, jonka puitteissa Ukraina tuntee jo olevansa osa Eurooppaa*”.³⁰² Ukraina ei siis suinkaan ollut luopunut jäsenyystavoitteesta, mutta jäsenyyskysymyksen aktiivisen esillä pitämisen sijaan maan johto keskitti tarmonsä naapuruuspolitiikan kritisointiin, vaatimuksiin taloudellisen integraation syventämisestä sekä vajavaisen PCA-sopimuksen korvaamisesta ja vaati EU:lta vastaantuloa. Kuten tuonnempana käy ilmi, vuosi 2008 osoittautui tässä suhteessa käännteentekeväksi ja osapuolten suhteet ottivat vauhtia monella saralla. On myös syytä huomioida, että Janukovytsin johtama Alueiden puolue ei oppositioon jouduttuaan suinkaan muuttanut kurssiaan ”*eurooppalaisen valinnan*” suhteen. Päinvastoin, puolue kritisoi hallitusta nimenomaan integraatiopolitiikan epäonnistumisesta ja EU:n vaatimusten laiminlyönnistä - erityisesti unionin ja Ukrainan assosiaatiosopimusneuvottelujen junnattua paikoillaan vuoden 2008 jälkeen - pitkälti samaan tapaan, kuin maan silloinen oppositio oli syyttänyt Janukovitšin hallitusta EU-suhteiden tärvelemisestä Kutšman kauden lopulla.³⁰³ Tämä osoittaa jälleen, että ”*eurooppalaisella valinnalla*” on Ukrainan politiikassa hallitseva asema yli puoluerajojen. Toisaalta taloudellisen integraation merkityksen painottuminen ei Alueiden puolueen tapauksessa ole yllättävää, onhan erityisesti yhteinen vapaakauppa-alue EU:n kanssa ollut suurteollisuuden piiristä kannatuksensa ammentavalla puolueelle keskeinen tavoite jo pitkään.³⁰⁴ Ja kuten Janukovitš mielellään huomauttaa, ”*eurooppalainen valinta*” on sisältynyt vuonna 1997 perustetun puolueen ohjemaan alusta alkaen.³⁰⁵ Samaan aikaan Alueiden puolue syytti oranssia rintamaa kuitenkin kovin sanoin myös maan kansallisten etujen vaarantamisesta ja Venäjä-suhteiden tuhoamisesta. Kritiikin taustalla vaikutti ensinnäkin Venäjän ja Georgian sota, jonka aikana erityisesti presidentti Juštšenko tuomitsi Venäjän toimet jyrkästi pääministeri Tymošenkön ajaessa neutraalimpaa linjaa.³⁰⁶ Kritiikki

It is also important that following the Communication the level of Eastern Partnership's ambitiousness for every partner state will depend on its individual aspirations, goals and capacities. This is the exact flexible approach necessary to ensure that the future EU policy becomes truly instrumental mechanism counterweighing conceptually imperfect European neighbourhood policy. (Ministry of foreign affairs of Ukraine 3.12.2008.)

³⁰² ”...one more step, one more approach, one more format in which Ukraine already feels as a part of Europe”. (Tymošenko 25.9.2009.)

³⁰³ Official Website of the Party of regions 16.12.2009.

³⁰⁴ Ehdottomasti odotamme näkevämme uuden sopimuksen painottavan (ja on erittäin tärkeää asettaa aikataulu tälle) vapaakauppa-alueen perustamista Ukrainan ja Euroopan unionin välille. Ja laajennetun sopimuksen tulisi myös huomioida Ukrainan EU-pyrkimykset ja ratkaista viisumikäytäntöjen polttava ongelma.” (Janukovyts 7.4.2009.)

³⁰⁵ kts. esim. Janukovyts 19.1.2007.

³⁰⁶ Juštšenko julkaisi The Washington Postissa artikkelin, jossa hän kirjoitti muun muassa, että: ”Ukrainasta on tullut panttivanki Venäjän käymässä sodassa. Tämä on saanut Ukrainan viranomaiset ja koko kansamme, mukaan lukien

nimenomaan Tymošenkon toimintaa kohtaan yltyi kuitenkin entisestään tammikuun 2009 kaasukriisiin myötä.³⁰⁷ Samaan aikaan uudelleen kärjistyneet sisäpoliittiset ongelmat ja taloudellisen tilanteen nopea heikkeneminen uumoilivat vallan vaihtumista seuraavana vuonna, ja hädän hetkellä oranssin koalition edustajat toivoivat avukseen kädenojennuksia EU:lta.

*Ukrainalle on erittäin tärkeää solmia sopimus lähentymisestä EU:n kanssa ennen presidentinvaaleja, sillä se olisi voimakas, yhdistävä tekijä kaikille Eurooppamielisille voimille Ukrainassa ja minun mielestäni meillä on tähän mahdollisuus.*³⁰⁸

Vallanvaihdon hämöttäessä oranssin koalition johtajat pyrkivät siis korostamaan asemaansa maan todellisina Eurooppa-myönteisinä voimina ja vetosivat suoraan EU-johtajiin. Ukrainan johdon odotukset ja unionin toimet eivät kuitenkaan kohdanneet, ainakaan siinä määrin, että se olisi riittänyt pitämään oranssit voimat maan johdossa.

4.8. Hitaasti kiiruhtaen - poliittiset käytänteet vuosina 2006–2009

Oranssia vallankumousta seuranneina vuosina Ukrainan poliittisen eliitin representaatiot tuottivat ankarasta sisäisestä valtakamppailusta huolimatta kuvaa, jossa poliittinen eliitti kokonaisuudessaan oli sitoutunut ”eurooppalaiseen valintaan” ja normien vastaanottoon. Ukraina näyttäytyi edelleen selkeästi objektina suhteessa EU:hun siinä mielessä, että sisäpoliittisista jakolinjoista riippumatta maan eliitin representaatiot ovat tuottaneet käsitystä eurooppalaisten arvojen merkityksestä EU-integraation edellytyksinä ja toisaalta Ukrainan omista vaikeuksista EU:n vaatimien uudistusten toteuttamisessa integraation esteinä. ”Eurooppalaisen valinnan” asema Ukrainan tärkeimpänä ulkopoliittikan ohjenuorana, normien vastaanottamisen korostaminen ja Venäjä-suhteiden määrittäminen EU-integraation viitekehyksestä hallitsivat representaatioita kautta linjan, vaikka

Krimillä asuvat, pohtimaan vaaroja, jotka aiheutuvat siitä, että Venäjän Mustanmeren laivasto pitää tukikohtaa alueellamme. Meneillään oleva konflikti Venäjän ja Georgian välillä vaikuttaa maani intresseihin. Sotilasoperaatioita on toteutettu lähellä rajojamme ja Venäjän mustanmeren laivasto on ollut niissä osallisena. Kysymys Ukrainan kansallisesta turvallisuudesta nousi akuutilla tavalla esiin. Johtuen Venäjän laivaston toimista, minun oli pakko antaa asetus sen toiminnasta Ukrainan alueella.” (Juštšenko 26.8.2008.)

Tymošenko totesi puolestaan: ”Minun kantani Georgian konfliktiin on selvä, ymmärrettävä ja yksiselitteinen ja se menee yksin Euroopan unionin kannan kanssa, joka tunnustaa Georgian alueellisen yhtenäisyyden ja suverenisuuden. Kantani on rauhanomainen eikä salli Ukrainan osallistuvan minkäänlaisiin sotilaallisiin uhkapeleihin ja tulee säilymään samanlaisena tulevaisuudessa.” (Tymošenko 4.9.2008.)

³⁰⁷ Janukovyč 13.1.2009.

³⁰⁸ *For Ukraine it is important to sign the Agreement about association with EU prior to presidential election because it will be a powerful, consolidating factor for all pro-European forces in Ukraine, and, I think, we have such a chance.”* (Tymošenko 25.9.2009.)

oranssin vallankumouksen myötä heränneet toiveet EU-jäsenyydestä nopealla aikataululla alkoivatkin pian hiipua. Huomionarvoista on, että jatkuvuus kattoi tässä suhteessa myös Viktor Janukovitšin ja hänen johtamansa Alueiden puolueen runsaan vuoden kestäneen hallituskauden. Myöhemmin oppositioon jouduttuaankaan Alueiden puolue ei suinkaan kritisoinut hallitusta liiasta Eurooppa-innosta, vaan päinvastoin unionin vaatimien uudistusten laiminlyönnistä. Tämä on osoitus yhtäältä siitä, että ”eurooppalainen valinta” Ukrainan ulkopoliitiikan kulmakivenä on lyönyt itsensä läpi yli puoluerajojen sekä toisaalta siitä, miten ”eurooppalaisella valintaa” on käytetty – ja käytetään yhä - sisäpoliittisiin tarkoituksiin puolin ja toisin.

Samalla syytä huomioida, että Janukovitšin samaistamiseen vanhan eliitin edustajaksi on suhtauduttava tietyin varauksin. Ensinnäkin, kuten Marius Vahl muistuttaa, huolimatta EU:ta kohtaan esittämästään kritiikistä, Janukovitš jatkoi edellisellä pääministerikaudellaan vuosina 2002-2004 silloisen edeltäjänsä Juštšenkön 2000-luvun alussa ajamaa, tunnustusta saanutta talouspoliittista linjaa.³⁰⁹ Toiseksi, Janukovitš valittiin aikanaan pääministeriksi nimenomaan Kiovan sisäpiirien ulkopuolelta hänen Itä-Ukrainan teollisuuspiireissä omaavansa vahvan aseman vuoksi eikä hän missään nimessä ollut Kutšman ja tämän lähimpien tukijoiden mieluisin ehdokas vuoden 2004 presidentinvaaleihin.³¹⁰ Kuten mainittua, ”eurooppalainen valinta” on lisäksi kuulunut Alueiden puolueen ohjelmaan alusta alkaen. Oma vaikutuksensa ”eurooppalaisen valinnan” jatkuvuuteen oli toki epäilemättä myös Janukovitšin ja presidentti Juštšenkön elokuussa 2006 allekirjoittamalla julistuksella maan ulkopoliittisen linjan jatkumisesta. Jatkuvuudesta kertoo muun muassa se, että maan integraatiopolitiikan tärkeimpiin arkkitehteihin lukeutunut Boris Tarasjuk sai jatkaa ulkoministerinä Janukovitšin johtamassa hallituksessa. Tosin Tarasjuk ei missään vaiheessa nauttinut parlamentin enemmistön luottamusta ja joutui lopulta eroamaan tammikuussa 2007.

Joka tapauksessa representaatioissa korostunut sitoutuminen ”eurooppalaiseen valintaan” heijastui politiikan muotoiluun myös Janukovitšin pääministerikaudella, sillä komission raporttien perusteella Ukrainan saavutti edistystä ennen kaikkea taloudellisen integraation saralla WTO-jäsenyysneuvottelujen ja jäsenyyden vaatimien uudistusten edettyä melko vauhdikkaasti, mikä puolestaan loi pohjaa neuvottelujen aloittamiselle vapaakauppa-alueen muodostamisesta EU:n kanssa.³¹¹ Niin ikään EU:n ja Ukrainan yhteistyö ulko- ja turvallisuuspolitiikassa syventyi entisestään

³⁰⁹ Vahl 2004: 4.

³¹⁰ *ibid.*

³¹¹ Commission of the European Communities 2008b: 2, 8-11.

ja Ukraina tuki edelleen lähestulkoon kaikki EU:n ulkopoliittisia kannanottoja.³¹² Tässä mielessä Ukrainan eliitti vaikutti hallituksen väristä riippumatta siirtyneen Kutšman kauden tyhjästä julistuksellisuudesta kohti määrätietoisempaa uudistuspolitiikkaa.³¹³ Samaan aikaan EU:n vaatimien sisäisten taloudellisten ja rakenteellisten uudistusten toteuttamistahti kuitenkin yleisesti ottaen hidastui vuosien 2006–2007 aikana verrattuna oranssin vallankumouksen jälkeiseen vuoteen. Tosin suurin syy tähän oli lähes koko vuoden kestänyt epävakaa poliittinen tilanne, ei välttämättä niinkään Janukovitšin hallituksen haluttomuus uudistuksiin.

4.8.1. Askel kerrallaan

Vaikka ”eurooppalaisen valinnan” representaatiot siis tuottivat edelleen kuvaa Ukrainasta vastaanottavana objektina suhteessa EU:hun ja suhtautuminen jäsenyyskysymykseen oli aiempaa pragmaattisempaa, diskursiivinen produktiivisuus näyttäytyi myös aktiivisena pyrkimyksenä syvempään integraatioon pienin askelin eikä naapurisuuspolitiikka enää riittänyt suhteiden perustaksi. Kuten todettua, syksyn 2007 ennen aikaisten parlamenttivaalien jälkeen oranssin koalition paluu valtaan ja Julija Tymošenkön nousu uudelleen pääministeriksi otettiin EU:n taholla avoimen lämpimästi vastaan. Kauniista puheista huolimatta erityisesti komission taholta korostettiin kuitenkin edelleen määrätietoisesti, että naapurisuuspolitiikka on laajentumisesta erillinen järjestely.³¹⁴ Huolimatta aiempaa pragmaattisemmasta suhtautumisesta jäsenyyskysymykseen, Ukrainan johdon kritiikki naapurisuuspolitiikkaa kohtaan ei suinkaan ollut laantunut ja se päinvastoin voimistui entisestään kevään 2008 aikana. Närkästystä aiheutti muun muassa se, että kevään 2008 naapurisuuspolitiikan etenemistä käsittelevässä komission raportissa ei aiemmista vastaavista raporteista poiketen enää viitattu periaatteeseen, jonka mukaan ENP ei ole laajentumisen vaihtoehto eikä näin ollen poissulje mahdollisuutta naapurimaiden syvempään integroitumiseen tulevaisuudessa. Kritiikkiä ei vaimentanut se, että muun muassa EU:n uuden naapurus- ja kumppanuusinstrumentin (*European neighbourhood and Partnership Instrument, ENPI*) myötä naapurisuuspolitiikan puitteissa Ukrainalle myönnetyt avustukset kasvoivat vuosien 2007 ja 2008 aikana. Ei auttanut sekään, että komission edustajien lausuntojen perusteella Ukrainasta oli EU:n näkökulmasta kehittymässä malliesimerkki naapurisuuspolitiikan toimivuudesta ja samalla EU:n taholta lupailtiin aiempaa yksilöidämpää, kumppanimaiden tarpeet paremmin huomioivaa

³¹² Commission of the European Communities 2008b: 6-7.

³¹³ Melnykovska 2008: 2.

³¹⁴ Esim. Rehn 27.8.2008.

lähestymistapaa.³¹⁵ Kuten todettua, naapuruuspolitiikkaa ei Ukrainan poliittisen eliitin representaatioissa ole missään vaiheessa näyttäytynyt tyydyttävänä järjestelynä, ja erityisesti oranssin vallankumouksen jälkeisinä vuosina representaatioiden produktiivisuus on näyttäytynyt poliittisina käytänteinä, joiden myötä Ukraina on pyrkinyt aktiivisesti etenemään EU-suhteissaan uudelle tasolle.

EU ja Ukrainan olivat siis aloittaneet neuvottelut uudesta PCA:n korvaavasta sopimuksesta jo maaliskuussa 2007, mutta unionin vaatimuksesta sopimusta ei vielä tuolloin kutsuttu assosiaatiosopimukseksi, ja lisäksi neuvottelut eivät Ukrainan poliittisen kriisin vuoksi aluksi juuri edistyneet.³¹⁶ Oranssin koalition palattua valtaan vuoden 2007 lopulla EU:n ja Ukrainan suhteissa otettiin sen sijaan useita merkittäviä askelia. Uuteen sopimukseen tähtäävien neuvottelujen aloittamisen ohella Ukraina sai toisen pitkäaikaisen tavoitteensa läpi, kun osapuolet käynnistivät neuvottelut vapaakauppa-alueesta viimein helmikuussa 2008. Neuvottelujen aloittamisen mahdollisti se, että Ukraina sai loppuun neuvottelut maan WTO-jäsenyydestä ja liittyi kauppajärjestön jäseneksi saman vuoden toukokuussa. Osoituksena EU:n vastaantulosta valtaan palanneelle oranssille koalitiolle voidaan pitää myös sitä, että PCA:n korvaavaa sopimusta alettiin nyt virallisesti kutsua assosiaatiosopimukseksi. Samalla osapuolet sopivat, että Ukrainan alusta asti kritisoima naapuruuspolitiikan toimintasuunnitelma korvautuisi uudella assosiaatioagendalla. Kun listaan lisätään vielä itäinen kumppanuus, joka käynnistyi toukokuussa 2009, voidaan Ukrainan katsoa yhtäältä saaneen EU:n piiristä uusia ystäviä ja ymmärtäjiä tavoitteilleen, ja toisaalta maan poliittisen johdon representaatioissa korostuneen pragmaattisemman lähestymistavan tuottaneen Tymošonkon pääministerikaudella politiikkaa, jonka myötä Ukraina eteni pieni askelin paitsi symbolisesti myös konkreettisesti lähemmäksi EU:ta. Pelkästään vuoden 2008 aikana EU ja Ukraina kävivät kaikkiaan neljä neuvottelukierrosta uudesta assosiaatiosopimuksesta sekä lisäksi kolme erillistä kierrosta vapaakauppa-alueesta ja jonkinlaisena symbolisena huipentumana osapuolet käynnistivät vuoden 2008 lopussa neuvottelut Ukrainan alusta asti kritisoiman naapuruuspolitiikan toimintasuunnitelman korvaavasta asiakirjasta.³¹⁷

³¹⁵ Ukrainan ohella myös Moldova ja Marokko saivat komissiolta kiitosta edistymisestään. Samalla EU:n ulkosuhteista ja naapuruuspolitiikasta vastannut komissaari Benita Ferrero-Waldner toi kevään ja kesän 2008 aikana lausunnoissaan vähintäänkin rivien välissä esiin tarpeen korostaa aiempaa suurempaa joustavuutta ja naapurimaiden mahdollisuutta edetä EU-suhteissaan erilaisten kahdenvälisten ja alueellisten järjestelyjen kautta viitaten Ruotsin ja Puolan vireillä olleeseen itäisen kumppanuuden aloitteeseen: Selvä on, että vahva naapuruuspolitiikan vahva bilateraalinen osuus säilyy liikkeelle panevana voimana, joka tuo itäiset kumppanimme lähemmäksi EU:ta. Tämä on se, mitä naapurimme haluavat, ja tätä kautta kanavoituu myös suurin osa avustamme. Tämä eriytetty, kahdenvälinen lähestymistapa on syystäkin esillä puolalaisten ja ruotsalaisten kumppanieni aloitteessa.” (Ferrero-Waldner 5.6.2008.)

³¹⁶ Sopimus kulki aluksi nimellä *New Enhanced Agreement*, NEA.

³¹⁷ Commission of the European Communities 2009: 2.

4.8.2. Oranssin aikakauden loppu?

Kuten todettua, Ukrainan poliittisen eliitin lausuntoja on oranssin vallankumouksen jälkeisinä vuosina puoluekannasta riippumatta hallinnut diskurssi, jonka mukaan maan ”eurooppalainen valinta” ja Venäjä-suhteiden kehittäminen eivät ole keskenään ristiriitaisia tavoitteita. Representaatiot ovat tuottaneet käsitystä Venäjästä strategisena kumppanina, mutta samalla kautta linjan Ukrainan poliittisten johtajien lausunnoissa on korostunut Venäjä-suhteiden kehittäminen ”eurooppalaisen valinnan” viitekehyksessä. Huolimatta hyvien suhteiden ja strategisen kumppanuuden tarmokkaasta painottamisesta, etenkin oranssissa vallankumouksessa profiloituneen länsimieliseksi määritellyn eliitin edustajien suhteet Venäjään olivat pitkään olleet jännitteiset ja ne heikkenivät entisestään vuosien 2008–2009 aikana. Erityisesti presidentti Juštšenkon suhteet Venäjän ylimpään johtoon olivat jäätävät ja Georgian sodan myötä niiden voidaan sanoa vajonneen suoranaiseen aallonpohjaan. Kuten mainittua, presidentti Juštšenko tuomitsi Venäjän sotatoimet Georgiassa avoimesti muun muassa pääministeri Tymošenkon ajaessa sovitteluvampaa linjaa. Samalla Georgian kriisi aiheutti EU:n taholla huolta naapurivaltioiden vakaudesta, mikä saattoi osaltaan vaikuttaa muun muassa juuri EU:n ja Ukrainan kahdenvälisen suhteiden sekä toisaalta itäisen kumppanuuden aloitteen suhteellisen ripeään etenemiseen.³¹⁸

Tammikuussa 2009 lähes koko Euroopan hytistessä kovien pakkasten kourissa Ukraina ja Venäjä päätyivät puolestaan tuloksettomien neuvottelujen myötä tilanteeseen, jossa mailla ei ollut voimassaolevaa sopimusta kaasutoimituksista ja lopulta kaasuyhtiö Gazprom ilmoitti katkaisevansa kaasuntoimitukset Ukrainalle ja päätöksen myötä kaasuntulo loppui jälleen myös useissa EU-maissa. Välittömäksi syyksi Gazprom ilmoitti ukrainalaisen kaasuyhtiön laiminlyömät maksut, mutta Venäjä syytti Ukrainaa myös sen toimittaman kaasun varastamisesta. EU:lla oli kriisin ratkaisemisessa sikäli merkittävä rooli, että se sai osapuolet suostuteltua kansainvälisen ryhmän lähettämistä tarkkailemaan kaasutoimituksia Venäjän ja Ukrainan rajalle. Lopullisesti kriisi laukesi kuitenkin vasta sen jälkeen, kun pääministeri Tymošenko allekirjoitti Moskovassa kollegansa Vladimir Putinin kanssa kymmenen vuoden kaasuntoimitussopimuksen, jonka edullisuudesta tai epäedullisuudesta Ukrainalle on kiistelty sittemmin kiivaasti.³¹⁹ Tämän

³¹⁸ Erityisesti käytännössä naapuruuspolitiikan toimien ulkopuolella olleen Valko-Venäjän kutsuminen mukaan itäiseen kumppanuuteen herättää kysymyksiä aloitteen geopoliittisista tarkoituksista.

³¹⁹ Sopimuksen sisältö oli pääpiirteissään se, että Ukraina sai väliaikaisesti alennusta Venäjän toimittamasta kaasusta sitouduttuaan vuodesta 2010 maksamaan kaasutoimituksista markkinahintaa, ja että molemmat osapuolet luopuivat välittäjäyhtiöiden käytöstä kaasutoimituksissa.

sopimuksen yhteydessä Tymošenkon katsottiin myöhemmin ylittäneen valtuutensa, minkä seurauksena entinen pääministeri istuu tätä kirjoitettaessa vankilassa huolimatta EU:n toistuvista vapauttamisvaatimuksista. Kaasutoimitukset jatkuivat muutamaa päivää myöhemmin, mutta Venäjän ohella myös Ukrainan maine luotettavana kumppanina energiatoimituksissa oli kokenut peruuttamattoman kolauksen. Kesällä 2009 Ukrainan oranssin rintaman johtajien ja Venäjän johdon liki tragikoomisessa näytelmässä esitettiin viimeinen kappale presidentti Medvedevin julkaistua avoimen kirjeen, jossa hän syytti eksplisiittisesti Ukrainan johtoa maiden välisten suhteiden tuhoamisesta.³²⁰ Paljon kertoo se, että valtakautensa kahden viimeisen vuoden aikana presidentti Juštšenko tapasi Medvedevin vain yhden ainoan kerran. Oranssin koalition representaatioissa korostunut Venäjä-suhteiden vaaliminen EU-integraation ehdoilla ei tältä osin osoittautunut menestyksekkääksi strategiaksi. Samaan aikaan sisäpoliittiset ongelmat ja alati paheneva talouskriisi enteivät vaikeita aikoja oranssin rintaman edustajille.

4.9. Ikuiset naapurit?

Oranssia vallankumousta seuranneina vuosina Ukrainan poliittisen eliitin representaatioiden produktiivisuus näyttäytyi siis yhtäältä poliittiset jakolinjat ylittävänä sitoutumisena ”eurooppalaiseen valintaan”, toisaalta taas poliittisen linjan muotoutumisena, jossa Ukraina pyrki johdonmukaisesti kahdenvälisen järjestelyjen kautta poliittisesti ja taloudellisesti lähemmäksi EU:ta. Osittain linjanmuutos oli pakon sanelemaa, sillä jatkuvan poliittisen epävakauden keskellä kamppaileva Ukrainan poliittinen eliitti tiesi lainsäädännöllisten uudistusten hidastumisen heikentävän maan EU-jäsenyysnäkyviä. Toisaalta Ukrainan tyytymättömyys naapuruuspolitiikkaan ja vaatimukset kahdenvälisen suhteiden vahvistamisesta - joille löytyi EU:n jäsenmaiden piiristä kosolti ymmärtäjiä ja puolestapuhujia - pakottivat EU:n myöntämään vähintäänkin implisiittisesti naapuruuspolitiikan valuviat. Naapuruuspolitiikka ei riittänyt Ukrainan näkökulmasta täyttämään rajatumpiakaan integraatitavoitteita, mikä pakotti EU:n reagoimaan ja tarjoamaan Ukrainalle mahdollisuuksia edetä kahdenvälisen järjestelyjen kautta kohti syvempää poliittista ja taloudellista integroitumista, kuin mihin varsinainen naapuruuspolitiikan toimintasuunnitelma antoi eväitä. Asian voi nähdä niin, että oranssia vallankumousta seuranneen vuoden aikana ennennäkemättömän leveäksi venähtänyt kuilu Ukrainan poliittisen eliitin odotusten ja EU:n toimien välillä alkoi kaventua. Toki lähentymiseen vaikuttivat myös toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset, erityisesti Venäjän ja Georgian sodan myötä EU:n piirissä levinnyt laajempi huoli lähialueiden

³²⁰ Medvedev 11.8.2009.

vakaudesta. Toisaalta Ukrainan pragmaattisuuden taustalla vaikutti puolestaan jatkuvien sisäpoliittisten ongelmien ohella myös syksyn 2008 jälkeen nopeasti pahentunut talouskriisi. Samaan aikaan representaatiot hyvien Venäjä-suhteiden merkityksestä ja johtavien poliitikkojen sovittelevat lausunnot eivät auttaneet estämään suhteiden vajoamista aallonpohjaan vuosien 2008–2009 aikana. Yhdessä mainitut tekijät ovat esimerkki monimutkaisesta vuorovaikutuksesta, jossa EU:n toimijuus suhteessa naapurivaltioihin muotoutuu.

Huomionarvoista on joka tapauksessa, että EU:n ja Ukrainan suhteet ottivat vauhtia juuri niillä sektoreilla, jotka Ukrainan poliittinen eliitti puoluekantaan katsomatta määritteli keskeisiksi, toisin sanoen sopimus pohjan uudistamisessa, viisumikysymyksessä - joskin ukrainalaisten näkökulmasta tuskallisen hitaasti - sekä taloudellisessa integraatiossa. Ukrainan poliittisen eliitin uusi linja tuoda maata askel askeleelta lähemmäksi EU:ta näytti tuottavan tulosta erityisesti vuoden 2008 aikana oranssin rintaman palattua hallitusvastuuseen. Vaikka EU:n aloite uudesta itäisestä kumppanuudesta oli suunniteltu kattamaan kaikki naapuruuspolitiikan piiriin kuuluvat unionin itäiset naapurivaltiot, voidaan aloite nähdä kädenojennuksena nimenomaan juuri Ukrainalle, olihan maa edennyt EU-integraatioissaan unionin itäisistä naapurivaltioista kaikkein pisimmälle, ja naapuruuspolitiikan maantieteellinen kattavuus Välimeren maihin saanut osakseen voimakasta kritiikkiä juuri Ukrainan taholta.³²¹ Toisaalta Ukraina oli itäisen kumppanuuden keskeisten tavoitteiden osalta siinä määrin muita EU:n itäisiä naapurimaita pidemmällä, että maassa epäiltiin sen tuomaa lisäarvoa, eikä sitä missään nimessä nähty vaihtoehtona EU-jäsenyydelle. Sen sijaan, kuten komission raporteista käy ilmi, naapuruuspolitiikan tavoitteisiin lukeutuneet taloudelliset ja rakenteelliset uudistukset sekä muun muassa oikeuslaitoksen uudistaminen junnasivat edelleen paikoillaan oranssin koalition hallitusvaltaan paluusta huolimatta. Silmiinpistävää on, että uusien kahdenvälisen toimintasuunnitelmien ehdollistavat demokratisoitumiskriteerit ovat jääneet varsin vähälle huomiolle, joskin sittemmin EU on käyttänyt assosiaatiosopimuksen solmimista painostuskeinona.³²²

Mikä sitten sai EU:n muuttamaan lähestymistapaansa ja etenemään Ukrainan suhteen kahdenvälisen järjestelyjen kautta, vaikka oranssia vallankumousta seuranneen vuoden jälkeen unionin peräänkuuluttamat lainsäädännölliset uudistukset ja demokratisoitumiskehitys hidastuivat? Taustalla painoi epäilemättä huoli Ukrainan sekavasta sisäpoliittisesta tilanteesta ja demokratiakehityksen taantumisesta. Kenties vielä enemmän saattoi painaa Georgian sota, joka

³²¹ Ukrainan lisäksi itäiseen kumppanuuteen osallistuvat Valko-Venäjä, Moldova, Armenia, Azerbaidzhan ja Georgia.

³²² kts. Vaisse, Kundani et. al. 2010: 87; 2012: 88.

joidenkin johtavien ukrainalaisinten poliitikkojen – kuten presidentti Juštšenkon - representaatioissa näyttäytyi osoituksena Venäjän revisionismista entisen Neuvostoliiton alueella, ja siitä aiheutunut laajempi huoli unionin toimijuudesta lähialueilla. Tässä kohdin on näet hyvä palauttaa mieleen keskeisimmät tavoitteet, joihin EU naapuruuspolitiikallaan pyrki: Ensinnäkin, ENP oli vastaus laajentumisväsymykseen ja keino välttää ottamasta kantaa kysymyksiin uusista jäsenmaista lyhyellä ja keskipitkällä aikavälillä. Kuten Florent Parmentier on huomauttanut, tämä tavoite liittyi erityisesti Ukrainaan, jolle EU-jäsenyys oli ollut jo pitkään julkilausuttu tavoite.³²³ Toisena tavoitteena oli tukea naapurivaltioiden demokratiakehitystä ja lähentymistä eurooppalaisiin arvoihin. Samalla on syytä muistaa, että naapuruuspolitiikka toteutti alun alkaen EU:n turvallisuusstrategian tavoitteita, joiden mukaan pyrkimyksenä oli vahvistaa unionin toimijuutta ennen kaikkea lähialueiden turvallisuuden ja vakauden edistämiseksi.³²⁴ Naapuruuspolitiikkaan sisältyi näin ollen sisäänrakennettu dilemma, jossa vakauden ja turvallisuuden edistäminen sekä unionin rooli arvoyhteisönä ja normien jakajana törmäsivät vaikeasti yhteen sovitettavalla tavalla toisiinsa.³²⁵

Ukrainan kohdalla naapuruuspolitiikan tavoitteet eivät oranssia vallankumousta seuranneen lyhyen jakson jälkeen näyttäneet toteutuvan, tai kenties olisi osuvampaa todeta, että Ukrainan tapauksessa ensimmäisen tavoitteen toteutuminen söi edellytyksiä kahdelta muulta tavoitteelta. Samalla EU:n toimijuuden painopiste näytti heilahtavan normien jakamisen sijaan vakauden ja turvallisuuden vaalimisen suuntaan. Ainoaksi keinoksi vaikuttaa edes jossain määrin Ukrainan sisäiseen kehitykseen ilman jäsenyyslupausta, jäi eteneminen kahdenvälisin järjestelyin, joissa ehdollistaminen oli heikkoa. Kuten tulemme huomaamaan, tämä näytti sopivan varsin hyvin keväällä 2010 valtaan nousseelle Janukovytsin hallinnolle. Lisäksi on syytä muistaa, että vaikka EU on lopultakin ollut sangen yhtenäinen mitä tulee itäisen kumppanuuden tavoitteisiin kauppa- ja energiakysymyksissä, kumppanimaiden ja erityisesti Ukrainan jäsenyysnäkökymien suhteen unioni on edelleen jakautunut. Ukrainalla on aina ollut ymmärtäjiä muun muassa Euroopan parlamentissa ja erityisesti itälaajentumisen jälkeen maalla on ollut EU:n sisällä entistä enemmän ystäviä. Itäinen kumppanuus lähti liikkeelle Puolan ja Ruotsin aloitteesta ja kuten todettua, se voidaan katsoa räätälöidyksi erityisesti juuri Ukrainaa silmällä pitäen. Siinä missä aloitteelliset maat näkivät itäisen kumppanuuden alun perin välietappina kohti EU-jäsenyyttä, osa jäsenmaista - etunenässä Ranska, Saksa ja Hollanti - näki kuitenkin myös tämän uuden lähestymistavan jäsenyyskysymyksestä

³²³ Parmentier 2006: 2-3.

³²⁴ *ibid.*

³²⁵ Bretherton ja Vogler 2006: 223.

erilliseksi järjestelyksi, ja viimeksi mainittu näkökanta on sittemmin vahvistunut.³²⁶

4.10. Ympyrä sulkeutuu? – ”Eurooppalaisen valinnan” representaatiot vuodesta 2010

Oranssin vallankumouksen jälkeinen aikakausi päättyi Ukrainassa symbolisesti helmikuun 7. päivänä 2010, jolloin Viktor Janukovitš löi istuvan pääministerin Julia Tymošenkoon presidentinvaalien toisella kierroksella runsaan kolmen prosenttiyksikön erolla. Toinen oranssin vallankumouksen keulakuva, väistynyt presidentti Juštšenko putosi jo ensimmäisellä kierroksella saaden ainoastaan runsaat viisi prosenttia äänistä. Kansainvälisen tarkkailuoperaation totesi vaalien olleen tälläkin kertaa vapaat ja rehelliset, joskin Etyjin raportin mukaan perustelemattomat syytökset vaalivilpistä vaikuttivat kielteisesti ilmapiiriin ja äänestäjien luottamukseen.³²⁷ Pääministeri Tymošenko tosin syytti avoimesti presidentti Juštšenkoa vaalituloksesta väittäen että tämän juuri vaalien alla hyväksymät muutokset vaalilakiin mahdollistivat vilpilliset järjestelyt, joiden avulla Janukovitš nousi voittoon.³²⁸ Joka tapauksessa presidentinvaalien tulos merkitsi, ainakin toistaiseksi, oranssissa vallankumouksessa mainetta niittäneen eliitin valtakauden loppua. Väistyneen poliittisen johdon, erityisesti pääministeri Tymošenkoon lausunnot tuottivat käsitystä, jonka mukaan tulos merkitsi myös loppua Ukrainan ”eurooppalaiselle valinnalle”, demokratisoitumiselle ja normien vastaanottamiseen tähtäävälle poliittiselle linjalle.

Presidentinvaalit ovat ohi. Vaalit olivat ainoa mahdollisuutemme varmistaa lopullisesti maamme itsenäisyys ja vahvuus. Tämä oli mahdollisuus tulla eurooppalaisen perheen kunnioitetuksi jäseneksi ja toteuttaa syviä sosiaalisia ja taloudellisia uudistuksia. Nämä vaalit olivat ensimmäinen todellinen mahdollisuus laittaa piste oligarkkien vallalle ja palauttaa maa ja sen runsaudet teille [kansalle].³²⁹

Oranssin koalition valtakauden päätös sinetöityi lopullisesti runsas viikko myöhemmin Tymošenkoon johtaman hallituksen hävittyä parlamentin luottamusäänestyksen ja pääministerin ilmoitettua jättäytyvänsä puolueineen oppositioon. Pääministeriksi nousi lopulta Janukovitšin läheinen liittolainen jo hänen ensimmäiseltä pääministerikaudeltaan (2002–2004), varapääministerinä tuolloin toiminut Mykola Azarov, joka oli muun muassa johtanut Janukovitšin

³²⁶ kts. Vaisse, Kundani et. al. 2010: 87.

³²⁷ OSCE / ODIHIR 2010.

³²⁸ Tymošenko 22.2.2010. Poikkeuksellista vaaleissa oli se, että kumpikaan ehdokkaista ei saanut toisellakaan kierroksella yli puolta äänistä. Näin siksi, että valittavana oli myös vaihtoehto ”molempia ehdokkaita vastaan”, ja runsaat neljä prosenttia äänestäjistä valitsi tämän vaihtoehdon.

³²⁹ *The presidential elections are over. They were our only chance to once and for all consolidate our country's independence and strength. This was a chance to become a worthy member of the European family, and implement deep social and economic reforms. These elections were the first real chance to put an end to the rule of the oligarchy and return the country and its wealth to you [the people].* (Tymošenko 22.2.2010.)

presidentinvaalikampanjaa. Azarovin johdolla Alueiden puolue muodosti hallituksen kommunistipuolueen sekä parlamentin puhemiehen Volodomir Lytvinin johtaman pienen ryhmittymän kanssa.³³⁰

Edellä on käsitelty sitä, miten oranssissa vallankumouksessa valtaan nousseen poliittisen johdon diskursiivisena strategiana oli korostaa vuoden 2004 presidentinvaaleista käynnistyneen tapahtumasarjan merkinneen radikaalia muutosta Ukrainan poliittisessa elämässä verrattuna Kutšman presidenttikauteen. Oranssin eliitin representaatiot olivat tuottaneet käsitystä, jonka mukaan Ukrainan integraatiopolitiikka oli aiemmin ollut lähinnä tyhjiä julistuksia vailla tekoja ja oranssin vallankumouksen tuoma muutos merkitsi aitoa pyrkimystä normien vastaanottoon tehden Ukrainasta viimein EU-kelpoisen. Janukovitšin ja Alueiden puolueen valtaannousu merkitsi tässä katsannossa puolestaan muutoksen aikakauden päätöstä ja vallanvaihdon myötä Ukrainan sisäinen kehitys tulisi taantumaan ja ulkopoliittinen kurssi muuttumaan. Tästä huolimatta heti virkaanastumisensa jälkeen maan uusi poliittinen eliitti presidentti Janukovitšin johdolla julisti varsin johdonmukaisesti ”eurooppalaisen valinnan” jatkuvuutta ja korosti useaan otteeseen niin ulkomaisille kuin kotimaisillekin yleisölle maan uuden johdon olevan ”sitoutunut eurooppalaisten arvojen integrointiin Ukrainassa”.³³¹

*Mikäli toivomme liittyvämmä Euroopan unioniin, meidän on varmistettava poliittinen vakaus ja vahvistettava asemaamme taloudellisesti elinvoimaisena kansakuntana. Meidän on luotava läpinäkyviä poliittisia menettelytapoja, jotka antavat taloudellemme mahdollisuuden kukoistaa ja osoitettava, että Ukraina toisi lisäarvoa EU:lle uutena jäsenmaana.*³³²

Tämä ei ollut sinänsä yllättävää, olivathan Janukovitšin lausunnot hänen edellisellä pääministerikaudellaan vuosina 2006–2007 olleet pitkälti samansuuntaisia, olkoonkin että tuolloin poliittiset olosuhteet olivat erilaiset, ja vasta presidentti Juštšenkon kanssa solmittu sopimus maan ulkopoliittisen linjan jatkumisesta mahdollisti Janukovytšin nousun pääministeriksi.

³³⁰ Hallituksen kokoonpano herätti kyseenalaista huomiota muun muassa siksi, että se oli ainoa hallitus Euroopassa, ja ensimmäinen itsenäisen Ukrainan historiassa, ilman ainuttakaan naisministeriä. Tilanne muuttui vasta vuoden 2012 helmikuussa, jolloin Raisa Bogatirova nousi terveysasioista vastaavaksi varapääministeriksi.

³³¹ “...to the integration of European values in Ukraine”. (Janukovitš 17.2.2010.)

³³² “If we hope to join the European Union we must secure political stability and establish ourselves as an economically viable nation. We must be pragmatic and focused to achieve EU membership. We must create transparent policies that allow our economy to thrive and demonstrate that Ukraine will add value to the EU as a new member state.” (Janukovytš 17.2.2010.)

Huomionarvoista uuden johdon ”eurooppalaista valintaa” käsittelevissä lausunnoissa on kuitenkin vakauden ja taloudellisen kehityksen merkityksen korostuminen EU-suhteiden kehityksen määrittäjänä verrattuna oranssin vallankumouksen jälkeisten vuosien aikana vakiintuneisiin representaatioihin, joissa demokratia ja lähtenytminen eurooppalaisiin arvoihin näyttäytyivät EU-integraation keskeisimpinä edellytyksinä. Pääministeri Azarovin sanoin: *”Euroopan poliittiset päättäjät ja liike-elämä toivottavat tervetulleeksi poliittisen vakauden paluun maahamme ja näkevät vallankäytössä jatkuvuutta.”*³³³ Toisaalta representaatioissa on kuitenkin havaittavissa tiettyä jatkuvuutta siinä mielessä, että myös Janukovytsin hallinnon edustajien lausunnoista EU-integraatio näyttäytyy edelleen Ukrainana tärkeimpänä ulkopoliittisena tavoitteena ja pyrkimys Venäjä-suhteiden kehittämiseen ei ole ristiriidassa integraatiotavoitteiden kanssa.

*Suhteiden vakiinnuttaminen uudelleen Venäjän Federaation kanssa on yhteen sovitettavissa eurooppalaisiin ambitiioihimme. Me tulemme rakentamaan uudelleen suhteet Moskovaan strategisena taloudellisena kumppanina. Ei ole mitään syytä, miksemme voisi saavuttaa hyviä suhteita kaikkien naapureidemme kanssa.*³³⁴

*Ukrainan ulkopolitiikka ei ole enää puhtaasti Venäjä-vastaista. Emme näe mitään hyötyä Venäjän ”pelottelussa” tai ”uudelleenkouluttamisessa”. Jos muut haluavat tehdä niin, antakoon heidän sortua siihen omalla kustannuksellaan. Emme aio kuitenkaan ajaa myöskään puhtaasti Venäjä-myönteistä linjaa kansainvälisissä suhteissa. Useimmat ukrainalaiset eivät tätä halua, ja se saattaisi koitua kalliiksi suhteissamme EU:hun, joka on ja pysyy Ukrainan prioriteettina. Tärkeää on se, että Venäjä selkeästi tunnustaa tämän prioriteetin muuttumattomuuden.*³³⁵

Representaatioiden tasolla ei siis ole vallanvaihdosta huolimatta havaittavissa selkeitä merkkejä ulkopoliittisesta suunnanmuutoksesta. Vaikka Janukovitšin ja Ukrainan uuden hallituksen on yleisesti arvioitu vaalivan edeltäjiään tiiviimpiä suhteita Kremliin, Venäjän vaikutusvallan kasvua

³³³ *”European policy makers and business welcome the recovery in our state of political stability and see predictability of action of the power.”* (Azarov 10.11.2010.)

³³⁴ *The re-establishment of relations with the Russian Federation is consistent with our European ambitions. We will rebuild relations with Moscow as a strategic economic partner. There is no reason that good relations with all of our neighbors cannot be achieved.* (Janukovitš 17.2.2010.) Uusi presidentti on tuonut sittemmin näkemyksen johdonmukaisesti esille todeten muun muassa: *”Haluaisin korostaa, että integroituminen Eurooppaan ei ole koskaan haitannut eikä tule koskaan haittaamaan strategista kumppanuuttamme Venäjän kanssa. Ukrainalle Venäjä-suhteiden normalisoinnista on tullut keskeinen osa Eurooppalaista valintaa.”* (Janukovitš 8.4.2011.)

³³⁵ *”Ukraine’s foreign policy has ceased to be purely anti-Russian. We see no advantage in “detering” or “reeducating” Russia. If others want to do this, let them indulge themselves at their own expense. Nor, however, shall we pursue a pro-Russian course in international affairs. Most Ukrainians do not want such a course, and it would cost us dear in relations with the EU, which have been and remains a priority for Ukraine. It is important only that the immutability of this priority should be clearly recognized in Moscow.”* (Tigipko 2011: 59.) Tämän nykyisin talousasioista vastaavan varapääministerin kirjoituksen painoarvoa lisää osaltaan se, että se julkaistiin nimenomaan venäläisessä politiikan aikakauslehdessä.

Ukrainassa se tuskin toivoo. Tarvetta lähentymiseen Venäjään kanssa uuden hallinnon edustajat ovatkin perustelleet lähinnä sillä, että presidentti Juštšenkoon johdolla Ukraina oli yksinkertaisesti mennyt liian pitkälle irrottautumisessa suuresta naapuristaan.³³⁶ Samalla Ukrainan uusi poliittinen johto on kuitenkin pyrkinyt tuomaan selvästi esiin, myös Venäjälle, että ”eurooppalainen valinta” on edelleen Ukrainan ulkopoliittikan kulmakivi ja sellaisena peruuttamaton.

*Vuosi sitten kuulin useiden Kremlin lähellä olevien venäläisten intellektuellien sanovan, etteivät he pitäneet Juštšenkosta, koska hän halusi ”muuttaa Ukrainan sivilisaationaalista valintaa”. Sen paremmin he kuin Ukrainan johdon demokraattis-kansallismieliset kriitikotkaan eivät ymmärtäneet, että Ukraina on jo tehnyt pitkän tähtäimen valintansa, ja että tuo valinta ei missään nimessä ole paluu minkäänlaiseen Neuvostoliittoon järjestelyyn.*³³⁷

Sikäli representaatioiden tasolla on kuitenkin havaittavissa tiettyä yhtäläisyyttä Kutšman kauden viimeisiin vuosiin, että jälleen kerran Ukrainan poliittisen eliitin lausunnot ovat osittain ristiriitaisia. Vaikka lausunnoissa korostuu ”eurooppalaisen valinnan” peruuttamattomuus, samaan aikaan erityisesti presidentti Janukovitš on määritellyt Ukrainan asemaa kansainvälisissä suhteissa tavalla, joka poikkeaa selvästi oranssin vallankumouksen jälkeisten vuosien käytännöistä. Kuten edellä on tullut ilmi, keskeinen osa ”eurooppalaista valintaa” ovat olleet Ukrainan paluuta Eurooppaan korostavat representaatiot ja maan eurooppalaisuutta on pyritty perustelemaan maantieteellisin ja historiallisin viittauksin. Sen sijaan uuden presidentin lausunnot ovat tuottaneet käsitystä, jossa Ukrainan paikka ei olekaan yksiselitteisesti osana Eurooppaa, vaan maan tulisi toimia sillanrakentajana idän ja lännen välissä.

Ukrainan tulisi hyödyntää geopoliittista asemaansa ja rakentamalla siltaa Venäjän ja lännen välillä. Hyvien suhteiden kehittäminen länteen ja sillan rakentaminen Venäjän suuntaan ovat Ukrainalle hyväksi. Meidän ei pitäisi joutua tekemään valintaa idän ja lännen tarjoamien etujen välillä. Presidenttinä aion pyrkiä rakentamaan siltaa molempien kanssa, en yksisuuntaista katua kumpaankaan suuntaan. Me olemme kansakunta, jolla on eurooppalainen

³³⁶ Meidän on ymmärrettävä, että Ukrainan uudenlainen vuoropuhelu Venäjän kanssa vaikuttaa lähentymiseltä ainoastaan siksi, että Juštšenko yritti liiaksi erottaa maat toisistaan. Todellisuudessa kyseessä on lähinnä tasapainottava toimenpide. Jos heiluri heilahtaa itään päin, se heilahda kauas, eikä pysy siellä pitkään.” (Tigipko 2011: 60.)

³³⁷ A year ago, I heard many Russian intellectuals with close ties to the Kremlin say they disliked Yushchenko because he wanted “to change Ukraine’s civilizational choice.” Both they and the national-democratic critics of the Ukrainian authorities failed to understand that Ukraine has already made its long-term civilizational choice, and that choice is certainly not a return to any version of the Soviet Union. (Tigipko 2011.) Ulkoministeri Hryštšenko totesi puolestaan: “Olimme kahden Euroopan välissä. Lännessä oli EU:n Eurooppa, yksi houkuttelevimmista poliittisista ja taloudellisista magneeteista ihmiskunnan historiassa. Idässä oli Venäjä, jossa asuu miljoonia ystäviämme ja sukulaisiamme, ja jolla on laaja yhteyksien verkosto, joka ruokki talouttamme. Emme tavallaan kyenneet tekemään valintaa idän ja lännen välillä, koska tarvitsimme molempia. Siitä huolimatta emme voi perääntyä Ukrainan ulkopoliittikan perustavasta premissistä: me näemme tulevaisuutemme Euroopan unionissa. (Hryštšenko 6.12.2010.)

*identiteetti, mutta meillä on historialliset, kulttuuriset ja taloudelliset siteemme myös Venäjään.*³³⁸

Presidentin ohella myös ulkoministeri Hryštšenko on ulkomaisilla areenoilla puhuessaan toisinaan sovitellut Ukrainalle samankaltaista sillanrakentajan viittaa Euroopan ja Venäjän välissä.

*Maani koosta ja maantieteellisestä sijainnista johtuen Eurooppa ei voi olla aidosti yhdistyt ilman Ukrainaa. Kun jättimäinen tarjotin Ukraina kantaa EU:ta yhdellä olkapäällään ja toisella Venäjää. Se yhdistää aidosti eurooppalaisen hengen ja aidon ymmärryksen Venäjää kohtaan paremmin kuin mikään muu kansakunta. Jos on olemassa kansakunta, joka kykenee yhdistämään mantereen itä- ja länsiosat, se on Ukraina. Näin ollen Ukrainan jäsenyys [EU:ssa] tarkoittaa enemmän turvallisuutta ja vakautta Euroopalle.*³³⁹

Uuden johdon representaatioissa on sikälikin kaikuja Kutšman kaudelta, että siinä missä oranssin vallankumouksen jälkeen representaatioissa korostuivat sitoutuminen liberaaleihin arvoihin ja normien vastaanottoon, uuden hallituksen edustajien lausunnot tuottavat kuvaa erilaisesta ja jossain määrin varauksellisemmasta suhtautumisesta EU:n vaatimukseen. Vaikka sittemmin myös oranssin koalition edustajien lausunnoissa nousi esiin kritiikki EU:n passiivisuutta ja erityisesti naapuruuspolitiikkaa kohtaan, kun kävi selväksi, ettei EU-jäsenyyksymyksessä ollut vetoamuksista huolimatta odotettavissa nopeaa läpimurtoa, on ero aiempaan Janukovitšin kaudella kuitenkin ollut huomattava. Ukrainan uusi poliittinen johto ei ole samalla tavoin määritellyt maansa asemaa normien vastaanottajaksi, vaan EU-suhteiden tulisi perustua sopimukseen ja niitä tulisi kehittää askeleittain molempien osapuolten intressit tasapuolisesti huomioiden.

³³⁸ *“Ukraine should make use of its geopolitical advantages and become a bridge between Russia and the West. Developing a good relationship with the West and bridging the gap to Russia will help Ukraine. We should not be forced to make the false choice between the benefits of the East and those of the West. As president I will endeavor to build a bridge between both, not a one-way street in either direction. We are a nation with a European identity, but we have historic cultural and economic ties to Russia as well.”* (Janukovitš 17.2.2010.)
Viikkoa myöhemmin Janukovitš totesi puolestaan: *” Presidenttinä minulla on selkeä käsitys siitä millainen ulkopoliittikka parhaiten vastaa Ukrainan tämänhetkisiä kansallisia intressejä. Muodostamalla sillan idän ja lännen välille, olemalla kiinteä osa Eurooppaa ja entistä Neuvostoliittoa samaan aikaan, Ukraina tulee valitsemaan ulkopoliittisen linjan, joka mahdollistaa maallemme molempia osapuolia hyödyttävien suhteiden kehittämisen niin Venäjän, Euroopan unionin Yhdysvaltojen kuin muidenkin merkittävien maiden kanssa.”* (Janukovitš 25.2.2010.)
Samassa puheessa Janukovitš tuli sivunneeksi, joskin mahdollisesti heikosta käännöksestä johtuen hieman kryptisin sanankääntein, myös EU:n kansainvälistä toimijuutta: *”Ihmiskunta, Ukraina mukaan luettuna, tarvitsee EU:ta globaalissa mielessä. EU:lla tarkoitan yhteisöllisyyttä voimana, joka kykenee takaamaan maailman eri sivilisaatioiden rauhanomaisen rinnakkaiselon sekä huolehtimaan energia- ympäristö ja ruokaturvallisuudesta. Eurooppalaisena maan olemme valmiita ottamaan osaa tuohon prosessiin maana, joka ei kuulu mihinkään liittoutumaan.”*

³³⁹ *“The sheer size and geographic location of my country make a truly united Europe unthinkable without Ukraine. Like a huge tectonic platform it carries the EU on the one shoulder and Russia on the other. Like no other nation it combines a truly European spirit and a truly authentic understanding of Russia. If there is a nation capable of linking the East and the West of the continent together, it’s Ukraine. Therefore Ukraine’s membership means more security and stability for Europe.”* (Hryštšenko 6.12.2010.)

Ollessamme poliittisessa oppositiossa puolueemme oppi tärkeitä asioita Euroopasta. Yksi opetuksista liittyy sopivan lähestymistavan löytämiseen kahdenvälisissä suhteissamme. Vuosien ajan olemme nähneet ”oranssien johtajien” anelevan eurooppalaisilta ”perspektiiviä EU-jäsenyyteen” tai ”poliittisia vihjauksia”. Tätä ei rehellisesti otteen voi pitää säädyllisenä eurooppalaisena käyttäytymisenä huomioiden Ukrainan samanaikaisen taloudellisen ja poliittisen epävakauden.

Olemme vakuuttuneita, että suhteet EU:n kanssa tulisi muodostaa poliittisesti ja määritellä sopimuksin... Ymmärrämme hyvin, että ei ole viisasta keskittää kaikkea tarmoamme vain lopulliseen tavoitteeseen – matkan varrelle mahtuu paljon muutakin. Siksi kannatamme EU:n ehdottamaa pragmaattista lähestymistapaa, olemme alusta alkaen keskittyneet realistisiin ja käytännöllisiin tavoitteisiin, olemme olleet halukkaita kompromisseihin ja työskennelleet saavuttaaksemme näiden kompromissien pohjalta molempia osapuolia sitovat sopimukset.³⁴⁰

Representaatioiden tasolla vallanvaihto on toistaiseksi tuonut tullessaan merkkejä pikemminkin erilaisista painotuksista kuin perustavanlaatuisesta suunnanmuutoksesta. Suhteet EU:hun ovat kuitenkin ajautuneet ongelmiin, ja jotta jatkuvuuden ja muutosten laadusta olisi mahdollista tehdä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä, on jälleen kiinnitettävä tarkemmin huomiota analysoitujen representaatioiden produktiivisuuteen. Ukrainan oppositio on joka tapauksessa syyttänyt Janukovytsiä ja maan hallitusta oranssin vallankumouksen perinnön ja sitä kautta maan EU-jäsenyystavotteiden tuhoamisesta, ja mitä pidemmälle Janukovitšin presidenttikausi on edennyt, sitä hanakammin opposition edustajat ovat vedonneet myös suoraan EU:hun moittien unionia arvojen ja periaatteiden hylkäämisestä vakauden nimissä.

EU:n pitäisi estää Janukovitšia rakentamasta yksipuoluejärjestelmää samaan aikaan kun se tukee talous- ja energiareformeja... Ehdollisuutta pitää soveltaa

³⁴⁰ *While we were in political opposition, our party did learn some important lessons from Europe. One of these lessons is choosing an appropriate approach towards our bilateral relations. For years we have seen “the orange leaders” beg Europeans to give them “a perspective on EU membership” or for “some political hints”. This, frankly, could hardly be considered as proper European behavior against the background of economic and political destabilization in Ukraine. We are convinced that our relations with the EU should be established politically and reflected in agreements... But we well realize that it is unwise to concentrate all our efforts on the final goal alone – there is a whole way to go. That is why we support the pragmatic approach suggested by the EU and, from the very beginning, have focused on realistic and practical steps, have been willing to compromise and have worked to reach mutually binding formal agreements reflecting those compromises.” (Azarov 14.10.2010.)* Ulkoministeri Gryštšenko totesi puolestaan viikkoa aikaisemmin: *”Milloin odotamme Ukrainan tulevan [EU:n] jäseneksi? Se on kaikkein vaikein ja samalla kaikkein yksinkertaisin kysymys kaikista. Kysymys on vaikea, koska se on yhä liian hypoteettinen, ja politiikan ensimmäinen sääntö tunnetusti kuuluu: älä koskaan vastaa hypoteettisiin kysymyksiin. Toisaalta kysymys on yksinkertainen meille ukrainalaisille, sillä koska aikataulun määrittäminen EU:hun liittymiselle ei riipu meistä. Mitä meidän on tehtävä, ja mitä olemme jo tekemässä, on pyrkiä saaman yhdelle eurooppalaiselle demokratialle oikeus samaan, kuin mihin mantereeseen muutkin demokratiat ovat oikeutettuja. Ukraina on avoin uusille ajatuksille, lähestymistavoille ja vuoropuhelun muodoille. Itäinen kumppanuus on osa tätä, vaikka näemmekin sen ennemmin taktisena kuin strategisena vastauksena Ukrainan ambitiioihin. Sen sijaan odotamme assosiaatiosopimuksen, josta parhaillaan neuvotellaan Kiovan ja Brysselin välillä, tarjoaman sekä strategisia että taktisia vastauksia.”* (Hryštšenko 6.12.2010.)

*kahdenvälisiin sopimuksiin vaatien Ukrainaa vahvistamaan demokratiaa. Euroopan äänen pitää kuulua kovaa ja selkeästi.*³⁴¹

*Uskon vahvasti, että EU:n tulisi edetä assosiaatiosopimuksen suhteen, ja että tämän pitää tapahtua ennen syksyn 2012 parlamenttivaaleja. Sopimuksen allekirjoittaminen ja ratifiointi pitäisi kuitenkin olla ehdollista ja riippua siitä, miten Ukrainan viranomaiset onnistuvat ratkomaan demokraattisiin standardeihin ja laillisuusperiaatteeseen liittyvät vakavat ongelmat.*³⁴²

Opposition katsannossa eurooppalaisuus yhdistyy siis edelleen arvoihin ja demokratiaan. Ukraina näyttäytyy representaatioissa objektina ja EU:lta puolestaan odotetaan vahvempaa toimijuutta. ”Eurooppalaisen valinnan” suunnan ja sisällön määrittely on siis edelleen keskeinen osa Ukrainan valtablokkien välistä sisäpoliittista kamppailua, ja tämän kamppailun käänneet puolestaan vaikuttavat epäilemättä jatkossakin merkittävästi toimintaympäristöön, jossa EU pyrkii toimijuuttaan rakentamaan. Joka tapauksessa virallisesti kaikki Ukrainan merkittävimmät poliittiset voimat kannattavat edelleen EU-jäsenyyttä ja puhuessaan ulkomaisille diplomaattikunnalle vuoden 2011 lopulla presidentti Janukovitš ennusti siis auvoisia aikoja Ukrainan ja EU:n suhteissa todeten, että vuosi 2012 tulee olemaan Ukrainalle ennen kaikkea eurooppalainen vuosi.³⁴³

4.11. Voitosta vaikeuksiin – poliittiset käytännöt vuodesta 2010

Representaatioiden tasolla Ukrainan uuden johdon voidaan siis katsoa sitoutuneen ”eurooppalaiseen valintaan” ja EU-integraatio määrittäyty edelleen Ukrainan tärkeimmäksi ulkopoliittiseksi tavoitteeksi. Näin siitä huolimatta, että representaatiot tuottavat osittain oranssia vallankumousta seuranneista vuosista poikkeavia käsityksiä, Ukrainan paikka Euroopassa määrittäyty ajoittain aiempaa tulkinnanvaraisemmin sanankääntein ja maan ulkopoliittisen linjan sekä kansainvälisen aseman määrittelyssä on viitteitä samankaltaisesta multivektorialisuudesta kuin Kutšman kauden viimeisinä vuosina. Normien vastaanottamisen korostumisen sijaan Ukrainan nykyjohdon lausunnoissa poliittinen ja taloudellinen vakaus näyttäytyvät maan EU-suhteiden

³⁴¹ *“The EU should discourage Mr. Yanukovich from building a one-party system, while supporting economic and energy reforms... Conditions need to be applied to bilateral agreements requiring Ukraine to uphold democracy. Europe’s voice needs to be heard loudly and clearly.”* (Tymošenko 22.11.2010. sit. Olearnych 22.10.2010)

³⁴² *I strongly believe that the EU should move forward with agreement on the Association Agreement, and that this has to be done well before the parliamentary elections scheduled for autumn 2012. The following signing and ratification of the Agreement, however, should be made conditional upon the success of Ukrainian authorities in dealing with its serious problems in regards to democratic standards and the rule of law.* (Tarasjuk 4.1.2012.)

³⁴³ *”Ensi vuosi [2012], kuten tämäkin, tulee olemaan Ukrainalle ennen kaikkea eurooppalainen vuosi. Me aiomme solmia assosiaatiosopimuksen EU:n kanssa ja odotamme tunnustusta Ukrainan oikeudelle tulla eurooppalaisen yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi.”* (Janukovitš 16.12.2011.)

kehittämisen edellytyksinä, ja representaatiot tuottavat kuvaa, jossa juuri vakauden vaaliminen on mahdollistanut edistymisen EU-integraatioissa. Muutosten voidaan katsoa heijastuneen politiikan muotoilun ohella myös implementaation, sillä Ukraina on Janukovitšin kaudella saanut EU:lta kiitosta nimenomaan maan talouden vakauttamisesta, olkoonkin että säätelyn läpinäkymättömyys ja korruptio aiheuttavat edelleen ongelmia.³⁴⁴ Huolimatta ”eurooppalaisen valinnan” jatkuvuudesta, representaatiot ovat lisäksi tuottaneet käsitystä, jossa keskeistä Ukrainan integraatiopolitiikassa ovat taloudellinen ja poliittinen lähentyminen molempia osapuolia sitovien sopimusjärjestelyjen kautta, ei niinkään normien vastaanotto. Poliittisten uudistusten saralla kehitys onkin Ukrainassa ottanut takapakkia, minkä komissio on arvioissaan pannut merkille.³⁴⁵ Ukraina on vuoden 2010 vallanvaihdoksen jälkeen saanut EU:lta kritiikkiä erityisesti tiedotusvälineiden vapauden ja kokoontumisvapauden rajoituksista sekä demokraattisten standardien heikentymisestä ja vaikka oranssin vallankumouksen jälkeen arviot vaalien rehellisyydestä ovat olleet myönteisiä, olivat lokakuun 2010 paikallisvaalit tässä suhteessa askel taaksepäin.³⁴⁶ Vuoden 2011 aikana EU:n ja Ukrainan suhteita on hiertänyt erityisesti ex-pääministeri Tymošenkon sekä eräiden muiden entisten ministereiden vankilatuomiot, joita EU pitää poliittisina.

Edellä on esitetty arvioita, joiden mukaan EU:n ja Ukrainan suhteiden viileneminen Kutšman kauden lopulla tuli EU:n johdolle jopa jonkinlaisena helpotuksena, koska se teki jäsenyyskysymyksen sivuuttamisesta helpompaa. Tätä taustaa vasten kevään 2010 vallanvaihdoksen jälkeen Ukrainan EU:hun kohdistamien odotusten ja unionin toimien välisen kuilun voidaan sikäli katsoa kaventuneen, että Ukrainan asennoituminen jäsenyyskysymykseen on muuttunut, ja maan nykyjohton representaatiot ovat tuottaneet poliittista linjaa, johon EU:n ajama rajattu taloudellinen ja poliittinen lähentyminen vaikuttaa sopivan varsin hyvin. Samaan aikaan diskursiivinen produktiivisuus näyttäytyy myös siten, että representaatiot ”eurooppalaisen valinnan” jatkuvuudesta ja peruuttamattomuudesta ovat vaikuttaneet Ukrainan ulkopoliittisiin valintoihin. Ukraina on muun muassa hylännyt Venäjän ehdotukset yhteisestä tulliliitosta, joten tässä mielessä maa ei siis ainakaan toistaiseksi ole palannut oranssia vallankumousta edeltäneeseen aikaan, jolloin se oli lähtemässä mukaan vastaavaan järjestelyyn. On tosin muistettava, että Ukraina on tällä välin liittynyt WTO:hon, mikä tekee tulliliittojärjestelyn käytännössä mahdottomaksi.

³⁴⁴ European commission / High representative of the European union for foreign affairs and security policy 2011: 2.

³⁴⁵ emt. 3.

³⁴⁶ European commission / High representative of the European union for foreign affairs and security policy 2011: 3.

Onkin kenties vielä liian aikaista tehdä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä diskursiivisten muutosten vaikutuksesta politiikan implementaatioon Janukovytsin presidenttikaudella, sillä Ukrainan uuden johdon toimia voisi tulkita monin tavoin. Ensinnäkin presidentti Janukovitš hajotti miltei ensi töikseen valtaannousunsa jälkeen oranssin vallankumouksen jälkeen perustetun Nato-jäsenyyttä valmistelleen viranomaiselimen. Tässä ei tosin sikäli ole mitään yllättävää, Nato-jäsenyyden kannatus kun ei kansan parissa ole missään vaiheessa ollut korkealla. Samaan aikaan itse äidinkielenään venäjää puhuva ja ukrainaksi toisinaan takelteleva presidentti on linjannut, että suuresta venäjänkielisestä vähemmistöstä huolimatta ukraina tulee säilymään jatkossakin maan ainoana virallisena kielenä. Venäjän kanssa Ukraina on Janukovitšin kaudella ehtinyt sopia kaasutoimituksista sekä mustan meren laivaston tukikohdan vuokra-ajan jatkamisesta, mutta toisaalta Ukraina ei ole jättänyt alueellista yhteistyöjärjestöä GUAM:ia, jonka puitteissa maa tekee yhteistyötä Georgian sekä Moldovan ja Azerbaidžhanin kanssa. Kulunutta, mutta osuvaa urheilumaailmasta ammentavaa vertausta käyttääkseni, erityisesti Alueiden puolueen riveissä on niitä, jotka näkevät Ukrainan yhdessä Puolan kanssa kesällä 2012 isännöimän jalkapallon EM-lopputurnauksen tärkeänä näyteikkunan EU-suuntaan, vaikka haluaisivat samaan aikaan yhdistää Ukrainan ja Venäjän kansalliset mestaruussarjat.

Opposition vetoamukset eivät kuitenkaan ole kaikuneet täysin kuuroille korville ja Ukrainan nykyjohdon päinvastaisista pyrkimyksistä huolimatta demokratian, mielipiteenvapauden ja oikeusvaltion periaatteiden taantuminen saattavat sittenkin nousta maan integraatiopyrkimysten esteeksi. Kolme päivää sen jälkeen kun presidentti Janukovitš oli julistanut vuoden 2012 Ukrainan eurooppalaiseksi vuodeksi, EU ilmoitti Eurooppa-neuvoston puheenjohtajan Hermann van Rompuy'n suulla valmiiksi neuvotellun assosiaatiosopimuksen ratifioinnin lykkäämisestä vedoten Ukrainan sisäiseen tilanteeseen ja eritoten poliittisesti värittyneeseen oikeudenkäyttöön Tymošonkon sekä muiden nykyjohdon poliittisten vastustajien vangitsemisiin liittyen. Tämän lisäksi Van Rompuy nosti, poikkeuksellisen suurin sanankääntein, esiin oikeuslaitoksen uudistamisen tarpeen sekä perusoikeuksien toteutumiseen, erityisesti lehdistön vapautteen liittyvät ongelmat integraation esteinä todeten muun muassa, että: ”*Mikäli assosiaatiosopimuksen voimaansaattamista ei haluta asettaa kyseenalaiseksi, tarvitaan uudistusten toteuttamisessa konkreettisia tuloksia, jotka saavat laajan tuen ja ovat ajallisesti kestäviä.*”³⁴⁷ Assosiaatiosopimuksen hyllyttämisen lisäksi merkillepantavaa oli se, että ensimmäisen kerran EU-Ukraina-huippukokouksen historiassa EU:n edustajat, Van Rompuy ja komission puheenjohtaja

³⁴⁷ “[I]n order not to bring the entry into force of the Association Agreement into question, there will need to be concrete results in delivering reform that are broadly supported, and stand by the test of time.” (Van Rompuy 2011.)

Barroso, tapasivat valtiovallan ohella myös opposition sekä kansalaisyhteiskunnan edustajia. Nähtäväksi jää, millainen eurooppalainen vuosi Ukrainalle on lopulta luvassa.

5. Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentui olettamukselle, jonka mukaan EU:n kansainvälistä toimijuutta tarkasteltaessa tulisi pureutua siihen, miten EU:n toimijuus ulkopuolelta katsottuna ymmärretään. Näin ennen kaikkea siksi, että kolmansien osapuolien EU:n toimijuudelle asettamat odotukset muokkaavat kansainvälistä ympäristöä, jossa unioni toimijuuttaan rakentaa. Bretherton ja Vogler toteavat omissa päätelmissään toteavat osuvasti, että EU:n toimijuuden tarkastelu on tutkijalle liikkuva maali, joka saattaa toisinaan hyvästä yrityksestä huolimatta turhauttaa.³⁴⁸ Tämä johtuu siitä, että integraation ekspansiivinen dynamiikka ja toisaalta annettujen lupauksen myötä kohonneet odotukset EU:n toimintaa kohtaan muovaavat jatkuvasti lähtökohtia, joiden varaan tutkija pyrkii tarkastelunsa rakentamaan. Selvää on joka tapauksessa, että suhteet itäisiin naapurimaihin ovat unionin kansainvälisen toimijuuden tarkastelussa keskeisessä roolissa, sillä EU:n pyrkimys vahvistaa suhteita ilman vastausta naapureiden jäsenyystoiveisiin asettaa sen toimijuudelle täysin uudenlaisia haasteita. Ukrainan poliittisen eliitin representaatioiden sekä niiden tuottamien poliittisten käytäntöjen tarkastelu osoittaa, miten naapurimaiden näkemykset EU:sta sekä niiden unioniin kohdistamat odotukset vaikuttavat merkittävästi olosuhteisiin, joissa EU toimijuuttaan rakentaa. Kuten edellä on tullut ilmi, 1990-luvun lopulta lähtien Ukrainan poliittisen johdon unioniin kohdistamien odotusten ja EU:n toimien välillä on ollut liki ylittämätön kuilu, joka vastavuoroisten toimien myötä on ajoittain kaventunut, toisinaan taas levinnyt liki ylittämättömäksi.

Samalla tutkimus tukee osaltaan konstruktivistista tulkintaa EU:n toimijuudesta, jonka mukaan huomion kiinnittäminen unionin omiin toimiin, ominaisuuksiin, päätöksentekokykyyn tai sen käytössä oleviin välineisiin ei yksinään riitä. Toimijuutta analysoitaessa huomiota tulee kiinnittää myös rakenteisiin, sillä ne luovat edellytykset toimijuudelle. EU:n itälaajentuminen vuonna 2004 yhtäältä mahdollisti naapurisuuspolitiikan kaltaiset aloitteet, joiden tavoitteena on tuoda naapureidenvaltioita lähemmäksi unionia, ja toisaalta loi EU:n sisällä odotuksia siitä, että unioni tulee jatkossa vaalimaan entistäkin tiiviimmin vakautta ja turvallisuutta raja-alueillaan. Toisin sanoen laajentuminen ainakin potentiaalisesti vahvisti EU:n kykyä määritellä pelisäännöt, joiden

³⁴⁸ Bretherton ja Vogler 2006: 215.

puitteissa naapurivaltioiden tulisi toimia, mutta samalla unionin pyrkimys tuoda naapureitaan lähemmäksi on väistämättä muovannut niiden unionin toiminnalle asettamia odotuksia. Kuten edellä on tullut ilmi, tämä problematiikka korostuu erityisen selvästi EU:n ja Ukrainan suhteissa, koska EU-jäsenyys on jo pitkään ollut Ukrainan julkilausuttu tavoite, ja toisaalta maan suhtautuminen EU:n aloitteisiin ja vaatimuksiin on vuosien saatossa vaihdellut sisäisten poliittisten myllerrysten myötä. Oranssi vallankumous ja sen yhteydessä valtaan nousseen eliitin edeltäjistään poikkeava suhtautuminen normien vastaanottoon on tästä tunnetuin esimerkki ja toisaalta osoitus siitä, että EU:n toimijuuden muotoutumiseen vaikuttavat muutokset voivat toisinaan olla samaan aikaan yllättäviä ja vaikutuksiltaan merkittäviä. Tärkeä rakenteellinen tekijä EU:n toimijuuden kannalta naapuruussuhteiden kontekstissa on ja tulee jatkossakin olemaan Venäjä, sillä sekä EU:n omien että naapurivaltioiden suhteet Venäjään ovat vuosien saatossa aaltoilleet ja toisaalta Venäjän aloitteet ja toimet vaikuttavat olennaisella tavalla sekä EU:n että naapurivaltioiden asemaan ja valinnanmahdollisuuksiin. EU:n ja Ukrainan suhteiden kontekstissa tämä on näyttäytynyt muun muassa siten, että erityisesti ennen oranssia vallankumousta Ukraina pyrki peluuttamaan EU:ta ja Venäjää vastakkain. Oranssin vallankumouksen jälkeen taas erityisesti Venäjän ja Georgian sota vaikutti osapuolten välisiin suhteisiin. Näiden hyvin moninaisten ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta muotoutuvat tilaisuudet ja haasteet EU:n toimijuudelle ja unionin kyky vastata niihin vaikuttaa puolestaan merkittävästi sen mahdollisuuksiin vahvistaa toimijuuttaan suhteessa naapurivaltioihin. Brethertonin ja Voglerin mukaan kyse on ennen kaikkea siitä, pystyykö EU aktiivisesti omilla toimillaan ja aloitteillaan vastaamaan ulkoisiin odotuksiin ja tällä tavoin konstruoimaan muiden käsityksiä ja käytäntöjä, vai kykeneekö se ainoastaan reagoimaan lähialueillaan tapahtuviin muutoksiin ja naapureiden muuttuviin odotuksiin.³⁴⁹ Tämän tutkimuksen perusteella Ukrainan kohdalla EU:n toimissa on selvästi merkkejä sekä aloitteellisuudesta että reagoinnista.

Edellä on viitattu Browningin ja Christoun havaintoihin siitä, miten näennäisesti suurten marginaalissa olevat toimijat, kuten Ukraina EU:n ja Venäjän välissä, saattavat toisinaan kyetä käyttämään marginaali-asemaansa hyväksi ja vaikuttamaan asioihin peluuttamalla itseään suurempia toimijoita toisiaan vastaan. Ukraina pyrki tähän siis erityisesti 2000-luvun alussa Kutšman kauden lopulla, joskaan strategia ei tuottanut toivottua lopputulosta, sillä EU ei taipunut Ukrainan johdon vaatimuksiin jäsenyysaikataulun määrittelystä. Toisaalta oranssia vallankumousta seuranneina vuosina Ukraina on pyrkinyt ja ainakin jossain määrin onnistunut lähentymään EU:ta poliittisesti ja ennen kaikkea taloudellisesti, vaikka samaan aikaan maan sisäiset uudistusprosessit ja

³⁴⁹ Bretherton ja Vogler 2006: 217.

demokratiakehitys ovat vuoden 2005 jälkeen edenneet hitaasti. Taustalla on vaikuttanut EU:n voimistunut huoli lähialueiden vakaudesta ja pyrkimys kahdenvälisen järjestelyjen kautta vahvistaa toimijuuttaan, mutta samaan aikaan voidaan katsoa, että ainakin osittain kyse on ollut Ukrainan onnistuneista pyrkimyksistä muuttaa EU:n lähestymistapaa. Tuloksena on viime vuosien aikana ollut Ukrainan johdonmukainen, joskin hidas, integroituminen EU:n poliittiseen ja taloudelliseen sfääriin kahdenvälisen neuvottelujen myötä, kun taas samaan aikaan EU:n ehdollistamistoimet ovat jääneet heikoiksi tai ainakaan ne eivät ole pureet.

Olen tutkimuksessani pyrkinyt välttämään keskittymistä ehdollistamiseen ja mekanismeihin, joilla EU pyrkii normien levittämiseen sillä perusteella, että tämä johtaisi väistämättä vertailuun naapurisuuspolitiikan ja laajentumisen välillä, mihin lukuisat naapurisuuspolitiikkaa käsittelevät tutkimukset päätyvät. Vaarana on näet tällöin, että politiikan kohteena olevien maiden sisäisten muutosprosessien merkitys jää suurelta osin huomioimatta. Ukrainan kohdalla on kuitenkin vaikea välttyä aika ajoin ajattelemasta EU:n vahvistunutta toimijuutta esimerkiksi Länsi-Balkanilla vertailukohtana. Toisaalta on muistettava, että Ukrainan suhteen EU:n epäyhtenäisyys on läpi vuosien ollut paljon merkittävämpää. Edelleen on muistettava, että kattavamman kuvan saamiseksi EU:n toimijuudesta naapurisuuspolitiikan ja itäisen kumppanuuden aloitteiden kontekstissa, pitäisi tarkastella systemaattisesti myös muiden naapurimaiden käsityksiä ja odotuksia EU:n toimijuuden suhteen. Näin siksi, että EU:n toimijuuteen liittyvä eksklusion ja inklusion problematiikka on kaikkein selvimmän esillä juuri naapuruussuhteissa, sillä niissä sekoittuvat yhtäältä rajojen ja sisämarkkinoiden eksklusivisuus ja toisaalta unionin rooli ihmisoikeuksien edistäjänä ja arvoyhteisönä. Kuten Bretherton ja Vogler toteavat, naapurisuuspolitiikka on vaikeuksissa pyrkiessään ratkaisemaan tätä dilemmaa.³⁵⁰ Toisaalta tämänkin tutkimuksen perusteella on osoitettavissa, että rationalistien kritiikistä huolimatta EU:n vetovoima edelleen ainakin toisinaan ylittää naapurivaltioiden johtajien poliittiset ja taloudelliset laskelmat. Ukrainan kohdalla erityisesti oranssin vallankumouksen jälkeen korostui unionin rooli arvoyhteisönä ja esikuvana, josta tulisi ottaa mallia. EU:n vetovoima ei kuitenkaan kaikin ajoin ole ollut yhtä voimakasta, ja kuten olemme havainneet, Ukrainan ”eurooppalainen valinta” on saanut vuosien saatossa eri aikoina erilaisia merkityssisältöjä. Ennen vuotta 2004 - ja selvästi myös kevään 2010 vallanvaihdoksen jälkeen - Ukrainan johtajien lausunnoissa talous ja poliittinen lähentyminen kahdenvälisiin sopimuksiin ovat korostuneet maan EU-integraation määrittäjinä. Samalla maan asema Euroopassa on nähty maantieteellisenä ja historiallisena itsestäänselvyytenä, ei jaetusta arvomaailmasta juontuvana

³⁵⁰ kts. Bretherton ja Vogler 2006: 217.

asiantilana, kuten oranssin koalition representaatioissa. Tässä katsannossa unionin toimijuus liittyy siis pikemminkin paremman elintason turvaamiseen, kuin normien jakamiseen. Samalla EU:n rakentama kuva itsestään arvoyhteisönä on ollut ulkoisen toimijuuden kannalta keskeinen odotuksia muovaava tekijä niin EU:n sisällä kuin sen ulkopuolellakin, mutta naapuruussuhteiden kontekstissa arvoyhteisöidentiteetti törmää tavoitteisiin vakauden ja turvallisuuden vaalimisesta.

Tutkimus tuo lisäksi vahvistusta Jennifer Millikenin näkemykselle, jonka mukaan pelkkä representaatioiden analysointi ei yksinään riitä antamaan kattavaa kuvaa tarkastelun kohteena olevien tahojen käsityksistä ja odotuksista, vaan huomiota tulee kiinnittää myös diskurssien produktiivisuuteen, toisin sanoen siihen, miten identifioidut representaatiot muotoilevat ja rajaavat poliittisia valintoja mahdollistaen tiettyjä toimintatapoja. Analyysi osoittaa, miten Ukrainan ”eurooppalainen valinta” on vuosien saatossa vakiintunut ja ylittänyt poliittiset jakolinjat ja se on säilyttänyt hallitsevan asemansa myös kevään 2010 vallanvaihdoksen jälkeen. Pelkästään representaatioita tarkastelemalla kuva Ukrainan käsityksistä ja odotuksista EU:ta kohtaan saattaisi siis näyttäytyä yhtenäisempänä, kuin mitä se todellisuudessa on ollut. Kuten todettua, tämä tutkimus osoittaa kuitenkin varsin kiistattomasti, että ”eurooppalaiseen valintaan” on vuosien saatossa liittynyt erilaisia merkityksiä, Ukrainan asema suhteessa EU:hun on määritelty eri tavoin ja muutokset ovat puolestaan tuottaneet vaihtelevia poliittisia käytäntöjä. Tutkimus vahvistaa osaltaan Browningin ja Christoun havainnon, jonka mukaan ennen ja jälkeen oranssin vallankumouksen Ukrainan poliittinen eliitti on toteuttanut erilaista diskursiivista strategiaa suhteessa Euroopan unioniin. 1990-luvulla ja 2000 alussa strategia näyttäytyi lähinnä julistuksellisena samaistumisena Eurooppaan historiallisin ja maantieteellisin viittauksin, kun taas oranssin vallankumouksen jälkeen korostui sitoutuminen normien vastaanottoon ja lähentyminen kohti eurooppalaisia arvoja.

Tämä tutkimus osoittaa niin ikään, että muutokset representaatioiden tasolla ovat vaikuttaneet Ukrainan integraatiopolitiikan- ja tavoitteiden muotoiluun rajaten maan ulkopoliittista liikkumatilaa, ja ne ovat vaikuttaneet myös politiikan implementaatioon. Vaikuttaa niin ikään siltä, että myös kevään 2010 jälkeen representaatioiden tasolla havaitut muutokset ovat tuottaneet oranssin vallankumouksen jälkeisestä kaudesta poikkeavia käsityksiä EU:sta ja sitä kautta myös toisenlaisia poliittisia käytäntöjä. EU:n toimijuuden suhteen tilanne on eräänlainen paradoksi, jossa unionin toimien ja ukrainalaisten odotusten välinen kuilu on kaventunut Janukovytsin hallinnon pitäessä edeltäjiään matalampaa profiilia jäsenyyskysymyksen suhteen ja toisaalta taas samanaikaisesti levinnyt Ukrainan nykyjohtoon osoittaessa piittaamattomuutta eurooppalaisia arvoja ja normien vastaanottoa kohtaan. EU:n toimijuutta arvioitaessa paljon riippuukin siitä, millaista

mittatikkua käytetään. Mikäli arviointiin käytetään vaakaa, jossa toisella puolella on vakauden vaaliminen toisen puolen punnitessa unionin roolia arvoyhteisönä, on viime vuosina toisinaan näyttänyt siltä, että vaaka olisi kallistumassa vakauden suuntaan normien jakamisen kustannuksella. Sittemmin EU:n voidaan kuitenkin katsoa tiukentaneen linjaansa, mitä implikoi muun muassa jo valmiiksi neuvotellun assosiaatiosopimuksen hyllyttäminen. Nähtäväksi jää, mihin suuntaan vaaka tulevaisuudessa asettuu. Joka tapauksessa huolimatta Ukrainan poliittisen johdon lukemattomista julistuksista EU-integraation strategisesta merkityksestä, maan lähentyminen kohti EU:ta näyttää oranssia vallankumousta seuranneiden vuosien edistysaskelten jälkeen hidastuneen.

Lähteet:

Kirjallisuus ja artikkelit:

- Adler, Emanuel (1997), "Seizing the middle ground: constructivism in world politics". *European Journal of International Relations*, vol.3, nro. 3: 319- 63.
- Allen, David ja Smith, Michael (1990), "Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena". *Review of International Studies* vol.16, nro.1: 19-37.
- Ashley, Richard (1989), "Living on Border Lines: Man, Poststructuralism and War". Teoksessa Teoksessa Der Derian, James ja Shapiro, Michael (toim.) *International/Intertextual Relations*: 259-323. Lexington: Lexington Books.
- Ashley, Richard ja Walker R.B.J (1990), "Reading Dissidence/Writing the Discipline: Crisis and the Question of Sovereignty in International Studies", *International Studies Quarterly* 34(3): 367-416.
- Berger, Peter ja Luckmann Thomas (1987) [1966] *Social Construction of Reality*. Harmondsworth: Penguin Books
- Bretherton, Charlotte ja Vogler, John (2006) [1999] *The European Union as a Global Actor*. London: Routledge
- Browning, Christopher S. ja Christou, George (2010), "The Constitutive Power of Outsiders: The European Neighbourhood Policy and the Eastern Dimension". *Political Geography* 29: 109-118.
- Bull, Hedley (1982), "Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms?". *Journal of Common Market Studies*, vol.21, nro.1: 149-170.
- Buzan, Barry ja Little, Richard (2000) *International Systems in World History. Remaking the Study of International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Cambell, David (1998) [1992], *Writing Security: United States foreign policy and the politics of identity*. Manchester: Manchester University Press.
- Chaban, R., Elgström, O ja Holland M. (2006), "The European Union as Others see it". *European Foreign Affairs Review*, vol.11 (2): 245-262.
- Checkel, Jeffrey T (1997), "International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist–Constructivist Divide". *European Journal of International Relations*, vol. 3, no. 4: 473–95.
- Christiansen, Thomas – Jörgensen Knud Erik – Wiener Antje (2001), "Introduction". Teoksessa: Christiansen, Thomas; Jörgensen Knud Erik; Wiener Antje (toim.) *Social Construction of Europe*, s.85-100. London: Sage publications

- Cini, Michelle, "Intergovernmentalism". Teoksessa Cini, Michelle ja Perez-Solorzano Borragan, Nieves (toim.) (2010), *European Union Politics*: 86-103. Oxford: Oxford University Press.
- Delcour, Laure (2007), "Does the European Neighbourhood Policy Make a Difference". *European Political Economic Review* 7: 118-155.
- Del Sarto, R. A., & Schumacher, T. (2005) "From EMP to ENP: what's at stake with the European neighbourhood policy towards the Southern Mediterranean?" *European Foreign Affairs Review* 10(1): 17-38.
- Der Derian, James (1989), "A Reinterpretation of Realism: Genalogy, Semiology, Dromology". Teoksessa: Der Derian, James ja Shapiro Michael (toim.), *International/Intertextual Relations*: 3-11. Lexington: Lexington Books.
- Derrida, Jacques (1978) [1967], *Writing and Difference*. London: Routledge and Kagan Paul
- Diez, Thomas (2001) [1999], "Speaking 'Europe': The Politics of Integration Discourse". Teoksessa: Christiansen, Thomas; Jørgensen Knud Erik; Wiener Antje (toim.) *Social Construction of Europe*: 85-100. London: Sage publications.
- Doty, Roxanne (1996) *Imperial Encounters*. Minneapolis: Minneapolis University Press.
- Doty, Roxanne (1997), "Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory". *European Journal of International Relations* 3(3): 365-392.
- Dryzek, John S. ja Templeman Holmes, Leslie (2002) *Post-Communist Democratization – Political Discourses in Thirteen Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Emerson, Michael (2004), "European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?" *CEPS Working Document* nr. 215.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press
- Fairclough, Norman (2004) *Analysing Discourse – Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge
- Friedrich, Jörg (2004) *European Approaches to International Relations Theory*. Oxon: Routledge.
- Ginsberg, Roy H. (1999), "Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability – Expectations Gap." *Journal of Common Market Studies* vol.12 (3): 429-454.
- George, Jim (1994) *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*. Boulder: Lynne Rienner
- Glaser, Barney G. ja Strauss Anselm L. (1967) *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Gordon, Philip (1997), "Europe's Uncommon Foreign Policy", *International Security*, vol. 22, no. 2: 74-100

- Gregory, Donna U. (1989), "Foreword". Teoksessa Der Derian, James ja Shapiro, Michael (editors), *International/Intertextual Relations*: viii-xxi. New York: Lexinton Books.
- Hakapää, Kari (2003) *Uusi kansainvälinen oikeus*. Vantaa: Talentum
- Huntington, Samuel (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon & Schuster.
- Jachtenfuchs M, Diez T, Jung S. (1998), "Which Europe? Conflicting Models of a Legitimate European Political Order". *European Journal of International Relations* 4 (4): 409-446.
- Jepperson, Ronald L - Wendt, Alexander - Katzenstein, Peter J. (1996), "Norms, identity and culture in national security". Teoksessa Katzenstein, Peter J. (ed.) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press
- Karatnycky, Adrian (1995), "Ukraine at the Crossroads". *Journal of Democracy*, vol.6: 117-130.
- Karatnycky, Adrian (2005), "Ukraine's Orange Revolution". *Foreign Affairs*, vol. 84, no.2: 35-52.
- Katzenstein, Peter, Keohane, Robert ja Krasner, Stephen (1998), "International Organization and the Study of World Politics". *International Organization* vol.52, no.4: 645-685.
- Kelley, Judith (2006) "New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy". *Journal of Common Market Studies*, vol. 44 (1): 29-55.
- Keisala, Katja (2004) *The European Union as an International Actor: Strengths of the European Civilian Power*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Keohane ja Nye (1977) *Power and Interdependence*. Boston: Little Brown
- Keohane, Robert (1988), "International Institutions: Two Approaches". *International Studies Quarterly* vol.32, no.4: 379-396.
- Keohane, Robert (2002), "Ironies of Sovereignty: The European Union and the United States". *Journal of Common Market Studies* vol.40, no.4: 743-763.
- Klotz Audie, Lynch Cecilia (2007) *Strategies for Research in Constructivist International Relations*. London: M.E.Sharpe..
- Kubicek, Paul (2005), "European Union and Democratization in Ukraine". *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 38 (2): 269-292.
- Laclau Ernesto, Mouffe Chantal (1985) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso
- Larsen Henrik (1997), "British Discourses on Europe: Sovereignty of Parliament, Instrumentality and the Non-Mythical Europe". Teoksessa Jörgensen Knud-Erik (editor), *Reflective Approaches to European Governance*: 109-127. London: Macmillan.
- Larsen Henrik (1999), "British and Danish European Policies in the 1990's: A Discourse Approach". *European Journal of International Relations* 5 (4): 451-483.

- Larsen, Henrik (2004), "Discourse Analysis in the study of European foreign policy". Teoksessa Tonra, Ben (editor), *Rethinking European Union Foreign Policy*: 62-80. Manchester: Manchester University Press.
- Linklater, Andrew (2001), "The Changing Contours of Critical International Relations Theory". Teoksessa Wyn Jones, Richard (editor), *Critical Theory and World Politics*, s.23-44. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Manners, Ian (2002), "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" *Journal of Common Market Studies* vol.40 (2): 235-58.
- Manners, Ian – Whitman, Richard G. (2003), "The 'difference engine': constructing and representing the international identity of the European Union", *Journal of European Public Policy*, vol.10, no.3: 384-404.
- Melnykovska, Inna (2008) "Ukraine: Europeanization from abroad or inside? Chance and Challenge for the European Union". *Paper prepared for the ECSA-Canada 2008 Biennial Conference "The Maturing European Union"* Edmonton, AB, 25-27 September 2008
- Milliken, Jennifer (1999a), "The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods". *European Journal of International Relations* 5(2): 225-254.
- Milliken, Jennifer (1999b) "Intervention and Identity: Reconstructing the West in Korea". Teoksessa: Weldes, Jutta; Laffey, Mark; Gusterson Hugh; Duvall Raymond (toim.) *Cultures of Insecurity: States, Communities and the Production of Danger*: 91-118. Minneapolis: Minneapolis University Press.
- Meloni, G (2007), "Who's My Neighbour?" *European Political Economy Review* 7: 24-37.
- Merle, M. (1987) *The Sociology of International Relations*. Leamington Spa: Berg
- Molchanov, Mikhail. A. (2004) "Ukraine and the European Union: a Perennial Neighbour?" *European Integration*, Vol.26, No.4.
- Moravcsik, A. (1993), "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmental Approach". *Journal of Common Market Studies* vol.31 (4): 473-524.
- Moravcsik, A. (2001), "Constructivism and Integration: A Critique", Teoksessa: Christiansen, Thomas et. al. (toim.), *Social Construction of Europe*: 176-188. London: Sage.
- Parmentier, Florent (2006), "The European Neighbourhood Policy as a Process of Democratic Norms Diffusion in Ukraine. Can the EU Act Beyond Conditionality?" *Les Cahiers européens de Sciences Po*, n° 02. Paris: Centre d'études européennes at Sciences Po.
- Parmentier, Florent (2008), "The Reception of EU Neighbourhood Policy". Teoksessa Laidi, Zaki (toim.), *EU foreign policy in a globalized world*: 103-117. London: Taylor & Francis.
- Primatarova, Antoinette (2005), "In Search of Two Distinct Tracks for Non-EU Europe and the European Neighbourhood". Teoksessa Hayoz, Nicolas et al. (toim.), *Enlarged EU-Enlarged Neighbourhood: Perspectives of the European Neighbourhood Policy*: 19-47. Bern: Peter Lang.

- Risse, Thomas (2000), "Let's Argue!" Communicative Action in International Relations", *International Organization*, vol.54 (1): 1-39.
- Risse, Thomas (2004) [2009], "Social Constructivism and European Integration". Teoksessa Wiener, Antje; Weaver Ole (toim.), *European Integration Theory*: 144-160. Oxford: Oxford University Press..
- Rosenau, James (1990) *Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity*. New York: Harvester and Wheatsheaf
- Schimmelfennig, Frank ja Sedlemeier, Ulrich (2005) *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca: Cornell University Press.
- Scott, James Wesley (2005), "The EU and 'wider Europe': towards an alternative geopolitics of regional cooperation?" *Geopolitics*, vol.10 (3): 429-454.
- Solonenko Irina (2005), "The European Union as Democracy Promoter: The Case of Ukraine". *Romanian Journal of Political Sciences* vol.5 (2): 57-69.
- Solonenko Irina (2006), "European Neighbourhood Policy – Perception of Ukraine". *Foreign Policy in Dialogue* vol.7 (19): 44-51.
- Solonenko Irina (2007) "The EU's 'transformative power' beyond enlargement: The case of Ukraine's democratization". *European Research Working Paper Series* nr. 21: University of Birmingham: European Research Institute.
- Solonenko Irina (2009) "External democracy promotion in Ukraine: the role of the European Union". *Democratization*, vol. 16 (4): 709-731.
- Svytelov, Oleksandr (2007), "Ukraine's Return to Europe: Path Dependence as a Source of Mutual Misunderstanding". *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 8, no. 4: 528-543.
- Vahl, Marius (2004), "Is Ukraine Turning Away from Europe?". *CEPS Policy Brief* nr.57.
- Veisse, Kundani et. al. (2010) "European Foreign Policy Scorecard 2010". *European Council on Foreign Relations Publications*.
- Veisse, Kundani et. al. (2012) "European Foreign Policy Scorecard 2012". *European Council on Foreign Relations Publications*.
- Vanderhill Rachel (2008), "The EU and Non-Accession States: The Cases of Belarus and Ukraine". *Perspectives: Central European Review of International Affairs* 16 (2): 53-76.
- Waever, Ole (2004), "Discursive Approaches". Teoksessa: Wiener, Antje; Diez, Thomas, *European Integration Theory*: 197-214. Oxford: University Press.
- Wallerstein, Immanuel (1991) *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System*. Cambridge: Cambridge University Press
- Waltz, Kenneth (1979) *The Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison Wesley.
- Wendt Alexander (1992), "Anarchy Is What States Make of It". *International Organization*, vol. 46 (2): 391-425.

- Wendt, Alexander (1999) *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, Andrew (2005) *Ukraine's Orange Revolution*. New Haven: Yale University Press
- Wind, Marlene (1997), "Rediscovering Institutions: A Reflectivist Critique of Rational Institutionalism". Teoksessa: Jörgensen (toim.) *Reflective Approaches to European Governance*. London: MacMillan Press
- Wodak Ruth, Meyer Michael (2002) *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications.
- Wolczuk, Kataryna (2004), "Integration without Europeanization". *EUI Working Papers*, RSCAS No. 15/2004.
- Wolczuk, Kataryna (2007), "Adjectival Europeanisation? The Impact of the European Neighbourhood Policy on Ukraine". *European Research Working Paper Series*, no. 18, August 2007.
- Wolczuk, Kataryna (2008) "Adjectival Europeanization? The Impact of the European Neighbourhood Policy on Ukraine". *Global Europe Papers 2008/11*: University of Nottingham.
- Wolczuk, Kataryna (2009) "Implementation without Coordination: The Impact of EU Conditionality on Ukraine under the European Neighbourhood Policy". *Europe-Asia Studies* 61 (2): 187-211.
- Zehfuss, Maja (2002) *Constructivism in International Relations : The Politics of Reality*. Port Chester, NY, USA: Cambridge University Press.

Aineisto:

- Azarov, Mykola, *Opening speech at the Cabinet of Ministers of Ukraine session* - 10.11.2010
<http://archive.org.ua/archive/2011-03-31/partyofregions.org.ua/eng/faces> (luettu 7.5.2011)
- Azarov, Mykola, *Speech to the European Parliament at the conference "The Future of Ukraine-European Union Relations* - 14.10.2010.
<http://www.partyofregions.org.ua/eng/faces/4cbbfefd64240/> (luettu 7.5.2011)
- Comission of the European Communities (2003) *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*. COM(2003) 104 final. Brussels, 11.3.2003
- Comission of the European Communities (2004a) *European neighbourhood Policy – STRATEGY PAPER*. COM(2004) 373 final. Brussels, 12.5.2004
- Commission of the European Communities (2004b) *COMMISSION STAFF WORKING PAPER - European Neighbourhood Policy Country Report: Ukraine* COM(2004)373 final. Brussels 12.5.2004

- Commission of the European Communities (2006) *ENP Progress Report – Ukraine*. COM(2006) 726 final. Brussels 4.12.2006
- Commission of the European Communities (2008a) *Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007*. COM (2008) 164. Brussels 3.4.2008.
- Commission of the European Communities (2008b) *Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007- Progress Report Ukraine*. SEC (2008) 402. Brussels 3.4.2008.
- Commission of the European Communities (2009), *Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008 – Progress Report Ukraine*. SEC(2009) 515/2. Brussels 23.4.2009.
- Council of the European Union (2005) *EU-UKRAINE COOPERATION COUNCIL EIGHTH MEETING: EU press release*. Brussels, 21.2.2005.
- Daul, Joseph, *EPP President and EPP-ED Group Chairman congratulate Tymoshenko on election as Prime Minister* - 18.12.2007
http://president.eppgroup.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=199&Itemid=27&lang=en (luettu 23.8.2009)
- European Commission, European Neighbourhood Policy News (2003), “Towards a new Era in EU – Ukraine Relations”. http://ec.europa.eu/world/enp/news/11092003_en.htm (luettu 30.10.2010)
- European commission / High representative of the European Union for foreign affairs and security policy (2011) *Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010 Country Report on Ukraine* {COM(2011) 303} Brussels, 25.05.2011.
- European Commission for Democracy through Law (2010), *Joint Opinion on the draft law on the judicial system and the status of judges of Ukraine*. CDL-AD(2010)003.
- European Council Common Strategy on Ukraine (1999), “1999/877/CFSP, 11.12.2009”. *Official Journal of the European Communities* 23.12.1999.
- European Economic and Social Committee (2003) *Opinion of the European Economic and Social Committee. CESE 1622/2003, December 2003*
- European Parliament News Report, “Despite problems Ukraine is aiming at EU membership, says Foreign Minister” - 24.4.2001.
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+PRESS+NR-20010424-1+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN#SECTION1> (luettu 10.4.2009.)
- European Parliament Press Release, “I am totally persuaded of the European future of Ukraine”, says Prime Minister Yulia Tymoshenko”. Committee of Foreign Affairs – 28.1.2008
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=en&type=IM-PRESS&reference=20080128IPR19726> (luettu 10.4.2009)
- Ferrero-Waldner, Benita, “The European Neighbourhood Policy – making Europe more secure.” *European Office of Land Baden Württemberg, Brussels. SPEECH/08/285* - 28.5.2008

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/08/285&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (luettu 5.11.2008)

Ferrero-Waldner, Benita, *“Perspectives of the European Neighbourhood Policy.” Parliamentary conference on the "European Neighbourhood Policy East".* SPEECH/08/306 - 5.6.2008
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/08/306&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en> (luettu 5.11.2008)

Hryštšenko, Kostyantyn, *Speech at the conference 'Ukraine in Europe and in the world -* 21.2.2004
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/3111.htm> (luettu 5.6.2011)

Hryštšenko, Kostyantyn, *Statement at the High Level Segment of the 60th session of the Commission of Human Rights -*16.3.2004
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/3128.htm> (luettu 5.6.2011)

Hryštšenko, Kostyantyn, *Speech at the Swedish Institute of International Affairs -* 6.12.2010
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/49466.htm> (luettu 5.6.2011)

Home Office (2006) “Country of Origin Information Bulletin – Ukraine” *RDS-IND COUNTRY OF ORIGIN INFORMATION SERVICE*, August 2006.
<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/45657bec4.pdf> (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor, *Statement at joint press-conference featuring Prime Minister of Ukraine Viktor Yanukovych, Head of General Directorate of European Commission Eneko Landaburu, Head of EU Ministerial Council and Minister of Foreign Relations of Finland Erkki Tuomioja”* – 14.9.2006
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=74784274 (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor *“Ukraine's Choice: Toward Europe”.* *The Washington Post* - 5.10.2006.
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=56186825 (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor *“We have a unique chance to provide synchronism and work efficiency of all branches of Ukrainian power”* - 9.10.2006.
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=67803624 (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor, *Interview for Estonian newspaper the Postimees* – 19.1.2007
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=74512014 (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor, *Speech at on-line conference in Davos "Where is Ukraine heading" –* 26.1.2007
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=65899552 (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor, *Speech at a meeting with business circles of Germany -* 28.2.2007a.
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=69137890 (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor, *Speech at the International conference "Ukraine and European Union: new approaches" –* 28.2.2007b
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=69220085 (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor, *Interview at Rzeczpospolita Newspaper* – 10.4.2007
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=74573544 (luettu 11.5.2009)

Janukoviš, Viktor, *Greeting address of Prime Minister of Ukraine Viktor Yanukovych at the*

Eleventh Session of Ukraine-EU Cooperation Council – 18.6.2007

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=82991585 (luettu 11.5.2009)

Janukovitš, Viktor, *Speech at the parliamentary session – 13.1.2009*

<http://www.partyofregions.org.ua/eng/faces/4975bef79701d/> (luettu 11.5.2009)

Janukovitš, Viktor, “The extended agreement with the EU should cover Ukraine’s European prospects and settle the visa regime” meeting with President of European Parliament Hans-Gert Pöttering – 7.4.2009.

<http://www.partyofregions.org.ua/eng/faces/49db574654453/> (luettu 11.5.2009)

Janukovitš, Viktor, “Ukraine Will Be a Bridge between East and West”. *Wall Street Journal*

17.2.2010 <http://www.partyofregions.org.ua/eng/faces/4b7bede50621b/> (luettu 8.6.2010)

Janukovitš, Viktor, “On the internal and external situation of Ukraine in 2011”. Address to

Verkhovna Rada – 8.4.2011 <http://www.mfa.gov.ua/geneva/en/news/detail/56075.htm>

(luettu 18.9.2011)

Janukovitš, Viktor, *Speech at a traditional annual meeting with foreign diplomats working in*

Ukraine – 16.12.2011. <http://www.president.gov.ua/en/news/22346.html> (luettu 6.1.2012)

Jatseniuk, Arseni, *Speech at EU-Ukraine Parliamentary Cooperation Committee – 27.8.2008*

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20080225STO22138&format=XML&language=EN> (luettu 16.3.2009)

Joint Report on the Implementation of Partnership and Cooperation Agreement between the EU and

Ukraine (2003). Luettavissa osoitteessa: http://www.enpi-programming.eu/wcm/dmdocuments/Ukr%20pca_report_0303_eng.pdf (luettu 10.4.2009)

Juštšenko, Viktor, “Ukraine's future is in the EU”. *Address to the European Parliament - 23.2.2005*

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=PRESS&reference=DN-20050223-1&format=XML&language=EN#SECTION3> (luettu 16.3.2009)

Juštšenko, Viktor, “Yushchenko lays out Priorities for his government” – 14.6.05

<http://www.president.gov.ua/en/news/533.html> (luettu 16.3.2009)

Juštšenko, Viktor, *Interview at the Financial Times - 18.10.2005*

<http://www.president.gov.ua/en/news/1586.html> (luettu 16.3.2009)

Juštšenko, Viktor, *Ukraine in Europe – 6.2.2006*

<http://www.president.gov.ua/en/news/2325.html> (luettu 16.3.2009)

Juštšenko, Viktor, “Realistic Kiev”. *Wall Street Journal.* - 15.3.2007

<http://www.president.gov.ua/en/news/5605.html> (luettu 16.3.2009)

Juštšenko, Viktor, “Georgia and The Stakes For Ukraine”. *Washington Post.* - 26.8.2008

<http://www.president.gov.ua/en/news/11072.html> (luettu 16.3.2009)

Juštšenko, Viktor, *Interview at the Washington Times – 22.9.2008*

<http://www.president.gov.ua/en/news/11384.html> (luettu 16.3.2009)

- Krushelnycky, A (2003), “Ukraine: Kuchma Acknowledges EU Membership Must Be Earned,” *Radio Free Europe*. <http://www.rferl.org/content/article/1104590.html> (luettu 8.6.2011)
- Maksymiuk, Jan (2004), “Kuchma criticizes EU for bullying Ukraine”, *The Ukrainian Weekly* 16.5.2004. http://ukrweekly.com/archive/pdf3/2004/The_Ukrainian_Weekly_2004-20.pdf (luettu 10.4.2009)
- Medvedev, Dmitri Relations between Russia and Ukraine: a New Era Must Begin - 11.8.2009. http://archive.kremlin.ru/eng/text/speeches/2009/08/11/0832_type207221_220745.shtml (luettu 13.8.2009)
- Ministry of foreign affairs of Ukraine, *Comment of the Press Service of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the Communication from the European Commission on Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007 to the EU Council of Ministers and the European Parliament* - 3.4.2004 <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/en/publication/print/47442.htm> (luettu 10.4.2009).
- Ministry of foreign affairs of Ukraine, *Commentary by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on Communication from the European Commission “Eastern Partnership”* - 3.12.2008 <http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/22841.htm> (luettu 10.4.2009).
- Official Website of the Party Of Regions, “The Party of Regions is concerned about the fact that the EU states that Yulia Tymoshenko’s government has failed to make any key reforms in Ukraine”. – 16.12.2009. <http://www.partyofregions.org.ua/en/news/> (luettu 5.6.2010)
- OSCE/ODIHR (2000) *Ukraine — Presidential Elections 31 October and 14 November 1999. Final Report, 7 March*. <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/15000> (luettu 5.6.2011)
- OSCE/ODIHR (2010) *Ukraine — Presidential Elections 17 January and 7 February 2010. Final Report, 28 April*. <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/67844> (luettu 5.6.2011)
- Olearchyk, Roman (2008), “Ukraine PM welcomes Mogilevich arrest”. *FT.com* 28.1.2008. <http://www.ft.com/cms/s/0/32be3316-cde2-11dc-9e4e-000077b07658.html#ax> (luettu 5.6.2011)
- Olearchyk, Roman (2010), “EU to test Yanukovich on democracy”. *FT.com* 22.11.2010. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/cb0ecfb4-f5e3-11df-99d6-00144feab49a.html#axzz1tMkmpPIv> (luettu 5.6.2011)
- Secretariat of Ukrainian Part for the Ukraine – EU Co-operation Committee, *Position paper on Ukraine – EU action plan implementation by Ukrainian side* - 26.6.2006
- Radio Free Europe / Radio Liberty, *Ukraine – related news stories from RFE* – 30.4.2004. <http://www.infoukes.com/rfe-ukraine/2004/0430.html> (luettu 5.6.2011)
- Razumkov Center (2003), “Regulatory-legal and Institutional Basis of Ukraine’s trade in the EU Market”, *National security & defence* 11, 2003.
- Razumkov Center (2011), “Foreign Policy”. *National security & defence* 3, 2011.

- Rehn, Olli, “Onko siviilivalta EU:sta turvallisuuspolitiikan ykkösketjuun?” *Suurlähettiläspäivät Helsinki*. SPEECH/08/399 – 27.8.2008.
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/08/399&format=HTML&aged=1&language=FI&guiLanguage=en> (luettu 10.4.2009)
- Ryabtšuk, Oleg, “Ukraine and the EU: How Close? How Soon?” - *EPC Breakfast Policy Briefing*. Brussels, 21 April 2005. *CEPS Neighbourhood Watch* 3, April 2005: 4-10.
- Secretariat of Ukrainian Part for the Ukraine – EU Co-operation Committee, *Position paper on Ukraine – EU action plan implementation by Ukrainian side* - 26.6.2006
http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=41011704&cat_id=40990460 (luettu 10.4.2009)
- Tarasjuk, Boris, “Ukraine’s relations with NATO/Europe”. *Address to the 17th NATO Workshop on Political-Military Decision Making*. Berlin - 3.6.2000
http://www.csd.org/2000Book/2000_chap8.htm (luettu 10.4.2009).
- Tarasjuk, Boris, “The Future of United Europe and Ukraine”. *Speech at the University of Leiden* – 8.3.2005. <http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/5302.htm> (luettu 10.4.2009)
- Tarasjuk, Boris, “Ukraine, America and European Union after Orange Revolution”. *Address at George Washington University* - 10.3.2005a
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/3090.htm> (luettu 10.4.2009)
- Tarasjuk, Boris, “UKRAINE AND THE UNITED STATES ON THE VERGE OF STRATEGIC PARTNERSHIP”, *speech at International Republican Institute, Washington* – 10.3.2005b
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/3091.htm> (luettu 10.4.2009)
- Tarasjuk, Boris, “The Orange revolution: six months later.” *Address At 22nd International Workshop on Global Security* - 13.6.2005
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/3079.htm> (luettu 10.4.2009)
- Tarasjuk, Boris, “New Ukraine on its way to European Integration”. *Speech at the Economic Commission for Latin America and the Caribbean*. Santiago, Chile - 27.4.2005.
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/3125.htm> (luettu 10.4.2009)
- Tarasjuk, Boris, *Speech at the Center for Strategic and International Studies* - 19.9.2005
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/4528.htm> (luettu 10.4.2009)
- Tarasjuk, Boris, “Yanukovych's game with Ukraine and Europe”. *Opendemocracy.net* – 4.1.2012.
<http://www.opendemocracy.net/od-russia/borys-tarasyuk/ukraine-europe-and-yanukovych-game> (luettu 6.1.2012)
- Tigipko, Sergei (2011) “Ukraine’s European Choice - What It Means for Russia” *Russian Politics and Law*, vol. 49, no. 5, September–October 2011: 55-67.
- Tymošenko, Julija (2007) “Containing Russia”. *Foreign Affairs* 86 (3) May/June 2007.
- Tymošenko, Julija, “Fall – 2007: faith, hope, love!” Article at *Zerkalo Nedeli* - 16.6.2007.
<http://www.mw.ua/1000/1550/59656/> (luettu 23.8.2009)

- Tymošenko, Julija, *Speech at European Parliament* – 4.9.2008.
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20080128IPR19726&format=XML&language=EN> (luettu 23.8.2009)
- Tymošenko, Julija, *Speech at VI Yalta annual meeting "Vision of the future of Ukraine"*. – 25.9.2009 <http://www.tymoshenko.ua/en/article/association-with-EU> (luettu 23.8.2009)
- Tymošenko, Julija, *Address to the people of Ukraine* – 22.2.2010
<http://www.tymoshenko.ua/en/article/ea5wzazv> (luettu 18.3.2010)
- Varfolomeyev, O. (2002) *The EU's Unwanted Stranger?* Euractiv.com.
<http://www.euractiv.com/east-mediterranean/eu-unwanted-stranger/article-118174> (luettu 10.9.2011)
- Van Rompuy, Hermann, *Statement by President of the European Council after his meeting with Ukrainian Civil Society representatives*. Kiev – 19.12.2011. 2011EUCO 167/11 PRESSE 514 PR PCE 126
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/127065.pdf (luettu 23.12.2011)
- Woronowycz, Roman (2003), "Kuchma expresses exasperation with EU". *The Ukrainian Weekly*. No. 40, Vol. LXXI, 5.10 2003.
- Zlenko, Anatoly, "*Pragmatism of the Ukrainian Foreign Policy*". *Address at Harriman Institute, Columbia University* – 22.3.2001
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/3287.htm> (luettu 10.4.2009)
- Zlenko, Anatoly, *Address at the Royal Institute of International Affairs* - 24.10.2001
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/3290.htm> (luettu 10.4.2009)